

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**1998 İLE 2004 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMLARININ VATANDAŞLIK DEĞERLERİ
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Elif SARICAN

İstanbul - 2006

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**1998 İLE 2004 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMLARININ VATANDAŞLIK DEĞERLERİ
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Elif SARICAN

Tez Danışmanları

- 1. Danışman: Yrd. Doç. Yücel KABAPINAR**
- 2. Danışman: Z. Nurdan BAYSAL**

İstanbul - 2006

*Bütün insanlar hakları ve onurları eşit
ve özgür olarak doğarlar. Akıl ve
vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı
kardeşlik duyguları ile
davranmalıdırlar.
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*

ÖNSÖZ

Bir ülkede, demokrasinin yaşaması için gerekli değerleri bireylere kazandırma noktasında önemli bir yeri olan sosyal bilimlerle ilintili derslerin, insan hakları ve bireyin “iyi insan” olma yolunda sahip olması gereken değerlerle olan ilişkisi, o ülkede yetişen yurttaşların düşünüş ve davranış yapılarını etkiler. Bu nedenle, araştırma sonuçlarının, Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili olarak, dünyanın ihtiyaçlarına göre ülkemizde yetişen bireylerin kazanması gereken vatandaşlık değerleri hakkında Türk Eğitim Sistemi’ne katkıda bulunabilmesini umuyorum. Bu umutla yola çıktığım araştırma süreci boyunca araştırmama katkıda bulunan değerli kişileri anmak isterim.

Öncelikle, bu araştırmanın olgunlaşması için sabırla özen gösteren ve araştırmanın her aşamasında bana yardımcı olarak bilgi ve deneyimlerini benimle cömertçe paylaşan, düşünceleriyle araştırmama yön veren tez danışmanım Yard.Doç.Dr. Yücel KABAPINAR’a emekleri için çok teşekkür ederim.

Araştırmaya yapıcı eleştirileriyle yön veren ve araştırmanın “daha iyi” olması için düşüncelerini benimle paylaşan yardımcı tez danışmanım Dr. Nurdan BAYSAL’a, araştırmanın yöntem kısmında emeği geçen ve değerli düşünceleriyle bana pek çok şey öğreten Yard.Doç.Dr. Oktay AYDIN’a, ayrıca bölüm içinde çeşitli sorumlulukları paylaştığımız arkadaşlarım Arş.Gör. Bülent ÖZDEN, Arş. Gör. Şahin DÜNDAR’a katkı ve yardımları için teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitimime başladığım günden itibaren, fikirleriyle “bireyin eğitimi” konusunda düşüncelerime yeni boyutlar kazandıran, bildiğim pek çok şeyi kendisinden öğrendiğim, kendisiyle çalışma fırsatı bulduğum anlarda deneyimlerini birikimlerime katmaya çalıştığım saygı değer öğretmenim Prof. Dr. Ayla OKTAY’a ve araştırma süreci boyunca desteğini her zaman hissettiğim, sohbetlerimiz sırasında bile bilgi ve deneyimleriyle araştırmama katkıda bulunan saygı değer öğretmenim Prof. Dr. Sefer ADA’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak; araştırmanın yazım aşamasında desteğini esirgemeyen, benimle birlikte uykusuzluğu göze alarak çalışan, yorulduğum her anda yanımda gördüğüm sevgili Ahmet Can Esmer’e ve 27 senedir desteğini hissettiğim aileme, özellikle doğduğumdan beri zor anlarımda omzumda ellerini gördüğüm, bence eşsiz olan annem Gönül SARCAN ve biricik babam İsmail Cengiz SARICAN’a emekleri için çok teşekkür ederim.

Arş. Gör. ELİF SARICAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılmasıdır. Bundan başka 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın uygulandığı pilot okullarda görev yapan 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin 1998 ve 2004 yılı programlarının vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili olarak karşılaştırmaları amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerin programlarla ilgili görüşlerini almak için üç bölümden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Anket, pilot okullarda görev yapan 50, 4 ve 5. sınıf öğretmenine uygulanmıştır. Ankette sorulan sorulara uygun olarak verilerin çözümlenmesi için nitel ve nicel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca 1998 ve 2004 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılması boyutunda nitel veri toplama yöntemlerinden “Doküman İncelemesi” kullanılmıştır. Bu yöntem yoluyla, her iki programda bulunan vatandaşlık değerleri belirlenmiş ve bu değerlerle örtüşen ve ayrışan genel amaçlar, özel amaçlar/kazanımlar belirlenerek tablolastırılmıştır.

Nitel ve nicel verilerin analiziyle elde edilen sonuçlardan biri öğretmenlere göre, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmede daha başarılı olduğudur. Öğretmenler, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın ezbere dayalı bir öğretim sürecini benimsemesini bunun nedeni olarak ifade etmişlerdir. Bir başka sonuç ise, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bireysel değerlerin ikinci plana itilmesi olarak gösterilmiştir. Buna karşılık bireyin, devlet ve topluma karşı olan sorumlulukları çok fazla ön plana çıkarılmıştır. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ise bireyin kendisini ve kendi özelliklerini keşfetmesine olanak sağlayan vatandaşlık değerlerinin ön planda tutulduğu öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

ABSTRACT

In the present study, Turkish Social Studies Curricula amended and announced by the Ministry of National Education Act 1998 and 2004 were compared concerning the citizenship values that they presented. To this end, two different approaches were adopted. In the first of these, elementary teachers who teach 4th and 5th grades social studies were required to compare the effectiveness of the new social studies curriculum (2004) with the previous one (1998) in helping students acquire the citizenship values. Thus, a questionnaire was designed and administered to 50 elementary teachers working in pilot schools of 2004 primary curriculum. In the second approach, the content analysis of the two Social Studies Curricula aforementioned were carried out by the researcher in terms of the nature, effectiveness and the ways of presentation of citizenship values.

The findings of the study were presented under four main sections. Teachers' ideas concerning the citizenship values that need to appear in a social studies curriculum were formed one of these sections. The second section covered the findings regarding the teachers' ideas about the citizenship values presented in 1998 social studies curriculum and their effectiveness in helping students to acquire the targeted values. The third section included the findings regarding teachers' ideas about the citizenship values presented in 2004 social studies curriculum and their effectiveness in helping students to acquire the values.

The findings of the examination and comparison of the two social studies curricula in terms of the nature, effectiveness and the ways of presentation of citizenship values were subject of the final section. Findings indicated that as compared to the previous (1998) curricula, 2004 social studies curriculum focuses more on the individual citizenship values rather than societal citizenship values and the values targeting to empower ideological stance of the state.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	x
ÇİZELGELER VE ŞEKİL LİSTESİ	xiii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Devlet, Eğitim ve Vatandaş Yetiştirme	2
1.2. Vatandaşlık Kavramı ve Eğitim İlişkisi	7
1.3. Türkiye’de Vatandaşlık Eğitimi	10
1.3.1. Cumhuriyet’ten Önce Vatandaşlık Eğitimi	10
1.3.2. Cumhuriyet Döneminde Vatandaşlık Eğitimi	11
1.4. Sosyal Bilgiler Dersi ve Vatandaş Yetiştirme	21
1.5. İlgili Araştırmalar	30
BÖLÜM II: PROBLEM	35
2.1. Problem Durumu	35
2.2. Amaç	38
2.2.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken Vatandaşlık Değerleri İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:	38

2.2.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:.....	38
2.2.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:.....	39
2.2.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Amaçlar:	39
2.3. Önem.....	40
2.4. Sınırlılıklar	40
2.5. Sayıtlar	40
2.6. Tanımlar	41
2.6.1.Sosyal Bilgiler.....	41
2.6.2.Vatandaşlık	42
2.6.3.Vatandaşlık Değeri.....	43
BÖLÜM III: YÖNTEM	44
3.1. Araştırmanın Modeli.....	44
3.2. Evren ve Örneklem	44
3.3. Verilerin Toplanması	46
3.3.1. Veri Toplama Araçları.....	46
3.3.2. Uygulama.....	47

3.4. Verilerin Çözümlemesi	47
3.4.1. Anket Yoluyla Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi	47
3.4.2. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndan Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi	48
BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUM	50
4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken Vatandaşlık Değerleri İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular:	50
4.1.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	50
4.1.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Vatansever Bireyler Yetiştirmede Kazandırılması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	52
4.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular	53
4.2.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki “Vatandaşlık Özellikleri” ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	54
4.2.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	55
4.2.3. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	58
4.2.4. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular	60

4.2.5. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	62
4.2.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular.....	64
4.2.7. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	66
4.2.8. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	68
4.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular	70
4.3.1. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki "Vatandaşlık Özellikleri"ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	70
4.3.2. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan "Vatandaşlık Değerleri"ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	72
4.3.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Eksik Kalan "Vatandaşlık Değerleri"ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular	76
4.3.4. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular	79

4.3.5. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	81
4.3.6. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular.....	83
4.3.7. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	85
4.3.8. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular	87
4.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular	89
4.4.1. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda Vatandaşlık Değerleri	89
4.4.2. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Karşılaştırılması İle İlgili Bulgular.....	106
BÖLÜM V: SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	110
5.1. Sonuçlar	110
5.1.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	110

5.1.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	111
5.1.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	113
5.1.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Sonuçlar.....	115
5.2. TARTIŞMA	116
5.3. ÖNERİLER	121
KAYNAKLAR	123
EKLER	129
EK 1: UYGULAMA İZİN YAZISI	130
EK 2: ARAŞTIRMADA UYGULANAN ANKET	131
EK 3: 1998 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN İÇERDİĞİ VATANDAŞLIK DEĞERLERİNİN KAZANDIRILMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK FREKANS VE YÜZDE TABLOLARI.....	135
EK 4: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN İÇERDİĞİ VATANDAŞLIK DEĞERLERİNİN KAZANDIRILMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK FREKANS VE YÜZDE TABLOLARI.....	140
Ek 5: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA BELİRTİLEN DÖRDÜNCÜ SINIF ATATÜRKÇÜLÜK TABLOLARI	145
Ek 6: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA BELİRTİLEN BEŞİNCİ SINIF ATATÜRKÇÜLÜK TABLOLARI	146

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Örneklemin cinsiyete göre frekans ve yüzde dağılımları.....	45
Tablo 3.2: Örneklemin yaşa göre frekans ve yüzde dağılımları.....	45
Tablo 3.3: Örneklemin mesleki kıdeme göre frekans ve yüzde dağılımları.....	45
Tablo 3.4: Örneklemin branşa göre frekans ve yüzde dağılımları.....	45
Tablo 4.1: Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	51
Tablo 4.2: Vatansever Bireyler Yetiştirmede Kazandırılması Gereken “Vatandaşlık Değerleri” ile İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	52
Tablo 4.3: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla Yetişen Bireylerdeki “Vatandaşlık Özellikleri”yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	54
Tablo 4.4: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	56
Tablo 4.5: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	59
Tablo 4.6: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmalar.....	61
Tablo 4.7: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	63
Tablo 4.8: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaş'a Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	65

Tablo 4.9: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	67
Tablo 4.10: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	69
Tablo 4.11: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki "Vatandaşlık Özellikleri"yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	71
Tablo 4.12: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan "Vatandaşlık Değerleri"yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	73
Tablo 4.13: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Eksik Kalan "Vatandaşlık Değerleri"yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı.....	76
Tablo 4.14: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmalar.....	80
Tablo 4.15: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	82
Tablo 4.16: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	84
Tablo 4.17: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	86
Tablo 4.18: 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili t-Testi Sonuçları.....	88

Tablo 4.19: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programları'ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Açıklamalar.....	91
Tablo 4.20: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programları'ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Genel Amaçlar.....	95
Tablo 4.21: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda Vatandaşlık Değerlerinin 4. Sınıf Ünitelerine Göre Dağılımı.....	101
Tablo 4.22: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda Vatandaşlık Değerlerinin 5. Sınıf Ünitelerine Göre Dağılımı.....	102
Tablo 4.23: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda Genel Amaçlarda Ön Plana Çıkan Vatandaşlık Değerlerini Kazandırmaya Yönelik Özel Amaçlar/Kazanımlar.....	104
Tablo 4.24: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Vatandaşlık Değerlerini Kazandırmadaki Etkililiği Açısından Karşılaştırılmasıyla İlgili İlişkili t-Testi Sonuçları.....	107

ÇİZELGELER VE ŞEKİL LİSTESİ

a) Çizelgeler Listesi

Çizelge 1.1: Üç Geleneksel Yaklaşımın Karşılaştırılması.....	26
Çizelge 4.1: Öğretmenlere Göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan Değerler ve Bu Değerleri Kazandırmaya Yönelik Genel Amaçlar.....	57
Çizelge 4.2: Öğretmenlere Göre 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan Değerleri İçeren Kazanımlar.....	74
Çizelge 4.3: Öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda Eksik Gördükleri Vatandaşlık Değerlerinin Program Kapsamında Ünitelere Göre Dağılımı.....	77
Çizelge 4.4: Öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda Eksik Gördükleri Vatandaşlık Değerlerinin İlişkili Olduğu Kazanımlar.....	78
Çizelge 4.5: Değerler ve Değerlere İlişkin Hedefler/Kazanımlar.....	108
Çizelge 5.1: 1968 ve 1998 Sosyal Bilgiler Programları'ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Genel Amaçlar.....	118

b) Şekil Listesi

Şekil 4.1: ACSD'nin Belirttiği Demokratik Bireylerde Olması Gereken Temel Değerler.....	75
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sosyal Bilgiler dersi gerek bireysel gerekse toplumsal bilinci içermesi, tanıtması ve belli durumlarda yönlendirmesi nedeniyle öğretim boyutu sık sık tartışılan bir ders olagelmıştır. Sosyal Bilgiler öğretimiyle ilgili tartışmalardan biri Sosyal Bilgiler ile vatandaşlık eğitimi arasındaki ilişkidir. Bu ilişki tanımlandığında, Sosyal Bilgiler dersinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tanımlanması daha da olanaklı olacaktır.

“Vatandaşlık eğitimi, Sosyal Bilgiler dersinin bir amacı olmalı mıdır?” sorusu, devlet-eğitim ve eğitim-vatandaş yetiştirme ilişkisinden yola çıkılarak tanımlanabilir. Eğitim, devlet kontrolünde olduğu sürece, devlet ideolojisinin eğitime yansımaları kaçınılmazdır. Devletin, varlığını insan topluluğuna bağlı olarak sürdürdüğü bilinmektedir. Hiçbir devlet, kendi içinde, devletin varlığını tehdit eden insan topluluğunun var olmasını istemez.

En genel anlamıyla ilgili dersin konu kapsamının belirtildiği öğretim programları, gerçekleştirilecek eğitimin amaçlarını, alınmak istenen ürününün niteliğini, sınıf ortamında uygulanacak öğretim yaklaşımını ve yöntemlerini örnek ve ipuçlarıyla sunan taslaklardır. Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme amacına ne kadar ve nasıl hizmet edeceği de öğretim programlarıyla belirlenir. Başka bir deyişle öğretim programları, Sosyal Bilgiler dersiyle vatandaşlık eğitimi arasındaki ilişkinin sınırlarını, iyi vatandaşın özelliklerinden hareket ederek belirler. Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersi ile vatandaşlık değerleri arasındaki bağ değerlendirilirken;

1. Devletin siyasi anlayışı,
2. Devletin siyasi anlayışının programlara yansımaları,
3. Öğretim programlarının Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili sınırları dikkate alınmalıdır.

Yukarıdaki anlayışlardan hareketle, bu bölümde, “devlet ve eğitim arasındaki ilişki, bu ilişkinin vatandaş yetiştirmeye etkisi”, “vatandaşlık kavramı ve eğitim ilişkisi”, “Türkiye’de vatandaş yetiştirmenin tarihi”, “Sosyal Bilgiler dersi ile vatandaş

yetiştirme arasındaki ilişki” incelenmiş, yapılan araştırmayla ilgili literatüre yer verilmiştir.

1.1. Devlet, Eğitim ve Vatandaş Yetiştirme

Devlet kavramı, belirli bir insan topluluğundan ayrı ve bağımsız dūřünülemez. İnsan topluluğu var olmadan herhangi bir devletin varlığından da söz edilemez. Dolayısıyla her devlet sistemi, kendi varlığını devam ettirebilecek bir sistemi oluşturmak için çalışır. Eđitimi şekillendiren üç önemli temelden biri eğitim sosyolojisidir. Eđitim sosyolojisi, eğitim ve toplum arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak ele alır. Bu nedenle, eğitimle ilgili yaşanan sorunların toplumsal bağlantılarını dūřünmeden, bu sorunlar hakkında fikir yürütmek neredeyse olanaksızdır (Morrish, 1969, s. 240).

Emile Durkheim’ın eğitim ve toplum ilişkisine getirdiği açıklama şöyledir:

Her toplum eğitim sistemini bir ortam olarak şoşullandırır. Her eğitim sistemi toplumun gereksinimlerine cevap verir ve toplumun bir anlatımı olur. Toplum, aynı zamanda eğitim sisteminin amacıdır. Toplumun yapısı, eğitim sisteminin yapısını da belirler. Buna karşılık eğitim sisteminin amacı, bireyi topluluğa bağlamaktır (akt. Doğan, 2004).

Eğitim, bireyi topluma uyumlu hale getirmenin dışında da bazı sorumluluklar üstlenmiştir. Binbaşıoğlu eğitimin amaçlarını şöyle özetlemektedir:

- Kişinin kendisini gerçekleştirmesini sağlamak, başka bir deyişle potansiyel bütün yeti ve yeteneklerini geliştirmek,
- Kişinin toplumsal doğasına, etkili bir biçimde sağlıklı uyumunu sağlamak ve ağdaş uygarlığın değişme, gelişme ve ilerleme gibi değerlerini benimsemesine yardım etmek,
- Kişinin, sevgi ve hakseverlik duygu ve anlayışıyla, dayanışma ruhu içinde, hoşgörölü, özgür, iradeli, demokratik ve bağımsız çalışabilme gücü kazanmasını sağlamak,
- Bireyi “yaratıcı” ve “üretici” yaşama hazırlamak, ona meslekî yeterlilik ve bilimsel bir anlayış kazandırmak,
- Erdemli, girişimci ve sağlam karakterli bir kişilik yetiştirmek (Binbaşıoğlu, 2003, s.6).

Eğitim, kişilere evrensel bir takım bilgi ve becerilerin kazandırılması dışında, devlet sisteminin devamını sağlayacak özelliklere sahip vatandaşlar yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Eğitimin bu siyasal niteliği eğitimin devletin bir fonksiyonu olmasından kaynaklanır. Siyasal bakımdan eğitimin iki görevi olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, devlet düzenine olan sadakati sağlamak, diğeri ise siyasal eğitim vererek, topluma bir birlik ve dayanışma ruhu kazandırmaktır (Tezcan, 1971). Bu durumda bir sosyal sistem (sosyal organizm) olan okullar da, devletin toplum için öngördüğü, ideolojileri bireye aktaran resmi kurumlar halini alırlar (Gross, 1971, s. 72; Dilek, 2002, s. 55). Okul öğrenciyi iyi vatandaş olarak yetiştirmede üç yolu kullanmaktadır. Bunlardan birincisi; materyalin seçimi ve ayrımıdır ki tarih dersleri buna örnek olarak gösterilebilir. İkincisi, dini açıdan eğitimidir ki bu kısım da ahlâki değerleri kapsamaktadır. Üçüncüsü ise, öğretmen-öğrenci ilişkileri, organizasyon, sınıf öğretmenliği, eğitsel kol çalışmaları gibi konuları içeren gizli bir müfredat programıdır (Heater, 1990, s.204). Eğitimde, devlet ideolojisi söz konusu olduğunda, eğitim politikaları da siyasal içerikli olmak zorundadır (Dilek, 2002, s.55). Eğitimin siyasal niteliği de özünde “devlet ideolojisini” gerçekleştirme sorumluluğundan kaynaklanır.

Eğitim, insan ile yaşam arasında bir köprü durumundadır. Toplumdaki değişme ve gelişme hızına paralel olarak, insanın eğitilmesi ve yetiştirilmesi de önem kazanmaktadır (Türk, 1999). Eğitimle ilgili olarak yapılan “istendik davranış değişikliği oluşturma” tanımı bu noktada yetersiz kalmaktadır. İstendik davranışın kime ya da neye göre belirleneceği tanımdaki en önemli eksikliktir. Eğitim istendik davranış değişikliği olarak tanımlandığında, istendik davranışların zamanın şartlarına göre değişebileceği göz önünde tutulmalıdır (Sönmez, 1994). Eğitimin davranış değişikliği yaratma gibi iddialı bir girişim olarak ortaya çıkması, eğitimin hedefleri, değerleri ve süreçleri açısından, eğitimde etik konusunun da ön plana çıkmasına neden olmuştur (Aydın, 2003). Etğin, eğitim için özel bir anlam taşımasının başka bir nedeni de öğretmenlerin gelecek toplumların ahlâkî iyiliğinin sorumluluğunu taşımasıdır (Haynes, 1998). Eğitim, bireyde davranış ve düşünüş değişikliği meydana getirmeye çalışırken değiştirilmeye çalışılan bu davranışlar da eğitimin hedeflerini oluşturur.

Devlet düzenlerinin, eğitimin amaçlarının da belirleyicisi olduğu önceki paragraflarda da belirtilmiştir. Marksist siyasal bir sistem, çocuklara Marksizm'in ilkelerine, demokratik rejimler de demokratik prensiplere sadakati öğretir. Ancak eğitim, demokrasinin yeterli bir şartı değil, onun yaşaması için gerekli olan bir şarttır (Tezcan, 1971). Çünkü eğitim, sistem ve içerik olarak yalnızca içindeki bireyi etkilemeyip, toplumun geleceğini de belirler. Demokrasiyi kavramış ve onu yaşatacak bireylerin yetişmesi için eğitim büyük önem taşımaktadır (Yeşil, 2002, s. 42). Eğitimin başka bir siyasal sorumluluğu da önderlerin seçimi ve eğitilmesi ile ilgilidir. Önderlerin seçiminden ve eğitilmesinden yine okul sorumludur.

İnsan haklarıyla ilgili ilk düşüncelerin olduğu Eski Yunan'daki eğitim anlayışları incelendiğinde, devlet düzenlerinin eğitimi şekillendirdiği görülür. Varlığını aynı bölgede ve aynı çağda sürdürmüş olan Atina ve Isparta kent devletlerinin eğitim anlayışlarında bazı farklılıklar vardır. Isparta'da eğitimin amacı, devlete hizmet eden ve onun işine yarayacak bedence kuvvetli asker yetiştirmektir. Demokrasinin ilk adımlarının ortaya çıktığı Atina'da ise eğitim "hak severlik" temeline dayanarak şekillenmiştir. Burada eğitim güzel bedensel ve zihinsel gelişim ile ruh ve ahlâk temizliği gibi değerleri sahiplenmiştir (Tezcan, 1971). İnsanı, her şeyin ölçüsü alan felsefenin bu toplumlarda gelişmesine karşın, her iki kent devletinde de devlet gücü ve hukuku sınırsız görülmüştür (Çeçen, 2000).

İki büyük dinin geliştiği Ortaçağ'da ise, devlet düzenlerini doğuda Müslümanlık, batıda ise Hristiyanlık şekillendirmiştir. Dolayısıyla Ortaçağ'daki eğitimin de bu iki dinin öğretileri üzerine şekillendiği söylenebilir. İslâm devletlerindeki eğitim kurumları İslâmiyet'in, eğitimi sahiplenilen kilise ise Hristiyanlığın öğretilerine dayalı bir eğitim sistemi geliştirmiştir. Başka bir ifadeyle devlet yapıları, eğitimin de bu yapılara uygun olarak biçimlenmesine neden olmuştur.

Eğitim felsefeleri Despotik, Liberal ve Eşitlikçi Eğitim olarak üç bölüme ayrılabilir (Kaplan, 1999). Despotik eğitim, bir sınıfın mutlak hâkimiyetini sürdürme amacını güden sistemleri destekler. Despotik eğitimin amacı halkın, kayıtsız şartsız yöneticilere itaat etmesini sağlamaktır. Bu eğitim anlayışı itaatkâr vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlar. Despotik eğitim felsefesini benimseyen Platon'a göre eğitim,

kişinin, yurttaşlığın gerektirdiği ideal mükemmelliği şevkle amaç edinmesini sağlayan ve ona adaletli biçimde nasıl yöneteceğini ve nasıl itaat edeceğini öğreten erdem eğitimidir.

Liberal eğitim ise, “mülkiyetin bir fonksiyonu” olarak görülen özgürlük için eğitimidir. Liberal eğitim anlayışı çerçevesinde hâkim sınıfın üyeleri ve işçi sınıfının üyeleri için düzenlenmiş iki farklı eğitim sisteminden söz edilebilir. Liberal eğitim anlayışının savunucularından olan İmmanuel Kant’a göre, yasa çıkarma amacıyla bir araya gelen topluluk ya da devletin üyelerine yurttaşlar adı verilir. Kant, yurttaşları, pasif (toplumun yalnızca bir parçası) ve aktif (toplumun üyeleri) olmak üzere iki sınıfa ayırır.

Eğitim felsefelerden, eşitlikçi eğitim, özgürlük ve eşitlik amacına yöneliktir. Genel amacı, bir toplumdaki bütün bireylerin, kendi insani potansiyellerini tamamen gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır. Bu anlamda eğitim, yurttaşlara, özgür ve eleştirel biçimde düşünmeyi öğretmekle sorumludur.

Görüldüğü gibi Kaplan’ın sınıflandırdığı eğitim felsefeleri devlet sistemlerine göre değişir. Her eğitim felsefesi bağlı bulunduğu devlet düzeninin ihtiyaç duyduğu vatandaş yetiştirir. Başka bir deyişle devlet ihtiyaç duyduğu vatandaş tipini yetiştirmede eğitimi bir araç olarak kullanır. Devlet sistemleri ve eğitim arasındaki ilişkinin yansıması öğretim programlarında olduğu kadar, eğitimin temel materyali olan ders kitaplarında da görülür. Toplumsal düzenin korunması ve sürdürülmesine yönelik değerlerin aktarılması ve yeniden üretilmesinde ders kitapları önemli bir rol oynar. Ders kitapları aracılığıyla aktarılan resmi ideoloji, meşru sayılan bilgi ve normlar içinde somutlaştırılır (İnal, 1996). Devletin eğitimi bir araç olarak kullanması gibi, eğitim de amaçlarını gerçekleştirmek için ders kitaplarını bir araç olarak kullanır. Aşağıdaki iki örnek, devlet sistemlerinin eğitim anlayışlarını etkileme durumunun bir göstergesidir.

İtalya’da faşizmin hâkim olduğu yıllarda okutulan birinci sınıf ders kitabında yazılanlar şöyledir (Kaplan,1999, s.111):

*“İtalya’nın bütün çocukları genç Faşist’tir.
Çocukların hepsi Kralı sever; Duce’yi (Mussolini) sever. Bütün çocuklar ana vatanlarının şarkılarını ezbere bilir ve sevinçle söyler:*

“Giovinezza, giovinezza, primavera di bellezza...”

(Ey gençlik, ey gençlik, güzelliğin baharısın sen)

İkinci sınıfların ders kitaplarında ise “İtaat” başlıklı bir metin yer almaktadır

(Kaplan,1999, s. 112):

Akıllı bir adama sormuşlar “Bir çocuğun birinci erdemi ne olmalıdır?”

Şöyle cevap vermiş: “İtaat”.

Peki ya ikinci erdemi?

“İtaat.”

Peki ya üçüncü erdemi

“İtaat.”

Balilla’ların ve Picolle Italiane’nin (Balilla 11 yaşın altındaki erkek çocukların, Picolle Italiane ise 11 yaşın altındaki kız çocukların örgütünün adıdır) birinci özelliği ne olmalıdır?

“İtaat.”

Demokratik anlayışın görüldüğü İngiltere’de ise 1994 yılında İngiliz İçişleri Bakanlığı ve Vatandaşlık Vakfı tarafından hazırlatılan, Don Rowe ve Jean Newton tarafından geliştirilen “You, Me, Us! Social and Moral Responsibility for Primary Schools” (Sen, Ben, Biz! İlkokullar İçin Sosyal ve Ahlâki Sorumluluk) adlı eserde yer alan ve İngiliz vatandaşlık derslerinde kullanılan bir öykü, devletin yetiştirmek istediği vatandaş tipinin ders kitaplarına yansımalarının bir başka örneğidir. “Polly’nin Yeni Sınıfı” adlı öyküde, yeni bir sınıf ortamına katılan öğrencinin uyum sorunu üzerinde durulmakta, arkadaşları ile karşılaştığı sorunları ve bu sorunları aşma sürecindeki mücadelesi ve davranışları dile getirilmektedir. “Öykü sosyal yaşam içinde oluşabilecek bir problem üzerinde dururken iyi-kötü ve doğru-yanlış gibi öğeleri içermektedir. Böylesi bir ortam hem yaşamın kendisini öğrencinin önüne getirir hem de zıt öğeleri işlediği için açık uçlu, tartışmaya, değerlendirmeye ve çözümlemeye açık bir etkinlik ortamı hazırlamaktadır (Kabapınar, 2002, s. 264).” Gerçeğe ancak özgür düşünce ve tartışma yoluyla ulaşılabileceği inancı, uzlaşma ve hoşgörü değerleri, değişik görüşteki düşünürlerin bile üzerinde kolayca anlaşabilecekleri demokrasi değerleri olarak bilinmektedir (Özbudun, 1990, s.8.’den akt: Karakütük, 2001, s. 12). O halde Kabapınar (2002 a)’ın incelediği öykünün demokrasi değerlerini öğrenciye kazandırmada bir araç olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Bu örneklerde de görüldüğü gibi otoriter rejimler, kendi varlığını idame ettirecek itaatkâr vatandaşlar yetiştirmek isterken, demokratik anlayış problem çözebilen bireylere ve vatandaşlara ihtiyaç duymaktadır. Her iki anlayış eğitimi ve eğitim araçlarını, farklı derecelerde de olsa ulaşmak istedikleri amaç doğrultusunda kullanmaktadır.

Devlet düzenleri eğitimin amaçlarını biçimlendirdiği gibi, her felsefî sistem ya da psikolojik yaklaşım da eğitimin bir kavram olarak tanımını biçimlendirir. İdealist filozoflar eğitimi Tanrıya ulaştırma süreci, Marksistler üretimde bulundurma süreci, Realistler insanı toplumun değişmez değerlerine göre yetiştirme süreci olarak görürler. Varoluşçular, insanı sınır durumuna getirme süreci olarak tanımlarken, Pragmatistler eğitimi kişide istenen davranış değişikliği meydana getirme olarak tanımlar (Sönmez, 2002, ss. 31–32). Bir devletin benimsediği eğitim programı, yaklaşımı ya da felsefesi o ülkede yetişecek vatandaş tipinin belirleyicisidir. Bu çerçevede de bir ülkedeki, özellikle sosyal bilimlerle ilgili derslerin incelenmesi o ülkedeki devlet-birey ilişkisinin niteliğinin belirlenmesinde önemli ipuçları verebilmektedir.

1.2. Vatandaşlık Kavramı ve Eğitim İlişkisi

Vatandaşlık eğitimden bağımsız olarak kazanılan bir haktır. Aybay (2004), vatandaşlığı devletin insan ögesinin belirtilmesi için kullanılan bir deyim olarak belirtmiş ve vatandaşlığı (uyrukluğu) belirli bir devletle kişi arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen, hukuksal bağ olarak tanımlamıştır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, devlet kendi uyrukluğundaki kişilere yükümlülükler koyabilir. Uyruk durumunda bulunan kişi ise kendi devletinden başka devletlere karşı ileri süremeyeceği bazı istemlerde bulunabilir.

Doğan ve Odabaşı (2004), vatandaşlığın hukukî niteliği konusunda, tarihi gelişim içinde farklı görüşler ileri sürüldüğünü belirtmiş bu görüşleri dört ana başlık hâlinde ele almıştır. Görüşlerden biri, “Sürekli Sadakat Bağı Görüşüdür”. Bu görüşün kökeni feodalite dönemine kadar dayanır. Sürekli Sadakat Bağı Görüşü’ne göre vatandaşlık, devletle birey arasındaki sürekli sadakat bağını ifade eden ve siyasal yönü ağır basan bir bağlıdır. Bu bağ, bireyi doğduğu ve yaşadığı toprağın hükümdarına devamlı ve zorunlu olarak itaat ve sadakat borcu altına sokar. “Akit ya da Hukukî İlişki Görüşü”ne göre ise vatandaşlık devletle kişi arasında karşılıklı haklar ve borçlar doğuran bir akittir. Bireyin vatandaş olabilmesi için, önceden hukuken tespit edilmiş özelliklere sahip olması gerekir. Diğer bir görüş “Hukukî Statü Görüşü”dür. Günümüzde hâkim olduğu söylenen bu görüşe göre, vatandaşlık devlet ile kişi arasında

kurulan bir kamu hukuku ilişkisidir. Taraflar arasında eşitlikten bahsedilmez. Kamusal menfaat ön plandadır. “Sosyolojik Teori” görüşü ise, devletin vatandaş olabilme şartlarını serbestçe belirleyebileceği prensibine karşı çıkar. Bu görüşe göre, sosyolojik gerçekler bireyin vatandaşlık hakkının doğmasına yol açar ve devlet kişi lehine doğmuş bu sosyolojik gerçeği tanımak zorundadır. Buna karşılık Marshall ve Bottomore (2000’den akt: Gündüz ve Gündüz, 2002) yurttaşlığın, tarihsel üç açıdan üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu bildirmektedir. Bu eksenler sırasıyla medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar biçimindedir. Medeni haklar eksenini oluşturan unsurlar; bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerdir. Siyasal haklar eksenini ise, siyasal karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade eder. Öte yandan sosyal haklar eksenini ifade edilen ise, yaşadığımız toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş bir haklar düzenidir. Eğitim hakkı bu çerçevede değerlendirilebilir.

1789 Fransız Devrimi ile birlikte, Fransız anayasalarının daima başlangıcını oluşturan “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” 1789 Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bu bildiride, kişi hürriyetleri, sosyal eşitsizliklerin kaldırılması, yasa önünde eşitlik, vergilendirmede adalet, mülkiyet hakkı, seyahat ve düşünce özgürlüğü öngörülmüştür (Çam, 2000, s. 149). Buradan da anlaşılacağı gibi bildiriye göre vatandaş, ön görülen haklara sahip kişilerdir. Fransız Devrimi, mutlakiyetçi bir devlet sistemine karşı çıkarak gerçekleştirilmiştir. Mutlakiyetçi devlet sistemlerinde devlet kraldır ve vatandaş devlete kayıtsız şartsız boyun eğen ve hiçbir şey üzerinde hak iddia edemeyen kişilerdir.

1789 Fransız Devrimi lideri Danton’un “Herkes bilmelidir ki çocuklar, ana babalarından önce Cumhuriyet’in yavrularıdır” sözü, devrim açısından yurttaşlık eğitiminin önemini vurgulamaktadır (Altunya, 2003, s. 4). Pozitivist düşünür Auguste Comte bireyin bir soyutlama olduğunu, asıl gerçeğin ise toplum olduğunu söyler. O’na göre kişinin tek hakkı görevini yapma hakkıdır, siyasetin amacı ise her yurttaş iktidara bütünüyle bağlı sosyal görevli haline sokmaktır (akt. Göze, 2000 s. 233). Comte’un yurttaşlık anlayışı karşılıklı hak ve görevlere dayanmaz. Hak devletin, görev yurttaşındır. Yani yurttaş devlete bağlı ve görevlerini yerine getiren sosyal bir

görevlidir. Fransız Devrimi'ne tepki duyan düşünürler arasında yer alan İngiliz düşünür Edmund Burke, "Ben böyle büyük harflerle yazılan "insan"ı tanımıyorum, daha doğrusu insanları tanıyorum, İngiliz yurttaşı, Fransız yurttaşı olan insanları..." diyerek insan haklarının somut haklar olduğunu savunmuştur (akt. Göze, 2000). O'na göre, insanlar belirli bir ülkenin vatandaşı olarak var olurlar ve yalnızca bu ülkede kullandıkları bir takım hakları vardır. Dolayısıyla da evrensel bir yurttaşlık tanımından söz edilemez. Her devlet kendi yurttaşını tanımlar.

Hegel de Fransız Devrimi'nin ilkelerini eleştirmiş, vatandaşı, devletin görevler yüklediği bir kimse olarak tanımlamış ve bireylerin devlet denilen organik bütünü içinde eriyeceğini savunmuştur (akt. Göze, 2000). Liberal doktrinin kurucusu A. Benjamin Constant, modern özgürlük anlayışından önceki düşünürlerin amacının iktidarı tüm yurttaşlar arasında bölüştürmek olduğunu, yenilerin amacının ise özel yaşamda kişinin serbestçe hareket edebilme özgürlüğünü sağlamak için güvence sistemi oluşturmaya çalıştığını söyler (akt. Göze, 2000, s. 242). Dolayısıyla, vatandaşlık devletle birey arasındaki karşılıklı hak ve görevler ilkesine dayanmaktadır.

Aybay (2004), uyrukluğun kişi ile devlet arasındaki "hukuksal bağ" olarak tanımlanması görüşünün eksik sayıldığına dikkat çeker. Bu tanım, bireylerin kültürel, sosyolojik, ekonomik ve dinî açılarından hangi topluma ait olduğunu ve duygusal olarak kendini hangi devlete daha yakın saydığını dikkate almamaktadır. Vatandaşlığın eğitimden bağımsız olarak kazanılmış bir hak olduğu belirtilmişti. O halde "eğitim hangi noktada vatandaş yetiştirmeye ilişkilidir?" sorusu, tanımdaki eksiklikten yola çıkılarak yanıtlanabilir.

Vatandaşlık, yukarıda belirtilen görüşlerin hangisi sonucunda kazanılırsa kazanılsın birey duygusal olarak kendini devletine yakın hissetmediği sürece gerçek vatandaş sayılmaz. Devlet ve vatandaş arasındaki duygusal bağ, bireylere vatandaşlık değerleri kazandırılarak kurulur. Bu da eğitim aracılığıyla gerçekleştirilir. Devlet sistemi varlığını idame ettirebilmek için bu duygusal bağa ihtiyaç duyar. Değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkiler; biçimlendirir ve yönlendirir. Bireylere kazandırılacak vatandaşlık değerleri de aynı şekilde bir devletin vatandaşlarının, devletine karşı tutum ve davranışlarını etkileyecektir.

Vatandaşlarda millet olma bilincini oluşturan başlıca unsurlar dil, kültür ve tarih birliğidir. Devletle vatandaş arasındaki duygusal bağ oluşturulduğunda, millet olma bilinci de pekişecektir. Böylece bir devletin vatandaşları, devletin anayasasında yer alan hükümlere sempati duyacaklar, dolayısıyla devlet sisteminin devamını sağlamaya istekli olacaklardır. Vatandaşlık eğitimi bu nedenle gereklidir.

1.3. Türkiye’de Vatandaşlık Eğitimi

Bu başlık altında, Türkiye’de vatandaşlık eğitiminin geçirdiği değişimler, öğretim programları ve çıkarılan kanunlar çerçevesinde incelenmiştir.

1.3.1. Cumhuriyet’ten Önce Vatandaşlık Eğitimi

Türkiye’de vatandaşlık eğitiminin tarihi, Cumhuriyet’in ilanından önce, II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar uzanmaktadır. “II. Meşrutiyet’in öngördüğü siyasal modernleşme, cemaatten topluma, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişle tarifini bulan yeni bir siyasal-kamusal alan anlayışını ve onun aktörü olacak “vatandaş”ı gerektirmiştir. II. Meşrutiyet’i izleyen dönemde yapılan bir dizi düzenlemeyle yeni siyasal özne olan “vatandaş” ile devlet arasındaki hukuksal-siyasal ilişkinin kuralları belirlenmiştir” (Üstel, 2004, s. 27). 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesinin ardından pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Kanun-ı Esasi’nin 1876 yılındaki yapısı hemen hemen temelinden yenilenmiştir. Böylece Türk tarihinde ilk gerçek anayasal rejim kurulmuştur (Mumcu ve Küzeci, 2003). Anayasal rejim, Osmanlı Devleti’ndeki “teba” anlayışıyla uyum sağlamamış ve Cumhuriyet Dönemi boyunca ilk ve ortaöğretimin vazgeçilmez dersi “Yurttaşlık Bilgisi”, “Malûmat-ı Medenîye ve Ahlâkiye ve İktisadiye” adıyla II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında okullarda bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlamıştır (Üstel, 2004). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi, siyasal düzenin değişmesiyle ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti’nin vatandaşa ihtiyaç duyması, vatandaşlık eğitimini de zorunlu kılmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim reformları içinde yer alan ve 1913 tarihinde geçici ilköğretim kanunu (Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati) olarak kabul edilen kanunun bazı maddeleri Cumhuriyet Dönemi'nde 1950'li yıllara kadar yürürlükte kalmıştır (Binbaşoğlu,1995). Bu kanun, ilköğretim sisteminin yenilenmesi ve halkın desteği yoluyla daha iyi bir öğretim programının gerçekleştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır (Kaya, 1977). Kanunla birlikte iptidaiye ve rüştiye okulları birleştirilmiş ve Mekatib-i İbtidaiye-yi Umumi (İlköğretim Genel Okulu) adını almıştır. Böylece ilköğretim 6 yıl ve zorunlu olarak kabul edilmiştir (Akyüz, 1997; Başaran, 1996). Geçici İlköğretim Kanunu ile birlikte, ilköğretim programlarına giren Malûmat-ı Medeniye ve Ahlâkiye ve İktisadiye (Vatandaşlık – Ahlâk - İktisat) dersi, uyruğun devlete karşı görevleri, padişah ve devlet kurumlarına ve memurlarına itaat, Meşrutiyet yönetiminin iyilikleri, belediyelerin görevleri gibi konuları içermiştir. Bu ders, 1914 yılında kabul edilen Mekatib-i İbtidaiye-yi Umumiye Talimatnamesi (İlköğretim Okulu Programı) ile Mushabat-ı Ahlâkiye adını almıştır (Akyüz, 1997; Cicioğlu, 1982; Altunya, 2003). Temeli II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanan vatandaşlık eğitimiyle ilgili değişimler, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hız kazanmıştır.

1.3.2. Cumhuriyet Döneminde Vatandaşlık Eğitimi

Dünyada, modern eğitimin geliştirilmesi ile ilgili önemli adımlar atılırken, son yüzyıllarda fikir ve bilim alanlarında meydana gelen gelişmeleri izleme yeteneğini kaybeden eğitim kurumları, II. Meşrutiyet'in sonuçsuz reformları hariç ihmal edilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan eğitimin gelişmiş ülkelere göre nitelik ve nicelik yönünden oldukça geri kalmasının öncelikli nedenini oluşturur (Öztürk, 2005). Altı yüzyıl tek bir hanedanın egemenliğinde varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, zorlu bir bağımsızlık mücadelesi olan İstiklâl Savaşı'nın sonunda ulus egemenliğine dayalı bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür (Oktay, 2004). Bu dönüşüm, pek çok alanda yapılan reformları zorunlu kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günlerde, yeni bir devletin dayandığı temel ilkeleri halka benimsetme sorumluluğunu almıştır. Bir yandan Osmanlı mirası eğitimin nitelik ve nicelik yönünden iyileştirilmesi zorunluluğu, diğer yandan bireylerde Cumhuriyet'in

dayandığı temel ilkeleri benimsetecek davranış ve düşünüş değişikliklerini meydana getirme fikri, eğitim alanında yapılan reformların çıkış noktasıdır.

Osmanlı Devleti’nde “teba” yetiştirmeyi hedefleyen eğitim, Türkiye Cumhuriyeti’nde tam anlamıyla “vatandaş” yetiştirmeyi hedef alarak şekillenmiştir. Yeni kurulan cumhuriyette Osmanlı Devleti’nin, padişahlığın ve hilâfetin övgüleriyle dolu ders kitapları okutulmamış, ilk olarak, önceki devrin ideolojisine bağlı olan görüşler ayıklanmış ve yerine Cumhuriyet’in çerçevesini çizdiği esaslar konmuştur (Başgöz ve Wilson, 1968). İlk İcra Vekilleri Heyeti, hükümet programında millî şuuru geliştirici kitapların yazılmasına yer vermiştir (Cicioğlu, 1982). 1923 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan bir genelgeyle okullarda Cumhuriyet’in ilanını da içerecek biçimde değiştirilen anayasanın öğretilmesi istenmiştir. Vatandaşlık eğitimiyle ilgili bu ilk gelişme Cumhuriyet Dönemi’nin de ilk önemli program değişikliğidir (Altunya, 2003). Türk Eğitim Tarihi incelendiğinde, Kafadar’ın da belirttiği gibi “Cumhuriyet Dönemi’nin eğitim hareketleri içerisinde en çok dikkati çeken alan, ilköğretimdeki gelişme olmuştur. Nasıl ki daha çok Tanzimat rüşdiyeler, II. Abdülhamit devri idadiler ve Meşrutiyet sultaniler devri olmuştusa, Cumhuriyet’in 1950’ye kadar ki dönemine de İlkokul Devri denebilir (akt. Üstel, 2004). Bu dönemde, öğretim programlarında yapılan ilk değişimin vatandaşlık eğitimiyle ilgili olması, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, eğitimin öncelikli amacının vatandaş yetiştirme olarak benimsendiğini göstermiştir.

Öğretimlerin birleştirilmesi anlamına gelen ve 3 Mart 1924 yılında kabul edilen 7 maddeli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla birlikte okullar arasındaki ikiliğe son verilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı’nın sorumluluğu altında laik bir eğitim sistemi kurulmuştur (Kaya, 1977; Binbaşoğlu 1995; Sakaoğlu 1992). Kanunun kabulünden hemen sonra Cumhuriyet Dönemi’nin ilk öğretim programı uygulamaya konmuştur. Bu programla birlikte Osmanlı Devleti döneminde okutulmasına karar verilen “Müşahabat-ı Ahlâkiye dersi, Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malûmat-ı Vatanîye” adını almış, 1, 2, 3, 4. ve 5. sınıflarda haftada birer saat okutulmuştur (Cicioğlu, 1982; Tazebay ve diğerleri; 2000 Altunya, 2003).

Cumhuriyet'in ilk ğretim programı 1926 ve 1927'de yapılan küçük değişikliklerle 1930'lu yılların başında tarih eğitimi "Türk Tarih Tezi"ne göre yeniden biçimlendirilene kadar yürürlükte kalmıştır (Kaya, 2002). 1926 tarihli İlkokul Programı eğitimde "toplu tedris" ilkesini kabul ederek, 1927 tarihinden sonra tüm okullarda uygulamaya geçirilmiştir (Başgöz ve Wilson, 1968; Akyüz, 1997; Tazebay ve diğerleri, 2000). Bu programda, Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malûmat-ı Vatanîye dersi Yurt Bilgisi adını almış ve 4. sınıfta haftada 2 ve 5. sınıfta birer saat okutulmuştur (Cicioğlu, 1982; Altunya, 2003; Tazebay ve diğerleri, 2000; Sakaoğlu 1992). 1926 Programı'nın amacı "genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek" olarak belirlenmiştir (Kültür Bakanlığı Dergisi, 1937, s. 163). 1926 tarihli İlkokul Öğretim Programı'nda Yurt Bilgisi, temel hedefi "yurttaş yetiştirmek" olan ilköğretimin amaçlarını doğrudan doğruya gerçekleştiren bir ders olması nedeniyle özel bir yer kazanmıştır (Üstel, 2004). 1926 Programı, Cumhuriyet döneminin en kapsamlı programıdır ancak bu programda toplu tedris anlayışının uygulamalarda başarıyla kullanılamadığı vurgulanabilir (Baysal, 2005). 1926 İlkokul Programı, 1936 tarihli İlkokul Programı'nın hayata geçirilmesine kadar uygulamada kalmıştır. 1926 Programı'nda değişiklik yapılması gerekliliği ve nedeni, Ocak 1937 tarih ve 20/1 sayılı Kültür Bakanlığı Dergisi'nde şöyle anlatılmıştır:

- *Yeni okula çocuk, her şeyden önce "yakın yurt" realiteleri içinde faaliyette bulunmak mecburiyetinde olduğundan, yakın yurttaki cereyan etmekte olan ve son yıllar içinde vukua gelen sosyal, tabii ve teknik değişikliklerin de yeni yapılacak programa ilâvesi lüzumlu idi.*
- *Bir taraftan ilkokulun gittikçe her tarafa yayılarak geniş halk tabakalarına kadar kültür verecek bir müessese haline gelmeğe başladığı düşünülerek, orta tahsil yapmayacak memleket çocuklarının imanlı ve pratik hayat için kâfi derecede bilgili vatandaşlar olarak hazırlanması, öte taraftan da orta tahsile geçecek çocukların yetişmesi işleri de ilkokulun tabii bir görevi idi (Kültür Bakanlığı Dergisi, 1937, s. 162).*

1936 Programı'nı hazırlayan komisyon, 1926 Programı üzerinde yaptığı değişiklikleri açıklamıştır. Bu açıklamaların birinci maddesi doğrudan vatandaşlık eğitimi ile ilgilidir. Söz konusu madde şöyledir:

İlkokul faaliyetlerinin hedef ve prensipleri, parti programı (zamanın tek partisi olan CHP) ile ortaya konan yeni kıymetler, dünya pedagoji âlemindeki ileri hareketler ve bilhassa memleket realitesi daima göz önünde

tutularak, açık, kesin ve ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Bu suretle Türk Terbiye ve Tedris Programları'nda hâkim olması icap eden "Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâik ve İnkılâpçı" karakter açıkça gösterilmiştir (Kültür Bakanlığı Dergisi, 1937, s. 162).

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı gibi değişen program, cumhuriyetin temel nitelikleri çerçevesinde vatandaş yetiştirme düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. 1936 İlkokul Programı Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti prensipleri esas alınarak hazırlanmıştır (Cicioğlu, 1982). Dönemin tek partisi olan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Parti Programı'nda ise ilköğretimin amacı, "vatandaşlara konuştukları dilin kaidelerini ve mensup oldukları milletin tarih ve rejimini öğretmek ve hayatta daha ileri adımları bakımından zaruri ilk bilgiyi kendilerine vermek" olarak belirtilmiştir (Kaplan, 1999). Diğer programlardan farklı olarak bu programda eğitimin vatandaşlık aktarımı görevi oldukça hissedilir duruma gelmiştir. 1936 İlkokul Programı'nın önemli bir özelliği de ilk kez bu programda, ilkokulun eğitim öğretim ilkelerinin belirlenmiş olmasıdır (Cicioğlu 1982; Binbaşioğlu, 1995). Bu ilkelerden bazıları şunlardır (Binbaşioğlu, 1995; Tazebay ve diğerleri, 2000):

- İlkokul ulusal bir eğitim kurumudur.
- İlkokul çocuklara millî kültürü aşılama zorundadır.
- Okulda her derse millî gayeleri gerçekleştirecek birer araç olarak bakılmalıdır.
- İlkokulda her dersin millî hayat ile ilgisinin sağlanmasına ve millî hayata bağlanmasına önemli ölçüde dikkat edilmelidir.

1926 Programı'nda mevcut tarih ve yurt bilgisi müfredatı sonradan yazılan tarih ve yurt bilgisi kitaplarıyla ortadan kaldırılmış olduğundan hazırlanan programa son basılan kitapların fihristleri müfredat olarak alınmış, komisyon yalnız hedef ve direktifler kısmı üzerinde çalışarak buna bazı açıklamalar eklemiştir (Kültür Bakanlığı Dergisi, 1937, s. 174). Yurt Bilgisi dersi adı ve haftalık okutulma süresi 1936 yılı Öğretim Programı'nda aynı kalmıştır (Tazebay ve diğerleri, 2000). Yine 1936 yılında Köy okulları için ayrıca bir program hazırlanmış, bu programda I. yılın son üç ayında hafta da 4, II. ve III. yılda 5 saat olmak üzere Yurt ve Yaşama Bilgisi dersleri okutulmuştur. 1939 yılında yapılan bir değişiklikle köy okulları programı yeniden düzenlenmiş ve köydeki öğrencilere ortaöğretime devam etme hakkı verilerek eşitsizlik

ortadan kaldırılmış, Yurt Bilgisi dersi 4 ve 5. sınıflarda haftada 2’şer saat olmak üzere okutulmuştur (Cicioğlu,1982; Tazebay, 2000; Üstel 2004).

Cumhuriyet Dönemi’nde, rejimin ihtiyaç duyduğu vatandaşı yetiştirmek yalnızca, bugünkü adıyla Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin bir görevi olmamıştır. Tarih ve coğrafya derslerine de aynı misyon yüklenmiştir. Sakaoğlu, 1929’da kabul edilen İlk Mektepler Talimatnamesi’nin “tedris” bölümünde, çocuğun, kazandığı bilgiyi kullanabilmesi, tedrisin terbiyevî olması, zihnî terbiye ile hissi ve iradi terbiyenin de dikkate alınması, her bir dersin bu amaca hizmet edebilmesi açıklanırken de “Türkçe, tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinde çocuklara milliyet ve vatan terbiyesi verilmesi” (madde :41) istendiğini belirtmiştir (akt. Özbaran, 1998). Nitekim 1929 yılında dördüncü sınıflarda okutulmak üzere ikinci baskısı yapılan bir tarih ders kitabında, tarih dersinin vatandaş yetiştirme görevi açıkça görülmektedir. Söz konusu tarih kitabının son bölümü şöyledir:

Büyük Millet Meclisi (29 Teşrini evvel 923)’de dünyanın en güzel ve mükemmel idare şekli olan CÜMHURİYETİ kabul ve ilan etti. İstiklâl uğrunda binbir zahmete katlanan büyük Gazimiz de Reiscumhur oldu. Genç Türkiye’ye ilerleme ve medeniyet yolunu gösterdi.
ÇOCUKLAR!.. CÜMHURİYET SİZDEN İŞ VE KUVVET İSTİYOR (Edip ve Tefvik, 1929).

1936 yılında uygulamaya geçen İlkokul Programı’nda tarih dersi hedefleri içinde yer alan; “Türk çocuklarına Türk inkılâbının manasını, şümulünü ve tarihi önemini kavratmak.”, “İnsanlığın ve bilhassa Türk milletinin tarihe atmış olduğu ileri adımlara çocukların dikkatini çekmek ve bugünkü kültürün nasıl uzun bir mazinin eseri olduğunu belirtmek.”, “Türk ırkının Orta Asya’da kültürü nasıl kurduğunu, dünyanın dört bucağına bu kültür ve dilini nasıl yaydığını çocuklara kavratarak Türk milletinin dünya tarihinde yaptığı büyük rolü belirtmek, onlara millî benliklerini hissettirmek, Türk çocuklarında Türk milletine karşı içten bir sevgi ve derin bir saygı yaşatmak, onları Türk milletinin ülkülerini tahakkuk ettirmek için her fedakârlığı göze alacak bir karakterde yetiştirmek”, “Türk milletinin istikbaline güvenlerini arttırmak.”ve “Türk milletinin istikbaldeki millî ve insani büyük rolüne onların dikkatini çekmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1936, ss. 77–78)” gibi hedefler de dersin vatandaş yetiştirme sorumluluğunu üstlendiğini göstermiştir. Benzer bir şekilde, coğrafya dersi de aynı amaca, “Çocuklara memleketimizi ve yurttaşları tanıtmak ve sevdirmek.”ve “Türk

çocuklarını memleketin iktisadi kalkınmasında müessir bir unsur haline getirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1936, ss. 92–93)” gibi hedeflerle hizmet etmiştir. 1936 tarihli İlkokul Programı’nda belirlenen Yurt Bilgisi dersi hedefleri, tarih ve coğrafya dersleri için belirlenen hedeflerden çok da farklı olmamıştır. Bu hedeflerden bazıları şöyledir:

- a. Milletin mefhumunu ve Türk Milletinin karakterini, ululuğunu, kudretini çocuklara kavratmak, Türk milletini sevdirmek, saydırmak, Türk askerini ve Türk ordusunu sevdirmek ve saydırmak, bizim için askerliğin önemini kavratmak.
- b. Atatürk’ün kurduğu cumhuriyet rejiminin mahiyetini, Türkiye’de nasıl kurulduğunu, bu rejimin başka rejimlere üstünlüğünü, Türkiye’nin hayatı ve istikbali için ne kadar önemli ve zaruri bulunduğunu talebeye kavratmak ve onları cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakâr birer yurttaş olarak yetiştirmek.
- c. Türk İnkılâbının manasını, muhtelif cephelerin önemini, Türkiye’nin saadet ve refahına yaptığı ve memleketin istikbaline yapacağı tesiri talebeye kavratmak, onları Atatürk inkılâbının fedakâr birer unsuru olarak yetiştirmek.
- d. Türkiye’de devlet teşkilatını çocuklara onların seviyelerine göre anlatmak ve öğretmek.
- e. Kanun mefhumunu talebeye kavratmak, kanun ve devlet otoritelerine itaat duygusunu ve itiyadını vermek, talebeye vazife ve hak mefhumlarını kavratmak ve Türk vatandaşlarının vazifelerini ve haklarını ve bu vazifelerle hakların önemini kendilerine telkin etmek.
- f. Millet ve yurt işlerine karşı talebede son derecede alaka uyandırmak, millet ve yurt menfaatini her menfaatin üstünde tutmağa, millet ve yurda karşı canla, başla hizmet etmeği kendilerine itiyat ve ülkü haline getirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1936, ss. 103–104).

Yukarıdaki hedeflerde de görüldüğü gibi 1936 Programı’nda vatandaşlık eğitimi temelde “toplumsal sorumluluğu oluşturma” düşüncesiyle şekillendirilmiştir.

Yurt Bilgisi dersi, 1948 yılında yapılan ilkokul programı reformuyla “Yurttaşlık Bilgisi” adını alarak, 4. sınıflarda haftada iki, 5. sınıflarda bir saat okutulmuştur. Aynı programla hazırlanan köy ilkokullarında okutulan öğretim programında Yurttaşlık Bilgisi dersi 4 ve 5. sınıflarda haftada birer saat okutulmuştur (Cicioğlu, 1982; Tazebay ve diğerleri, 2000; Altunya, 2003; Aybay, 2004; Üstel, 2004). 1936 tarihli İlkokul Programı’nın Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersi hedefleri incelendiğinde, yalnızca yurt bilgisi dersinin değil, Tarih ve Coğrafya derslerinin de vatandaş yetiştirme sorumluluğunu üstlendiği önceki paragraflarda belirtilmiştir. 1948

yılında kabul edilen ve 20 yıl süreyle yürürlükte kalan ilköğretim Programı'nda da aynı gelenek devam etmiştir. Tarih dersi içinde yer alan "Türk çocuklarını, Türk devriminin manası ve tarihi önemi üzerinde düşündürmek ve onların devrim değerlerine bağlanmalarını sağlamak.", "Bugünkü kültürün uzun bir geçmişin eseri olduğunu onlara kavratmak ve bu kültürde Türk milletinin hizmetlerini ve payını belirtmek." ve "Çocuklara, şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını duyurarak, Türk ulusunun geleceğine olan güvenlerini arttırmak ve onları Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakterde yetiştirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1948, s. 124)." gibi vatandaşlık eğitimiyle ilgili hedefler, 1948 tarihli Öğretim Programı'nda yer almıştır. 1936 Öğretim Programı'nda Coğrafya dersi hedefleri içinde yer alan "Çocuklara yurdumuzu ve yurttaşlarımızı tanıtmak ve sevdirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1936, s. 92; İlkokul Programı, 1948, s. 139)." hedefi 1948 Programı'nda hiç değişikliğe uğramadan yer almıştır. 1948 İlkokul Programı'nda belirlenen Vatandaşlık dersi hedefleri ise şöyledir:

- a. Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, ulus kavramını ve Türk ulusunun karakterini öğrencilere kavratmak, onların Türk ulusuna, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı duydukları sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirmek.
- b. Ulus ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırmak, ulus ve yurt işlerini her işlerinin üstünde tutmayı, ulus ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi çocuklarda alışkanlık ve hizmet haline getirmek.
- c. Öğrencileri Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci birer yurttaş olarak yetiştirmek için ilk adımı atmak.
- d. Cumhuriyet rejiminin niteliğini, Türkiye'de nasıl kurulduğunu, bu rejimin Türkiye'nin hayatı ve geleceği için ne kadar önemli ve zor olduğunu öğrencilere kavratmak.
- e. Türk devriminin manasını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır fedakâr birer Türk evladı olarak yetiştirmek.
- f. Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmak, öğrencilere ödev ve hak kavramlarını kavratarak vatandaşlık hak ve ödevlerini onlara benimsetmek.
- g. Türkiye'nin devlet teşkilatını seviyelerine göre çocuklara kavratmak (Millî Eğitim Bakanlığı, 1948, ss. 147, 148).

1948 İlkokul Programı'nda belirlenen Vatandaşlık dersi hedefleri incelendiğinde, hedeflerin millî bir takım vatandaşlık değerlerini içerdiği görülür. Bu

program getirdiği yeniliklere rağmen ağır eleştirele maruz kalmıştır. Bu eleştiriler aşağıdaki gibidir:

- Ders sayılarının çokluğu,
- İşlenmesi ngrlen konuların ve ünitelerin fazlalığı,
- Belirlenen hedeflerin öğrencilerin zihin düzeyinin üzerinde olması,
- Duyuşsal ve psikomotor alanların ihmalı,
- Beceri ve alışkanlık kazandırmaya fırsat tanımaması,
- Esnek olmamasıdır (Baysal, 2005, s. 64).

1948 Programı, bütün bu eksikliklerin yanında, çok partili döneme geçişle okullarda demokratik bireylere duyulan ihtiyaç konusunda yetersiz kalmıştır (Akbaba 2004'ten akt: Baysal, 2005).

1968'de kabul edilen İlkokul Programı'nda tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri, tabiat bilgisi, aile bilgisi ve tarım-iş derslerinin “Fen ve Tabiat Bilgileri” adı altında birleştirildiği gibi “Sosyal Bilgiler” dersi adı altında birleştirilmiştir (Cicioğu, 1982; Arslan, 2000; Tazebay ve diğerleri, 2000; Altunya, 2003). Aynı program 1975 yılında bazı değişikliklere uğramış ve Sosyal Bilgiler dersi temel eğitimin I. Kademesinde 4 ve 5. sınıflarda haftada üç saat okutulmuştur.

1968 Sosyal Bilgiler ğretim Programı'nın içeriği dşnldğnde, içerikle süre arasındaki orantısızlık dikkat çekmektedir. 1968 İlkokul Programı, millî eğitimin yetiştirmesini sağlayacağı “makbul yurttaş”ı toplumsal-kışisel-ekonomik boyutları çerçevesinde tarif etmektedir (stel, 2004). Ülkemizde, Sosyal Bilgiler dersinin öncelikle vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen bir ders olarak algılanmasının nedeni, vatandaş yetiştirme amacı açıkça hissedilen tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinin 1968 Programı'yla birlikte Sosyal Bilgiler dersi adı altında birleştirilmesi olabilir. Nitekim 1968 tarihli İlkokul Programı'nda Sosyal Bilgiler dersi amaçları, bu dersin öncelikli amacının vatandaş yetiştirme sorumluluğu olduğu düşünülerek yapılandırılmıştır. 1 Aralık 1969 tarih ve 1583 sayılı Tebliğler Dergisi'nde Sosyal Bilgiler Programı ile ilgili değişikliğe gidilmesinin nedeni, programın “Giriş” bölümünde “iyi yurttaşlar yetiştirilmesi” amacıyla açıklanmaktadır:

“Bilindiği gibi, programlar sabit bir şekle bağlı kalmadan her memleketin siyasal sosyal ve ekonomik durumuna özellikle son yıllarda bilim ve teknoloji

alanında görülen hızlı ilerlemelere paralel olarak sürekli bir gelişme içindedir. Memleketimizde de Cumhuriyet'in kurtuluşundan beri ilk ve orta dereceli okul programlarında ihtiyaç ve imkânlar ölçüsünde zaman zaman değişiklikler yapılmış. Gerçekleştirilmesine çalışılan demokratik idare ve yaşayışın okul programlarına aksettirilmesine önem verilmiştir. Böylece milletimizin gücüne ve demokrasiye inanmış demokrasi düzenine tam olarak uyabilen “iyi vatandaşlar” yetiştirilmesi Millî Eğitimimizin amaçlarında yer almıştır.

Ancak öğrencinin iyi bir vatandaş olarak yetişebilmesi için her şeyden önce içinde yaşadığı çevreyi vatanını ve dünyayı iyi tanımasına, ortaya çıkan problemleri başarı ile çözebilmesine yarayacak sağlam temel bilgilere ve genel kültürüne ihtiyacı vardır. Bu yüzden ilk ve orta dereceli okul programlarına Sosyal Bilgiler (tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi) konularının payına çok önemli görevler düşmektedir (Üstel, 2004, s. 260).”

Demokrasi kültürünün kazanılması, öğrencilerin bilgili ve bilgilerini başkalarıyla paylaşan bireyler olarak topluma katılmalarını gerektirmektedir. Bilgili vatandaş olmanın dört temel özelliği ise eleştirel düşünme ve okuma, aktif dinleme ve sorunların tartışılması olarak sayılabilir (Kıncal, 2004). Bu özelliklerin bireyde oluşmasını sağlamayan bir öğretim programının demokrasi eğitimi gerçekleştirilebilme durumunun güç olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Sosyal Bilgiler dersinin 1968 İlkokul Programı'yla belirtilen “yurttaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden” amaçları ise şöyledir:

- a. Ailelerine, ulusa ve yurda, Türk devrimlerine ve ülkülerine bağlanır; çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir yurttaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler.
- b. Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlarlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar.
- c. Her yönden görev sorumluluk alabilecek hale gelir, aile bütünlüğüne bağlılık kazanır, yuvanın saadetini gerçekleştirmedeki hizmet duygularını geliştirirler.
- d. Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, bayrağına, Türk askerine ve Türk Ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.
- e. Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirirler.
- f. Türk devriminin anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi kavrar. Türk

devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler.

- g. Kanun kavramını benimser, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar.
- h. Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişin eseri olduğunu kavrar ve bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlarlar.
- ı. Tarihte milletimize ve Türk insanlığına hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır ve onlara karşı ilgi ve sevgi duyarlar.
- i. Türkiye Cumhuriyet'inin, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu cumhuriyet rejiminin özelliğini ve önemi kavrarlar.
- j. İnsanların birbirine muhtaç olduklarını anlar; grup faaliyetlerine katılmanın, başkalarına yardım etmenin önemini takdir eder ve bunu uygulayabilir hale gelirler.
- k. Çevresindeki eski ve yeni sanat, kültür eserlerini, müze ve anıtlar gibi millî değerlerimizi tanıyarak onları korumak gerektiğini öğrenirler.

Yukarıdaki hedefler incelendiğinde bu hedeflerin devlete, topluma, tarihe ya da kültüre karşı sorumluluğu vurgulamakta olduğu görülür. Bireyin kendisini tanıması ya da kendisine olan sorumluluğuyla ilgili, vatandaşlığa ilişkin hedeflerin vurgulanmadığı söylenebilir.

1968 Programı üzerinde çeşitli yıllarda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonucunda Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde önemli sayılabilecek değişikliğe gidilmemiştir. Bu nedenle 2004 yılına kadar süregelen Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının benimsedikleri yaklaşımların benzer olduğu söylenebilir. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin kabulüyle birlikte 1998 yılında ilköğretim 4 5 6 ve 7. sınıfları kapsayacak İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Öğretim Programı hazırlanmıştır. 1998 yılında uygulanmaya başlanan program bazı değişikliklere rağmen, hedefler ve ilgili esaslar açısından 1968 Programı'yla önemli ölçüde örtüşmektedir (Baysal, 2005, s. 69). 1998 yılında yapılan değişiklikler, Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirmedeki rolüyle ilgili bir farklılık getirmemiştir. Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimiyle ilgili sorumluluğu değişikliğe uğramadan devam etmiştir. 2004 yılında pilot uygulamaları yapılan 2005–2006 öğretim yılında ise tüm okulların I. kademesinde (1 – 5. sınıflar) uygulanmaya başlayan İlköğretim Programı'nda Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders süreleri aynı şekilde kalmış ancak Sosyal Bilgiler dersi içeriği değiştirilmiştir. 2004 İlköğretim Programı'nda vatandaş

yetiştirmeyi de hedef alan Sosyal Bilgiler Dersi amaçlarının, yalnızca vatandaşlık aktarımı olarak yapılandırılmadığı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da ifade edilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004).

Cumhuriyet Dönemi Programları incelendiğinde, Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik'in 1920'lerin özellikle tarih programlarında öne çıktığı görölmektedir. Ancak en milliyetçi noktalarda bile, Cumhuriyet'in bu ilk programlarının evrensel ilerleme perspektifini ilerlemeci tarih anlayışıyla koruduğu söylenebilir (Kaya, 2002). Sonraki yıllarda bu evrensel anlayışın zamanla kaybolduğu görölmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra Türk-İslam sentezci çizgisinin yine özellikle tarih programlarında etkili olduğu söylenebilir (Kaya, 2002). Tarih dersi programlarındaki bu anlayışın 1968 sonrasında, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda da etkili olduğu düşünölebilir.

1.4. Sosyal Bilgiler Dersi ve Vatandaş Yetiştirme

Eğitimde Sosyal Bilgiler adı, ilk kez 1916 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, orta dereceli okulların programlarını yeniden düzenlemekle görevli olan bir komite tarafından resmen kullanılmıştır (Güngördü, 2002). Sosyal Bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programına girmesi, ilerlemecilik akımının “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir (Erden, tarihsiz). Sosyal Bilgiler ile vatandaşlık eğitimi arasındaki bağ ile ilgili çeşitli tartışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Bu tartışmalar, “National Council for the Social Studies” (Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi) bültenlerinde yer almaktadır. Parker ve Jarolimek (1984) vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgilerin özel amacı olduğu konusunda tartışmışlardır (akt: Grant ve Vansledright, 1996). Parker, Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'nin, Sosyal Bilgiler eğitimini, bireylerdeki vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesi olarak tanımladığını ifade etmektedir (Michaelis ve Garcia, 1996, s. 5; Parker, 2001, s. 4; NCSS, 2005). Benzer ifadeler Sosyal Bilgiler literatüründe de yer almaktadır. Vatandaşlık eğitimi ile Sosyal Bilgiler arasındaki ilişki hakkında çok az görüş ayrılığı çıkmıştır. Sosyal Bilgiler eğitimi amacının aktif vatandaş

yetiştirme olduğu çoğunluk tarafından ifade edilmiş fakat aktif vatandaşlığın tanımını tam olarak yapılmamıştır (Grant ve Vansledright, 1996).

Parker (2001), Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'nin Sosyal Bilgiler tanımını iki yüzü olan madeni bir paraya benzetmektedir. Bu paranın bir tarafı geliştirilen bilim konusudur ki bu bilim konusu neyin öğrenilmesi - öğretilmesi ve müfredat hakkındaki eğitim jargonudur. Sosyal bilimlerden elde edilen olaylar, fikirler, beceriler, sorunlar ve sorgulama yöntemleri ve beşeri bilimler paranın araştırılan bilim konusu kısmına dâhildir. Madeni paranın diğer tarafı, demokratik vatandaş yetiştirme amacını kapsar. Başka bir ifadeyle madeni paranın bu tarafı, bireylerde, karşılıklı bağımlı bir dünyada çok kültürlü demokratik toplum vatandaşları olarak, toplum yararına bilgili ve mantıklı kararlar alabilme yeteneği oluşturmayı amaçlar. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dersi programları Parker'ın dikkat çektiği iki ayrı amaca hizmet edecek şekilde hazırlanmalıdır. Programlar bir yönüyle demokratik vatandaş yetiştirme amacını güderken, bir yönüyle de sosyal ve beşeri bilim alanlarını bütünleştirerek, bu alanlara ilişkin metodolojik bir bakış açısı kazandırmalıdır. Bu bütünleştirme nitelikli bir öğretimin gerçekeştirilmesi için gereklidir. Parker, madeni paraya benzettiği Sosyal Bilgiler tanımını düşünmenin bir başka yolunun da Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi'nin vizyon ifadesinde görüldüğüne dikkat çekmektedir. Söz konusu vizyon ifadesi şöyledir: “İyi bir sosyal bilimler öğretimi, öğrencilerin sosyal anlayış ve yurttaşlıkla ilgili etkinliklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır” (akt: Parker, 2001).

Barr, Barth ve Shermis'in yaptığı Sosyal Bilgiler tanımı Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'nin tanımından çok da farklı değildir. Bu çerçevede “Sosyal Bilgiler, vatandaşlık eğitiminin öğretim amaçlarını gerçekeştirmek amacıyla sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 1978, s. 18). Tanımda, bütünleştirilmenin vurgulanması, Sosyal Bilgilerin felsefe, din, sosyal bilimler ve diğer alanlardaki verileri bir araya getirmeye çalışan tek disiplin olmasından kaynaklanır (Barth ve Demirtaş, 1997). Bu nedenle, Sosyal Bilgiler, bir takım katı ve genel-geçer formülasyonlara, tek ve biricik açıklamalara ve doğru algılamalarına indirgenemeyecek kadar dinamik ve çok perspektifli bir bilim dalları bütünüdür (Kabapınar, 2000 b). Sosyal Bilgiler dersi, her sosyal bilimin özel ilke ve

önergelerini kapsamasa da, sosyal bilimlerin ortak bir bileşkesi olarak ele alınır (Sönmez, 1998).

Türkiye’de Sosyal Bilgiler; Türk demokratik toplumundaki sorumluluk sahibi vatandaşların görevlerine uygun amaçlar üreten, içeriğini tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını ilişkilendirerek oluşturan, yaşam boyu sürecek vatandaşlık becerileri sunan bir eğitim planı olarak tanımlanmaktadır (Barth ve Demirtaş, 1997, s. 1.6). Sosyal Bilgilerin tanımında “vatandaşlık” kelimesinin vurgulanmasının nedenini, amaç ve yöntemlerin öğretmenlere göre farklılık göstermesine rağmen, evrensel anlamda Sosyal Bilgilerin, öğrencileri demokratik bir ülkede vatandaşlığa hazırlama amacı taşımasıdır (Barr, Barth ve Shermis, 1978, s. 18). Bu da Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamı içinde gerçekleşecek bir demokrasi eğitimini zorunlu kılmaktadır. Nitelikli bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “iyi vatandaş” yetiştirmeye destek olabilmesi gerektiğini düşünen Chapin ve Messick (1999), Sosyal Bilgiler öğretiminin oldukça önemli iki amacına dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi toplum için gerekli temel becerilerin gerçekleştirilmesini sağlama, diğeri ise öğrencileri sorumluluk alabilen, düşünebilen, katılımcı vatandaşlar durumuna getirmektir. Bu amaçlar Sosyal Bilgiler öğretimi için önemli amaçlar olsa da, nitelikli bir Sosyal Bilgiler öğretimi için yeterli değildir. Demokrasiler için aktif vatandaş yetiştirme yalnızca katılımcılığı değil, bireyin kendisi ve yaşadığı toplum için sağlıklı karar verebilecek, nitelikli bir katılımcılığı gerektirmektedir. Sağlıklı kararlar verebilme becerisi, bireylerdeki eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişmişlik durumuyla ilgilidir.

Eğitimin, demokrasinin yaşaması için gerekli bir şart olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti. 1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Yasası’nın “Demokrasi Eğitimi” başlığı taşıyan 11. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasa’da ifadesi bulunan Atatürk Milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez (akt. Karakütük, 2001, s. 11).”

1973 tarihli Millî Eğitim Temel Yasası'nın bu maddesi Sosyal Bilgiler dersindeki vatandaşlık eğitim programının gerekçesiyle de ilişkilidir. Demokratik bir toplumda, her yaşta insanın kendisini, ülkesini ve dünyayı etkileyebilecek kararlar alabilmesi gerekliliği düşünüldüğünde, Sosyal Bilgiler eğitiminin temel amacı öğrencilere mantıklı ve iyi kararlar alabilmeleri ve sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak davranabilmeleri konularında yardımcı olmaktır. Sosyal Bilgiler eğitimi bu amacını gerçekleştirdiğinde, öğrenciler, demokratik sürece bağlı ve istekli olma duygularını geliştirmiş olacaktırlar (Barth ve Demirtaş, 1997). Öğrencilerde yurttaşlığa ilişkin etkinliklerin geliştirilmesi, öğrencilerin vatandaşlık sorumluluğu üstlenmeye hazır ve istekli duruma gelmeleri anlamını taşımaktadır. Bu sorumluluklar yalnızca oy vermek demek değil, aynı zamanda bir demokraside adil ve yasal davranmak, siyasal ve kültürel farklılıklara karşı hoşgörülü olmak, kamu politikası oluşturmak ve değerlendirmek, topluma hizmet amacı gütmek, kendi hak ve özgürlükleri dışında toplumun iyiliğini de düşünmek anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, kişi demokratik yoldan yürümeyi istemeli ve becerebilmelidir (Parker, 2001).

Sosyal Bilgiler dersi vatandaşlık eğitimi kapsamında üç geleneksel yaklaşımla öğretilebilir. Yaklaşımlardan ilki olan “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler (Social Studies Taught As Citizenship Transmission)” yaklaşımı yaygın olarak kabul edilir ve uygulanır. Bu yaklaşımın savunucusu olan öğretmenler kendilerini genç kuşaklara iyi bir vatandaş olmak için gerekli değer ve inançları öğretmekle sorumlu tutarlar. Yine bu yaklaşıma göre iyi bir vatandaş, kültürünün yüksek ülküsünü benimseyen (bütün insanlar saygın ve eşittir), demokrasiye özgü olduğuna inanılan örnek davranışlar sergileyen (kurallara uyma, oy kullanma, vergi verme), otoriteye saygı duyan, dürüst kimsedir (Barr, Barth ve Shermis, 1978). Öğretmenler öğrencilerin, öğretilenlerden çıkaracakları sonuçları ve hatta ne hissedeceklerini bilirler. Sosyal Bilgiler dersinin yalnızca vatandaşlık eğitimi olmadığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin de yalnızca vatandaşlık eğitimcisiymiş gibi davranmamaları gerekir (Grant ve Vansledright, 1996). “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımının amacı, öğrencilerin mutlak ilkeleri kabul etmesini ve bu ilkelere uyum göstermesini sağlamaktır. Bu anlayışla öğrencilere aktarılanlar kısa zamanda unutulur.

Sosyal Bilgiler dersi vatandaşlık aktarımı olarak düşünüldüğünde öğretmen merkezli bir öğrenme-öğretme süreci ön plana çıkmaktadır. İdeal vatandaş örnek olarak gösterilir ve vatandaşın sahip olması gereken özellikler sorgulamadan kazanılacak duruma gelir (Doğanay, 2002). Sosyal Bilgiler dersi yalnızca kabul edilmiş doğru değerlerin öğrencilere kazandırılması olarak düşünüldüğünde, söz konusu yaklaşımın uygulanması kaçınılmazdır. Doğru olarak kabul edilen mutlak değerler, değişmez olarak algılanırlar. Değerlerle ilgili bu kutsallaştırma, “ideal vatandaş” özelliklerinin de sorgulanmasına ya da tartışılmasına olanak sağlamaz. Sosyal Bilgiler tanımı içinde yer alan “sosyal bilimleri bütünleştirme” düşünüldüğünde, bu yaklaşımın sosyal bilimlerin ve dolayısıyla sosyal bilimlerle ilgili derslerin doğasına aykırı olduğu söylenebilir.

Üç geleneksel yaklaşımdan ikincisi “Sosyal Bilim Olarak Düşünülen Sosyal Bilgiler (Social Studies Taught As Social Science) ” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda amaç bireylerin, dünyayı bir sosyal bilimci gibi algılamasını sağlamaktır. Yaklaşımına göre, öğrenciler sosyal bilimci gibi düşünmeli ve sosyal bilimcilerin algılayıcı ve ayırt edici özelliklerine sahip olmalıdır. Böyle yetişen öğrenciler bilgiyi oluşturan, mantıklı sonuçlara varmayı bilen ve çevresinde yaşanan olayları anlamlandırıp değerlendirebilen vatandaşlar olur.

“Yansıtıcı İnceleme Olarak Düşünülen Sosyal Bilgiler (Social Studies Taught As Reflective Inquiry)” yaklaşımı eğitim bilimciler tarafından, çoğu zaman göz ardı edilen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı savunanlara göre, Sosyal Bilgilerin başlıca amacı öğrencilerin karar verebilme yeteneğini yükseltmektir. Çünkü demokrasiler karar veren vatandaşlara ihtiyaç duyarlar. Bu yaklaşımla yetişen öğrenciler, yaşantıları boyunca etkili kararlar alabilen vatandaşlar olurlar. Bireyler, yaşam kalitelerini tercihleriyle oluştururlar. Sosyal Bilgiler de, okul yaşantısı boyunca öğrencilerin etkili kararlar almasını sağlamalıdır.

Barr, Barth ve Sherms’in (1978) ele aldığı bu üç geleneksel yaklaşıma göre Sosyal Bilgiler eğitiminin temel amacı, demokrasinin devamı için vatandaş yetiştirmektir. Fakat üç yaklaşımın kullandığı yöntem ve demokrasi için hedeflediği

vatandaş tipi arasında farklılıklar görülmektedir. Aşağıdaki çizelgede bu üç geleneksel yaklaşım karşılaştırılmıştır.

Çizelge 1.1: Üç Geleneksel Yaklaşımın Karşılaştırılması

	Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler	Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler
AMAÇ	Sosyal Bilgiler dersi iyi bir vatandaş yetiştirmek için, öğrencideki sadakat, kabullenme ve güven duygularını geliştirmeli ve geleneksel değerlerle inançları kavratmalıdır.	Sosyal Bilgiler dersi iyi bir vatandaş yetiştirmek için, öğrencilere sosyal bilimcilerin düşünme tarzlarını benimsetmeli ve sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu problemleri kavratmalıdır.	Sosyal Bilgiler dersi iyi bir vatandaş yetiştirmek için, öğrencilerdeki problem çözme becerisini geliştirmeli ve onların karar verme yeteneklerini yükseltmelidir.
YÖNTEM	Öğretmenin aktif olduğu bir yöntem tercih edilir. Tercih edilen yöntemde, kavram ve olgular öğretmen tarafından verilir ve iletilir. Aktarım bu yöntemlerden biri olabilir.	Öğrencilere sosyal bilimcilerin düşünme tarzını benimsetecek yöntem tercih edilir. Keşfetme ve problem çözme amaçlı düşünme bu yöntemlerden bazıları olabilir.	Düşünceye dayalı araştırma ve problem çözme yöntemleri kullanılır. İncelemeli düşünme süreci yardımıyla bilginin doğruluğu test edilir.
İÇERİK	İçerik, doğru kabul edilen değer yargıları ve inançları güçlendirecek şekilde oluşturulur.	İçerik, her sosyal bilim alanı için farklı olgular, kavramlar ve genellemelerden oluşturulur. Sosyal bilimlerin önem verdiği içerik ele alınır.	İçerik, öğrencilerin gereksinim ve ilgi alanları dikkate alınarak öğrenciler tarafından oluşturulur. İlgili konu ve sorunlar içeriği oluşturur.

Kaynak: Barth ve Demirtaş, 1997.

Sosyal Bilgiler eğitimi, devletin ihtiyaç duyduğu vatandaş tipine göre bu üç geleneksel yaklaşımdan birini benimser. En eski geleneksel yaklaşım olan “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımı, Türk okullarındaki en yaygın uygulamadır (Barth ve Demirtaş, 1997). Ancak, son olarak hazırlanan 2004 tarihli İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4 – 5. sınıflar) Öğretim Programı, programı hazırlayan komisyonun

ifadesiyle, yukarıda belirtilen üç geleneksel yaklaşım önemsenerek hazırlanmıştır (MillîEğitim Bakanlığı, 2004).

Barr, Barth ve Sherms'in önceki paragraflarda anlatılan üç geleneksel yaklaşımına alternatif olarak Janzen (1995) altı çağdaş yaklaşıma dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlar aşağıdaki paragrafta kısaca açıklanmıştır:

a. Kültürel Aktarım: Kültürel aktarım, ülke tarihinde önemli rol oynamış kişilerin fikirleri ve başarıları üzerinde durulur. Demokrasi ilkelerine bağlılık bu yolla sağlanır. Bu yaklaşıma göre, öğrenciler, demokratik ilkeleri benimsemiş ve sergilemiş önemli tarihi liderlerle ilgili çalışmalar yaparak, ülkelerini iyi bir yer yapma konusunda motive olacaklardır. Kültürel aktarım yaklaşımına göre, sosyal ve politik yaşam biçimine ortak bağlılığı, başka bir ifadeyle sadakati sağlamak için, öğrencilere genel bir bilgi yapısı sunulmalıdır.

b. Sosyal Faaliyet (Çalışma): Vatandaşlık için, sosyal faaliyet yaklaşımı, öğrencileri toplumsal hizmet projelerine ve hem yerel hem de ulusal politikalara katılmaları için teşvik eden bir yaklaşımdır. Böylece, öğrenciler demokratik ilkeleri doğrudan uygulamaya yönlendirilirler. Bu yaklaşıma göre, öğrenciler yerel toplumun sosyal ve politik meselelerine aktif olarak karışmadıkları zaman vatandaşlık fikrini gerçek anlamda anlamamaktadırlar. Toplumsal çaba içinde aktif rol alan öğrenciler tarafından demokratik teori bireysel olarak test edilir ve anlaşılır.

c. Yaşama Uyum: Vatandaşlık eğitimi için üçüncü Sosyal Bilgiler eğitimi yaklaşımı, bireysel ilgi ve yeteneklere dayalı olarak kişisel gelişimi vurgulayan yaşama uyum yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda temel sosyalleşme ve yaşam becerileri Sosyal Bilgilerin özü olarak görülmektedir. Yaşama uyum, değerleri açıklama ve karakter eğitimi alanyazının önemli bir vurgusu, aynı zamanda ahlâk eğitimi savunucularının temel odak noktasıdır (Lockwood, 1991 ve Purpel, 1991'den akt: Janzen, 1995).

d. Keşfetme (Buluş): Dördüncü yaklaşım, disiplinlerin organizasyonundan oluşan bir yapının takip edildiği keşfetme (buluş) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, sosyal bilimler alanlarına (ekonomi, sosyoloji, antropoloji, tarih, coğrafya ve psikoloji) ait özel kavramlar ve süreçlerin anlaşılmasını vurgulamaktadır. Keşfetme yaklaşımında,

öğrenciler, öğretmen tarafından oraya atılan problemlerin yanıtları doğrultusunda çalışırlar.

e. Araştırma: Araştırma yaklaşımı ilk kez John Dewey (1916), tarafından “yansıtıcı araştırma” olarak ele alınmıştır. Keşfetme (buluş) yaklaşımında olduğu gibi, araştırma yaklaşımı da disiplin temellidir. Ancak araştırma yaklaşımında vurgu problem durumu ve problem çözme üzerindedir (Freire, 1971 s. 67’den akt. Janzen, 1995). Bu yaklaşım öğrenci merkezli ve açık uçludur. Bu yaklaşımda öğrencinin merakı ve motivasyonu ön plana çıkarılır ve yeni anlamları yapılandırılması sağlanır. Keşfetme (buluş) ve araştırma yaklaşımları yapılandırmacılığın değerlerini ve anlayışlarını üstlenmiştir. Araştırmadan farklı olarak, keşfetme (buluş) yaklaşımı, büyük kapsamın öğretmen tarafından kontrol edildiği aktif, etkinlik temelli yapıyı desteklemektedir.

f. Çok kültürcülük: Kirişçi ve Winrow, çok kültürcülüğü gerçek anlamda çoğulculuğu içeren, zorunlu asimilasyonu öngörmeyen, farklı kültür gruplarına kendi dillerinde yayın ve eğitim hakkı tanıyan, ademi merkeziyetçi bir anlayış olarak tanımlamaktadır (Kirişçi ve Winrow (1997)’den akt. Altaş, 2003). Janzen’in önerdiği altıncı yaklaşım da son yıllarda ortaya çıkan çok kültürlülüktür. Çok kültürlülük yaklaşımı, emperyalist tek bir gruba ait genel kültür ilkelerinin değil, geleneksel kültürlere saygı duyulmasını, onurlandırılmasını ve devam ettirilmesini vurgulamaktadır. Çok kültürlülük, sadece başkalarının bakış açısıyla düşünmek veya gözlem yapmak değil, aynı zamanda değişik kültürel fikirleri, farklı inanç sistemleri mozağini ve yaşam yollarını saygı ile kabul etmektir. Adler (akt: Janzen, 1995), çok kültürlü eğitimin ilkelerini şöyle belirtmiştir:

- Her bir kültürün kendi iç tutarlığı, güvenilirliği ve mantığı vardır.
- Hiçbir kültür doğal olarak bir diğerinden daha iyi veya kötü değildir.
- Bireyler, kültürel olarak sınırlandırılmıştır.

Çok kültürlü yaklaşım, çeşitli kültürel kimlikleri eriten ya da tolare edenden çok muhafaza etmenin değerini yükselten eğitim yaşantıları önermektedir. Ravazzolo yeni bir vatandaşlık kavramı için farklı kültür ve çevrelerden gelen insanların birleştiği etnik kültürlerde çıkan problemleri yeni bir bakış açısı getirmek ve evrensel kılmak için bazı çalışmalar yapılması gerektiği görüşündedir. Ravazzolo, paylaşılan bir değer olan

insan haklarını kapsayacak bu çalışmalar doğrultusunda eğitilen kişilerin, saygın, barışçıl, eşitlikçi, demokratik ve şiddete karşı bir eğilim sergileyeceklerini ifade etmiştir (Ravazzolo, 1996). Çok kültürlü ve insan haklarına dayalı bir öğretim programında bireylere kazandırılması gereken en temel değer şüphesiz “hoşgörü”dür. Fakat hoşgörünün sınırları çizilmeli ve kişiye aitliği gerçekleştirilmelidir. Farklı dinler ve farklı gruplar göz önünde tutulmalıdır. Hoşgörsüzlüğün gittikçe arttığı bu dönemde, soruna çözüm aramak eğitimcilerin görevi olmuştur (Jolly, 1996). İnsan hakları aynı zamanda tarihe dayalı bir konu olduğu için eğitimcilerin, tarih bilgisine önem vermeleri ve tarihi olaylar içinde insan haklarına yer vermeleri gerekmektedir (Davies, 1996).

Weinberg (1977), kültürel çeşitliliğe yanıt verecek üç modelin tanımlanabileceğini açıklamıştır. Üç modelden ilki insan ilişkileri modelidir. Bu yaklaşım, insanların temelde diğer etnik gruplara karşı hoşgörülü olduğunu varsayar. İnsan İlişkileri Modeli, eğitimin davranışların değişmesine yol açan bilgiyi sunabildiğini ve bu yönüyle de ön yargıya karşı etkin bir ilaç olduğunu savunur. Irklar Arası Model ise bazı etnik azınlıklara karşı grup düzeyinde bir önyargının varlığını kabul eder. İnsan Hakları Modeli ise etnik gruptan kültürünü koruma izni almak yerine, etnik grubun üyelerinin kültürel ayrıcalıklarını koruma kapsamını kendilerinin belirlemesiyle ilgili yasal ve ahlâki yetkileri olduğunu savunur (Weinberg, 1977’den akt: Saunders, 1982). Bu eğitim modellerinin her biri çok kültürlü toplum modeline uygun düşmektedir (Saunders, 1982). Çok kültürlü yaklaşımla ilgili pek çok eğitim araştırmaları ya da etkinlikler yapılmış ve yapılmaktadır. Demokratik bir şekilde belirlenen sınırlar içinde, anlaşmazlık, adalet, özgürlük, eşitlik, insan onuru, karşılıklılık, dayanışma, görevler, yükümlülükler ve tabii ki her türlü haklar (insan, doğa, sivil, siyasi, hukuki, ekonomik, azınlık vs.) insan hakları eğitimiyle ilişkilendirilen en önemli kavramlardır. Çok kültürlü eğitimciler, çok kültürlü programlar içinde bu kavramlarının çoğuna karşı kayıtsız olmamalarına rağmen dayanışma ve karşılıklılık gibi kavramları ihmal etmişler ve bu kavramlara öğretim programlarında uygun yer bulmak için gerekli uzmanlığı gösterememişlerdir (Lynch, 1989). Bu sonuç, Sosyal Bilgiler yaklaşımlarında çok kültürlülüğün yeterli derecede vurgulanmamasına neden olmuş olabilir.

Sosyal Bilgiler ve vatandaşlık eğitimi arasındaki ilişkiyle ilgili olarak yapılan tartışmalardan da anlaşılacağı gibi, Sosyal Bilgiler dersinin aktif vatandaş yetiştirme sorumluluğu, genel olarak kabul gören bir sonuçtur. Aktif vatandaş demokrasilerin yaşaması için gerekli bir şarttır. Ancak aktif vatandaşın, sahip olması gereken değerler, beceriler ve bilgiler gibi özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda fikir ayrılıkları söz konusudur. “Demokrasilerin devamı için nasıl vatandaşlar yetişmelidir?”, “Aktif vatandaşlar nasıl olmalıdır?”, “Sosyal Bilgiler Öğretim Programları hangi vatandaşlık değerlerini kapsamalıdır?” gibi soruların yanıtları konusunda görüş birliğinin olmayışı, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Eğitimi arasındaki ilişkinin açıklanmasını zorlaştırmaktadır.

1.5. İlgili Araştırmalar

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak karşılaştırılmasına yönelik bir araştırma henüz yapılmamış olmasına rağmen, araştırmanın konusuna yakın yapılan çalışmalar mevcuttur.

İlhan Karataş tarafından 2002 yılında tamamlanan “ Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları’nda Vatandaşlık Eğitimi” adlı çalışmada Cumhuriyet’in kuruluşundan 2002 yılına kadar eğitim öğretim programlarında vatandaşlık eğitime yönelik içeriğin, hedefler ve kapsam açısından program geliştirmeye yönelik beklentilerin gerçekleşme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada; Cumhuriyet’in ilk yıllarında 1948 yılına kadar olan programlarda tüm derslerde olduğu gibi Vatandaşlık Eğitimi dersinde de yeni devlet düzeninin halk tarafından daha rahat anlaşılması, sağladığı yararların fark edilmesi ve toplumca kabullenip yaşatılabilmesi için çalışmalar yapıldığı, eğitim programlarının da bu yönde düzenlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; konu alanı merkezli olarak düzenlenen bu dönem programlarında, bir eğitim programından uygulanması istenen bazı kuralların ve öğretmenlerden yapmaları istenen bazı görevlerin listesi halinde oldukları ifade edilmiştir. “Türkiye’de II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması” adlı araştırma da bu çalışmaya benzer bir çalışmadır. Keskin (2002) yaptığı araştırmanın amaçlarından birini “1908’den bu güne

kadar uygulanmış olan Sosyal Bilgiler öğretim programlarının içerikleri nasıldır? Zamanla program içeriklerinde ne gibi değişimler olmuştur? Bu değişikliklerin sebepleri nelerdir?” olarak belirlemiştir.

Araştırmadaki bu amaç doğrultusunda, ilköğretim bütünlüğüne yönelik olarak hazırlanmış Sosyal Bilgiler kapsamındaki derslere ait öğretim programlarının yapı, amaç ve içerik analizleri neticesinde 1998 yılında yayınlanan İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın, Cumhuriyet döneminde ilköğretim bütünlüğüne yönelik hazırlanmış ilk Sosyal Bilgiler Öğretim Programı olduğu ve içeriğinin yapılandırılma biçiminin daha önceki ortaokul ve ilkokul programlarından çok da farklı olmadığı ifade edilmiştir.

Çıplak (2002), tarafından yapılan “İlköğretim 7 ve 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programlarının Değerlendirilmesi” adlı araştırmanın amacı ise, “İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programlarını öğretmen ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirmek ve programla ilgili uygulama değeri olan öneriler geliştirmektir” olarak ifade edilmiştir. Araştırmada veri toplama amacıyla öğretmen ve öğrenci anket formu uygulanmıştır. Araştırmanın programın içeriğine ilişkin sonuçlarından biri öğretmenlerin, “Millî Güvenlik”, “Millî Güç Unsurları” ve yedinci sınıf “Ortak Miras” konularının kısaltılmasını, “İç ve Dış Tehdit Unsurları” konusunun çıkarılmasını ve tekrarlardan kaçınılması gerektiğini belirtmiş olmalıdır. Ayrıca, öğretmenler, “Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri”, “ekonomiyle ilgili konular”, “sosyal davranış kuralları”, “yerel yönetim”, “çevre hakları” ve “demokrasi” konusuna daha geniş yer verilmesi gerektiğini, öğrenciler ise insan hakları ihlalleri, politik konular, çocuk hakları ve silahlanmanın olumsuz etkileri konularının eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Çetin (2003), “İlköğretim 7 ve 8. Sınıflar Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kitaplarının Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçlarına Uygunluğunun Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi” adlı araştırmasında “2001–2002 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Polatlı ilçesinde ilköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarının Sosyal Bilgiler dersinin amaçları ile tutarlılığı konusunda öğretmen görüşleri nasıldır?” sorusuna yanıt aramıştır. Sonuç olarak,

incelenen iki ayrı yayınevine ait Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarına bakıldığında, amaçlarda yer almasına rağmen millî değerlere yeterince yer verilmediği ve insan hakları ile temel haklar ve özgürlüklerin öğretiminde ders kitaplarının yeterli olduğu ancak ders kitaplarının öğrencilere millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutabilecek ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmede her türlü fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazandırmadığı, öğrencilerin milletin geleceğine olan güvenlerini arttırmadığı ifade edilmiştir.

Arıkan (2002) ise “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Eğitim Programı’nın Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda değerlendirilmesi” adlı araştırmasında şu sorulara yanıt aramıştır:

- a. Sakarya ili Merkez ilköğretim okullarında görev yapan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi (VİHE) dersi öğretmenlerinin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitim programı konusundaki görüşleri nelerdir?
- b. MEB tarafından yayınlanan VİHE ders programına ilişkin amaçlar ne derecede gerçekleşmektedir?
- c. VİHE dersinin konuları programındaki amaçlara, öğrencilerin gelişim düzeyine gerçek yaşama, öğrencilerin bilgi ve becerilerine, sosyal tutumları değiştirmeye uygun mudur?

Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin programda yer alan amaçların tam olarak gerçekleşmediğini düşündükleri ifade edilmiştir. Ayrıca; VİHE dersinin kapsamı öğretmenler tarafından yeterli bulunmamıştır. Araştırmaya göre “İnsan haklarının bütün insanlar için ayırım gözetilmeden, doğuştan gelen, vazgeçilmez, devredilmez ve dokunulmaz haklar olduğunu kavratma” amacı ile “ Atatürk’ün insan haklarına verdiği önemi kavratma” amacı diğer amaçlara göre daha fazla gerçekleşmektedir. Buna karşılık “insan haklarının korunması gerektiğini kavrayabilme”, “temel hak ve özgürlüklerin farkında olma ile demokratik devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarının farkında olmayı sağlama ” amaçları diğer amaçlara göre daha az gerçekleşmiştir.

Yaşar (2005), Başar ve Aykaç (2005), Canerik (2005)’in, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programlarının karşılaştırılmasına yönelik yaptıkları incelemelerin benzer sonuçları şöyledir:

- a. 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi Programı'nda, Sosyal Bilgilere farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmış ve Sosyal Bilgilerin yeni bir tanımı yapılmaktadır.
- b. Kazanımlarla uygulanan etkinlikler birbirleriyle örtüşmemekte, dolayısıyla önerilen değerlendirme etkinlikleri kazanımları ölçecek niteliği taşımamaktadır. Ayrıca etkinliklerde öğrencilere esneklik tanınmamaktadır.
- c. Programın deneme süresi oldukça kısadır. Program aceleyle hazırlanmıştır (Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, 2005).

Canerik (2005), ayrıca Atatürk, Türk, Cumhuriyet, vatan, millet ve vb. adlar ve ulusal içeriklerin korunması gerektiğini vurgulamıştır. Yaşar (2005)'da 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın sürekli değerlendirmeler sonucu gerekli iyileştirmeler yapıldığı takdirde programın işlevselliğinin arttırılabileceğini ifade etmiştir. (Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, 2005).

Üstel (2004), "Makbul Vatandaşın Peşinde" adlı eserinde, II. Meşrutiyet'ten, günümüze kadar yapılan vatandaşlık eğitimini incelemiştir. Bu incelemede şu sorulara yanıt arandığı görülmektedir:

- Türkiye'de devletin istediği vatandaş tipi nasıldır?
- Bunun için okullarda nasıl bir vatandaşlık terbiyesi verilmektedir?

Üstel bu sorular doğrultusunda, inceleme sonuçlarını şöyle ifade etmiştir:

- 1908'deki ilk Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye ders kitaplarından günümüzün Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi kitaplarına uzanan yaklaşık yüzyıllık süreçte, siyaset sınıfı tarafından tasarılan "makbul yurttaş" profilinin belli başlı unsurları, Türk siyasal kültürüne egemen olan zihniyet kalıplarına ve bunların zaman içindeki dönüşümüne ilişkin ipuçları vermektedir.
- Meşrutiyet'in "makbul" yurttaşı, toplumsal ve kamusal alandaki davranışlarını "medenilik" çerçevesinde düzenleyen bireydir. Cumhuriyet döneminde ise, gerek Malumat-ı Vataniye, gerekse Yurt Bilgisi ders kitaplarının ortaya koyduğu gibi, 1923'le başlayan ulus-devlet inşa sürecinde "okulda yurttaş eğitimi"nin iki başat hedefe yönelik olduğu görülür. Başka bir anlatımla Cumhuriyet'in "makbul yurttaş" profili, bir yandan medenilik, diğer yandan yurtseverlik eksenleri üzerinde inşa edilmek istenmiştir.
- Erken Cumhuriyet döneminden tek partili yaşamın sonuna kadar bu alandaki ders kitaplarının temel aktörü, "vazifelerle borçlu" yurttaştır. Başka bir anlatımla haklar, görevlerin yerine getirilmesi için gerektirir.

1950’li yıllara kadar ilk ve ortaöğretimde okutulan ders kitapları, yurttaşlığın liberal-bireyci ve toplulukçu değişkenleri açısından incelendiğinde yurttaşlık anlayışının toplulukçu bir yaklaşım temelinde biçimlendiği görülür. Bu yaklaşım bir yandan yurttaşlığın, kültürel/etnik bir toplulukla (Türklük) olan ilişkisi temelinde kurgulanmasında, diğer yandan da toplumu oluşturan yurttaşların tümünün, tanımlanmış ve değişmez bir “iyi yaşam” tasavvurunu paylaştıkları iddiasında ortaya çıkar.

- 1980 sonrası Vatandaşlık Bilgileri kitaplarında dikkati çeken noktalardan biri de erken Cumhuriyet dönemi yurttaş profilinin bu kez boyutları ve aktörleri genişlemiş ve ayrıntılandırılmış bir tehdit ve tehlike algısına karşı seferber edilmesidir.
- Cumhuriyet döneminde “okul”da yurttaş eğitiminin başlıca iki tanımlayıcı “an”ından söz etmek mümkündür. Bu iki “an” erken Cumhuriyet döneminde ulus-devletin inşasına, 1980’lerde ise, ulus-devletin yeniden konsolidasyonu sürecine denk düşer. Özcü-kültüralist toplum temsili ve yurttaşlar topluluğu anlayışı, her iki anda da makbul yurttaş profilinin belli başlı unsurlarını ve eylem menzillerini belirler. Söz konusu yurttaşlığın en temel özelliği, sivil ve katılımcı boyutlarının eksikliği, pasif bir itaati ve konformizmi hedeflemesidir. Bu anlamda 1990’ların sonunda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi bağlamında “okulda” yurttaş eğitime eklemlenen insan hakları boyutu, millî güvenliğe odaklanmış, Türkiye tasarımıyla demokratik, katılımcı ve sivil bir yurttaşlığın tüm unsurlarıyla ortaya çıkmasına olanak tanımaz.

Yapılan araştırmalar, Türkiye’deki vatandaşlık eğitimi’nin geleneğini ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın vatandaş yetiştirmeye olan ilgisiyle ilgili bilgi vermektedir. Araştırmalar, tam anlamıyla “vatandaşlık değerleri”ni konu edinmemiş olsalar da vatandaş yetiştirme anlayışlarından hareketle, yapılan araştırmalarla vatandaşlık değerleri arasında ilişki kurulabilir. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları’nın Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılmasına Yönelik bu araştırma ise, yapılan diğer araştırmaları vatandaşlık değerleri noktasında desteklemektedir. Ayrıca bu araştırma, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın değişmesiyle birlikte yeni programda bulunan vatandaşlık değerleri, bu vatandaşlık değerleriyle ilgili öğretmen görüşleri ve öğretmenlerin yeni programdan vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak beklentileri incelendiğinden, vatandaşlık eğitimiyle ilgili yapılmış çalışmalardan farklı olarak yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili görüşler içermektedir.

BÖLÜM II: PROBLEM

2.1. Problem Durumu

Eğitim, demokrasilerin yaşaması için gerekli bir şarttır. Çünkü demokrasi, ancak kendi kendine karar verebilen ve olayları değerlendirebilen insanlarla yaşayabilir (Özden, 2005, s. 141). Vatandaşlık hak ve sorumlulukları demokratik toplumda yaşamının bir gereği olarak doğar. Her siyasal sistemde olduğu gibi demokrasiler de demokrasiyi yaşatacak bireylere ihtiyaç duyar. Demokrasiyi yaşatacak vatandaşlarda bir takım vatandaşlık değerlerinin oluşması beklenir. Bu vatandaşlık değerleri demokratik devletle bireyler arasında duygusal bağın oluşmasını sağlar. Bu nedenle, günümüzde her devlet, farklı derecelerde de olsa siyasi anlayışı doğrultusunda vatandaş yetiştirme programı uygular. Türkiye’de vatandaşlık eğitimi hem İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi dersiyle hem de Sosyal Bilgiler dersi içinde yer alan bir takım vatandaşlık değerleriyle gerçekleştirilir.

Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS), Sosyal Bilgiler dersini, sosyal ve beşeri bilimlerin vatandaş yetiştirme amacıyla entegre edilmiş hali olarak tanımlar (NCSS, 2005). Bu tanım, aşağıdaki soruların doğmasına yol açar:

- Sosyal Bilgiler dersinin yetiştireceği vatandaşın özellikleri neler olmalıdır?
- Sosyal Bilgiler dersiyle, bireylerde istenen vatandaşlık özelliklerinin oluşması için hangi vatandaşlık değerleri kazandırılmalıdır?

Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (1984), Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarını bilgi, demokratik değer, inanışlar ve beceriler olmak üzere üç kategoride toplamış, demokratik değer ve inanışları aşağıdaki gibi sıralamıştır (akt: Öztürk ve Dilek, 2002):

Özgürlük	Doğruluk	Adalet
Eşitlik	Dürüstlük	Uluslar arası insan hakları
İnsan onuru	Sadakat	Hukukun üstünlüğü
Çeşitlilik	Gizlilik	
Hakkaniyet	Sorumluluk	

Türkiye’deki Sosyal Bilgiler dersi de vatandaş yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu sorumluluk Sosyal Bilgiler dersinin bir takım vatandaşlık değerlerini

içermesine neden olmuştur. Sosyal Bilgiler dersinin demokratik yaşama uyumlu vatandaşlar yetiştirme sorumluluğu düşünüldüğünde, bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yukarıda sıralanan demokratik değer ve inanışların yer alması beklenmektedir.

1968 yılında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler dersi adı altında birleştirmesiyle, Sosyal Bilgiler dersi ilk defa Türkiye'deki öğretim programlarında yer almaya başlamıştır. 1968 Programı'ndan sonra çeşitli yıllarda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla ilgili değişiklikler yapıldığı, ancak bu değişikliklerin reform niteliği taşımadığı önceki bölümlerde de belirtilmiştir. Bu bir dizi değişikliğin biri de 1998 yılında, 8 yıllık zorunlu eğitimin kabulüyle gerçekleşmiştir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- Programdaki ilkeler çağdaş olmasına karşın, program içeriği belirtilen ilkelerle hiçbir şekilde bağdaşmayacak biçimde gereksiz bilgi yığını öğrenciye aktarmaktadır (Öztürk ve Dilek, 2002, s. 74).
- Türk eğitim sisteminde ilköğretim Sosyal Bilgiler için Cumhuriyet'ten bu yana hazırlanıp uygulanan yetişekler belli bir sayıtlıya ve yetişek anlayışına göre düzenlenmemiştir. Genellikle başat-kültürel değeri aktarma temele alınmış ve ezberletmeye, bilgiye ağırlık verilmiştir (Sönmez, 1998 s. 132).
- Türkiye'deki Sosyal Bilgiler öğretimi ve bu öğretimin içeriğinin genel çerçevesi “vatandaşlık aktarımı” olarak tanımlanmıştır. Böylesi bir yaklaşımda sosyal bilimlerin bilim olma dinamiklerini yansıtan disiplinler bir yaklaşımın yansıması ile öğretimin öznesi olan öğrencinin gereksinimleri ve bilişsel gelişimlerine katkı sağlanması daha arka planlarda kalan amaçlar gibi görünmektedir (Kabapınar, 2002 b, s. 331).
- Son yıllarda Dünya ülkelerinin birbirine yakınlaşması, küreselleşme çabaları ve sivil örgütlerin gelişmesi Sosyal Bilgiler konularına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu gelişmeler çerçevesinde Sosyal Bilgiler Programı'nda da değişiklikler gerekebilir (Erden, tarihsiz, s. 32).
- Sosyal Bilgiler programı, program geliştirme öğeleri bile önemsenmeden hazırlanmıştır. Bu önemli bir eksikliktir. Programın bu eksiklikler giderildikten sonra uygulanmaya geçmesi gerekmektedir (Tazebay ve diğerleri, 2000, s. 142).

Nitekim, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından programlarla ilgili yapılan eleştiriler değerlendirilmiş ve 2004 yılında ilköğretim programlarının tümünü

kapsayacak program reformu yapılmıştır. Dönemin Talim Terbiye Kurulu Başkanı Ziya Selçuk (2004) programlarda değişikliğe gidilmesinin nedeniyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı olarak yeni bir çalışmayla karşınızdayız. Bu çalışmamızla öğretim programlarını yenilemeye başlamış bulunuyoruz. Neden bir yenileşmeye ihtiyaç duyuldu? Hemen hepimiz Türk Eğitim Sistemi'nin ezberci, günlük hayattan kopuk ve öğretmen merkezli olduğuna dair yüzlerce şikâyet duymuşuzdur. Bu şikâyetlere çözüm olarak çok sayıda proje geliştirilmiş ancak istenilen düzeyde netice alınamamıştır. Bunun temel sebebi, geliştirilen projelerin yetersizliği değil, hayatiyet kazanabilecekleri bir eğitim alt yapısının bulunmamasıdır. Geliştirilen her yeni proje, ekonomiye ve demokrasiye duyarsız eğitim sistemiyle doku uyumsuzluğu yaşamış ve bu yüzden başarılı olamamıştır. Mesele yalnızca öğretim programlarıyla da sınırlı değildir. Elbette yalnızca öğretim programlarını değiştirmek yaşanan sorunları çözmede yeterli olmayacaktır. Öğretmen yetiştirme, ders kitapları, öğretim materyalleri, e-portal ihtiyacı, öğretimsel yazılım desteği, okulların fiziksel şartları ve benzeri daha birçok değişken ezberci ve niteliksiz eğitimi tetiklemektedir. İşte bu nedenle, genelde Millî Eğitim Bakanlığı olarak, özelde Talim ve Terbiye Kurulu olarak sistemin kritik öğelerinin tümünü senkronize bir şekilde projelendirmiş bulunuyoruz (Selçuk, 2004)”

1998 Sosyal Bilgiler Programı'nın güncelin gerisinde kalması, bilgi yığınının dönüşmüş olması, yaklaşım olarak “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” anlayışını benimsemesi ve dolayısıyla programda ezberciliğin ön plana çıkması, ayrıca değişen dünyanın ihtiyacı olan demokratik vatandaş anlayışının değişmesi yeni bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na ihtiyacı doğurmuştur. Bu yeni Programın vatandaşı ve demokratik bireylerde bulunması gereken değerleri nasıl tanımladığı, başka bir deyişle yetiştirilmesi hedeflenen bireyin özelliklerini şekillendirme biçimi oldukça önemlidir. Bu nedenle, bu araştırmada 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programları vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılmıştır.

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak karşılaştırılması, yeni programın hedeflediği vatandaş yetiştirmedeki etkililiğiyle ilgili bir takım bulgular içermektedir. Böylece, bu araştırma 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin, vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndan beklentilerini, 1998 Programı'ndaki vatandaşlık değerleri ve 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşlerine yönelik bulgular sunmaktadır. Bu araştırmanın yapılması,

demokratik yaşama uyum sağlayacak vatandaşların yetiştirilmesi için gerekli değerlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki yerinin belirlenmesi açısından da önem kazanmaktadır.

2.2. Amaç

Bu araştırmada, 1998 yılı “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı” ile 2004 yılı “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı”nın vatandaşlık değerlerini kazandırma açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

2.2.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken Vatandaşlık Değerleri İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:

- a. Sosyal Bilgiler dersinde olması gereken “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- b. Sosyal Bilgiler dersinde vatansever bireyler yetiştirmede kazandırılması gereken “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

2.2.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:

- a. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bireylerdeki “vatandaşlık özellikleri”ne yönelik öğretmen görüşleri nedir?
- b. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- c. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kalan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- d. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- e. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- f. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

- g. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri mesleki kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?
- h. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri branşa göre farklılaşmakta mıdır?

2.2.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Amaçlar:

- a. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bireylerdeki "vatandaşlık özellikleri"ne yönelik öğretmen görüşleri nedir?
- b. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan "vatandaşlık değerleri" ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- c. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kalan "vatandaşlık değerleri" ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- d. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?
- e. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- f. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri yaşa göre farklılaşmakta mıdır?
- g. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri mesleki kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?
- h. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri branşa göre farklılaşmakta mıdır?

2.2.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Amaçlar:

- a. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın içerdiği "vatandaşlık değerleri" arasında fark var mıdır?
- b. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri arasında fark var mıdır?

2.3. Önem

Eğitimin görevlerinden birinin de vatandaş yetiştirme olduğu ve Sosyal Bilgiler dersinin de bir yönüyle bu amaca hizmet ettiği düşünüldüğünde, vatandaş yetiştirmede ön plana çıkan ya da çıkması gereken değerler oldukça önemlidir. Bu araştırmanın, Millî Eğitim Bakanlığı'na, belirlenen ve çağın özelliklerine uygun olarak belirlenecek olan, öğrencide oluşması beklenen vatandaşlık değerleri konusunda ışık tutması beklenmektedir.

Türk Eğitim Tarihi incelendiğinde, ilköğretim programlarının çeşitli yıllarda değiştirildiği ya da bir takım değişikliklerle elden geçirildiği görülmektedir. İlköğretim programlarının uygulanmasında farklı nedenlerle aksaklıklar yaşanmıştır. Bu araştırma, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla karşılaştırılması ve programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin eski ve yeni programlara ilişkin değerlendirmelerinin alınması yoluyla daha nitelikli programların geliştirilmesinde, Sosyal Bilgiler öğretim programları ve vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilgili yapılan araştırmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

- 2004–2005 öğretim yılı ile sınırlıdır.
- İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenleriyle sınırlıdır.
- 2004 Programı'nın denendiği pilot okullar ile sınırlıdır.
- Öğretmenlere uygulanan envanterlerle sınırlıdır.

2.5. Sayıtlar

Araştırmadaki temel sayıtlar şunlardır:

- Örneklem evreni temsil etmektedir.
- Öğretmenler anket sorularına samimi cevap vermişlerdir.

2.6. Tanımlar

Araştırmada sıkça kullanılan kavramlar ve tanımları şöyledir:

2.6.1.Sosyal Bilgiler

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Sosyal Bilgiler, “bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” (MillîEğitim Bakanlığı, 2004, s. 51) şeklinde tanımlanmıştır. Barr, Barth ve Shermis ise “Sosyal Bilgiler”i vatandaşlık eğitiminin öğretim amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 1978, s. 18). Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi (NCSS)'nin yaptığı Sosyal Bilgiler tanımı Barr, Barth ve Shermis'in tanımıyla hemen hemen aynıdır. Bu çerçevede Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi'ne göre Sosyal Bilgiler, bireylerdeki vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesidir (Parker, 2001, s.4; Michaelis ve Garcia, 1996, s.5). Gardner, Demirtaş ve Doğanay, Sosyal Bilgiler'in esas amacının vatandaş yetiştirme olduğunu vurgulamış ve Sosyal Bilgiler kavramını, öğrencileri çevre, toplum ve insanlığa karşı sorumlu birer vatandaş olarak yetiştirme girişimleri olarak açıklamıştır (Gardner ve diğerleri, 1997, s.1.1).

Barth ve Demirtaş, Türkiye'de Sosyal Bilgileri; “Türk demokratik toplumundaki sorumluluk sahibi vatandaşların görevlerine uygun amaçlar üreten, içeriğini tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını ilişkilendirerek oluşturan, yaşam boyu sürecek vatandaşlık becerileri sunan bir eğitim planı” olarak tanımlanmaktadır (Barth ve Demirtaş, 1997, s.1.6). Engle ve Ochoa ise Sosyal Bilgileri demokratik vatandaşlık için sosyalizasyon süreci olarak görmektedir (Engle ve Ochoa, 1981, s.1 'den akt: Doğanay, 2002, s. 16).

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler; “bünyesinde çok perspektifli bilim dallarını bütünleştirerek, bireylerde demokratik yaşama uyum yeterliliklerini oluşturmayı hedefleyen bir ders” olarak tanımlanmıştır.

2.6.2.Vatandaşlık

Uluslararası Adalet Divanı’nın Nottebohm kararında yapılan tanımlamaya göre, “vatandaşlık, temelinde bir toplumsal bağlılık vakıası, karşılıklı hak ve ödevlerle birlikte gerçek bir varlık, menfaat, ilgi ve duygu dayanışması yaratan bir hukukî bağ”dır (Unat, 1966, s.21’den akt: Doğan ve Odabaşı, 2004, s.18). Vatandaşlık kavramıyla ilgili yapılan diğer bazı tanımlar şöyle sıralanabilir:

- Yurttaşlık, en öz anlamıyla, bireyi devlete bağlayan hukuksal bağdır. Ancak bu bağın sadece hukuksal olmadığı, sosyolojik, dinsel, siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal gerçeklerden soyutlanamayacağı açıktır (Ünsal, 1998, s. 4).
- Devletin insan öğesi tek tek insanlardan oluşan bir bütündür. Yurttaşlık (vatandaşlık), bu bütünü oluşturan kişiler ile devlet arasında kurulan “hukukî bağ”dır. Bu hukukî bağ, devletle birey arasındaki karşılıklı hak, ödev ve yükümlölüklerin belirlenmesi bakımından önem taşır (Aybay, 1998, s. 37). Ancak bu tanım, kişinin kültürel, sosyolojik, ekonomik ve dini vb. açılardan hangi topluma ait olduğunu ya da duygusal olarak kendini hangi topluma daha yakın saydığını dikkate almamaktadır (Aybay, 2004, s.5)
- Akit ya da hukukî ilişki görüşüne göre, liberal bir çerçevede vatandaşlık, devlet ile birey arasındaki hak ve sorumlulukları tanımayan bir sözleşme olarak düşünölebilir (Arat, 1998, s.67; Doğan ve Odabaşı, 2004, s.19).
- Hukukî statü görüşüne göre vatandaşlık, devlet ile kişi arasında kurulan bir kamu hukuku ilişkisidir. Sosyolojik teoriye göre ise, devlet vatandaşlığın verilmesinde, kişinin ölkle ile irtibatı, milliyeti, gibi mefhumları nazara almalıdır (Doğan ve Odabaşı, 2004, s.19).
- Yurttaş olma kendi kaderinin belirlenmesinde söz sahibi olma sürecidir (Sağlam, 1998, s.91).
- Vatandaşlık, ölkedeki hukuk düzeninin tanıdığı bütün haklardan örn. Siyasî haklar, yararlan gerçek kişilerin durumunu ifade etmektedir (Doğan, 2005, s.23).
- Bir hukukî terim olarak vatandaşlık (yurttaş), bir kişiye (bireyi) devlete bağlayan bağdır. Böyle bir bağ ile devletine bağlı kişiye “vatandaş” ya da “yurttaş” denir (Altunya, 2003).

Yukarıdaki tanımlardan da yola çıkılarak bu araştırmada vatandaşlık (yurttaşlık), devletle kişi arasındaki duygusal ve hukukî bağ anlamında kullanılmıştır.

2.6.3.Vatandaşlık Değeri

Bu araştırmada “vatandaşlık değeri” kavramı, kişiyle devlet arasındaki hukukî bağın güçlendirilmesi ve duygusal bağın oluşması için eğitim yoluyla kişilerde oluşması beklenen değerler bütünü anlamında kullanılmıştır.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın yöntemi ve modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve çözümlenmesiyle ilgilidir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın vatandaşlık değerleri açısından var olan durumu, incelenmeye çalışıldığından “tarama modeli”ne uygun olarak düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak, nicel ve nitel yöntemlerden yararlanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın pilot uygulamaları Ankara, Bolu, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Samsun ve Van olmak üzere 9 ilde toplam 120 okulda yapılmıştır. Araştırmanın evreni, 2004–2005 öğretim yılında Türkiye’de yeni ilköğretim programı ile ilgili olarak belirlenmiş pilot ilköğretim okullarında görev yapan 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemi, 2004–2005 öğretim yılında İstanbul ilinde yeni ilköğretim programı ile ilgili olarak belirlenmiş 10 pilot ilköğretim okulunda görev yapan 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır. Ulaşım ve ekonomik koşullar İstanbul ilinin örneklem olarak seçilmesinin nedenidir. Anketler, İstanbul ilindeki pilot okullarda görev yapan toplam 78, 4 ve 5. sınıf öğretmenine dağıtılmış ve bu öğretmenlerle görüşülmüş olmasına rağmen, anketlerden 50’sinin geri dönüşü sağlanmıştır. Örneklemle ilgili ayrıntılar aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 3.1: Örneklemin cinsiyete göre frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans	Yüzde
Kadın	25	50
Erkek	25	50
Toplam	50	100

Tablo 3.1.'de de görüldüğü gibi örneklem 25 erkek ve 25 kadın olmak üzere toplam 50 öğretmenden oluşmuştur.

Tablo 3.2: Örneklemin yaşa göre frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans	Yüzde
45 yaş ve altı	14	28
45 yaş üstü	36	72
Toplam	50	100

Tablo 3.2.'de de görüldüğü gibi 50 öğretmenin 14 (%28)'ü 25 ve 45 yaşları arasında, 36 (%72)'sı ise 45 yaş üstüdür.

Tablo 3.3: Örneklemin mesleki kıdeme göre frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans	Yüzde
15 yıl ve altı	14	28
15 yıl üstü	36	72
Toplam	50	100

Tablo 3.3.'den örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin 14 (%28)'ünün 15 yıl ve 15 yıldan daha az, 36 (%72)'sının ise 15 yılın üzerinde görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.4: Örneklemin branşa göre frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans	Yüzde
Sınıf Öğretmenliği	38	76
Diğer	12	24
Toplam	50	100

Tablo 3.4.'de, örneklemin branşa göre frekans ve yüzde dağılımları görülmektedir. Tablo 3.4.'e göre eğitim fakültelerinin sınıf öğretmenliği anabilim dalından mezun öğretmenler örneklemin %76 (38 kişi)'sını, eğitim fakültelerinin diğer bölümlerinden ya da eğitim fakültelerinin dışından mezun olan öğretmenler ise örneklemin, %24 (12 kişi)'ünü oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

3.3.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın karşılaştırılması sürecinde nitel araştırmada yararlanılan veri toplama yöntemlerinden “Doküman İncelemesi” kullanılmıştır. Doküman inceleme, araştırması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Ders kitapları, program (müfredat) yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar gibi belgeler doküman incelemesinin kapsamı içersinde gösterilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 140).

Ayrıca, bu iki öğretim programının içerdiği vatandaşlık değerleri ve bu değerleri kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri elde etmek için araştırmacı tarafından hazırlanan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm örnekleme dahil olan öğretmenlerin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem ve branş bilgilerini belirlemeye yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerleri açısından öngördüğü özellikler hakkında öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik “Sizce, bir Sosyal Bilgiler dersinde olması gereken vatandaşlık değerleri neler olabilir?” gibi açık uçlu dokuz soru yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise, 1998 ve 2004 Programları'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililik düzeyi ile ilgili öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik yirmi beş ifadeden oluşmuştur. Dolayısıyla öğretmenlere uygulanan anketle, hem nitel hem de nicel veriler elde edilmiştir. Anketin hazırlanmasının ardından, eğitim bilimciler ve alan uzmanlarıyla görüşülerek ankete ilişkin görüşleri

alınmıştır. Öneriler çerçevesinde ankete son şekli verilmiştir. Uygulanan anketin son hali Ek: 2’de sunulmuştur.

3.3.2. Uygulama

Araştırmada veri toplama amacıyla aşağıdaki uygulama adımları izlenmiştir:

Örneklem gruplarıyla uygulama yapabilmek amacıyla İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü’nden yasal izinler alınmıştır. İzin yazısı Ek: 1’de sunulmuştur. İstanbul Anadolu yakasında bulunan pilot ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf öğretmenleriyle 2–6 Mayıs 2005 tarihleri arasında görüşülmüş ve anketin doldurulması konusunda gerekli bilgiler araştırmacı tarafından verilmiştir. İstanbul Avrupa yakasında bulunan pilot ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf öğretmenleriyle 9–20 Mayıs 2005 tarihleri arasında görüşülmüş ve anketin doldurulması konusunda gerekli bilgiler araştırmacı tarafından verilmiştir.

İstanbul Anadolu yakasındaki pilot okullarda uygulanan anketler 23–25 Mayıs tarihleri arasında araştırmacı tarafından teslim alınmıştır. İstanbul Avrupa yakasındaki pilot okullarda uygulanan anketler ise 6–10 Haziran tarihleri arasında araştırmacı tarafından teslim alınmıştır.

3.4. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlemesi ile ilgili yapılan işlemler iki başlık altında sunulmuştur:

3.4.1. Anket Yoluyla Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi

Anketteki öğretmenlerin kendilerine sunulan maddelere katılma derecelerini sorgulayan seçmeli soruların çözümlemesinde nicel, açık uçlu soruların çözümlemesinde ise nitel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır.

3.4.1.1. Ankette Yer Alan Nicel Verilerin Çözümlemesi

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşlerinin karşılaştırılmasına yönelik olarak “ilişkili grup t-testi”, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşlerinin cinsiyete, yaşa, mesleki kıdeme, branşa göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla “ilişkisiz grup t-testi” ve 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapmalar yapılmıştır.

3.4.1.2. Ankette Yer Alan Nitel Verilerin Çözümlemesi

Ankette yer alan açık uçlu sorular yoluyla elde edilen nitel verilerin çözümlemesi için, öncelikle öğretmenlerin sorulara verdiği yanıtlar okunmuştur. Bu yanıtlar benzerliklerine göre gruplandırılmıştır. Gruplandırılan yanıtlar, tabloleştirilmiş ve tablolar üzerinde frekans ve yüzde hesaplamaları gösterilmiştir.

3.4.2. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndan Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndan elde edilen veriler doküman inceleme yöntemiyle toplanmıştır. Bu verilerin toplanmasında doküman incelemenin aşamalarına uygun olarak aşağıdaki basamaklar gerçekleştirilmiştir:

- a. Dokümanlara ulaşma
- b. Orijinalliğin kontrol edilmesi
- c. Dokümanların anlaşılması
- d. Verinin analiz edilmesi
- e. Verinin kullanılması (Yıldırım ve Şimşek, 2000, ss.146–154).

Dokümanlara ulaşma aşamasında, ulaşılacak dokümanların türü belirlenmiş ve araştırmanın problemine uygun olarak 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'na ulaşılmıştır. İkinci aşamada ulaşılan 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler

Öğretim Programları'nın, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanması kabul edilen programlar olup olmadığı noktasında orijinalliği kontrol edilmiştir. Doküman incelemenin üçüncü aşamasına uygun olarak her iki program da karşılaştırmalı olarak okunmuş ve anlaşılmıştır.

Verilerin analiz edilmesi aşamasında, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan vatandaşlık değerleri belirlenmiştir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki vatandaşlık değerleri Program'da "değerler" başlığı altında yer almaktadır. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki vatandaşlık değerleri ise, Program'ın "genel amaçlar" bölümünde yer alan ifadelerden yola çıkılarak belirlenmiştir. Elde edilen bu vatandaşlık değerlerinin 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda örtüştüğü ve ters düştüğü özel amaçlar/kazanımlar belirlenmiş ve değerlere karşılık gelen, genel amaçlar ve özel amaçlar/kazanımlar tablolastırılmıştır. Bu tablolar yoluyla, genel amaç ve özel amaçların/kazanımların söz konusu vatandaşlık değerlerini karşılama durumlarıyla ilgili olarak, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları karşılaştırılmıştır. Son olarak, elde edilen veriler 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılmasıyla ilgili olarak diğer verilerle birlikte kullanılmıştır.

BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan vatandaşlık değerlerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda öne çıkan ve eksik kalan vatandaşlık değerleri ve 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Ayrıca, 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer alan vatandaşlık değerleri ile ilişki genel ve özel amaçlar/kazanımlar doküman inceleme yoluyla belirlenmiştir. Böylece 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak karşılaştırılmıştır.

4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken Vatandaşlık Değerleri İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular:

Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme sorumluluğu Sosyal Bilgiler öğretmcilerinin çoğu tarafından ifade edilmektedir. Sosyal Bilgiler dersi “iyi vatandaş” yetiştirmek için, bireylere öğretim programlarıyla belirlenmiş vatandaşlık değerlerini kazandırır. Bu başlık altında, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda olması gereken değerlerle ilgili olarak 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır. Böylece 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık değerlerine yönelik beklentileriyle ilgi olarak bulgular elde edilmiştir. Ayrıca, “vatansever” bireyler yetiştirmek için, bireylerde oluşturulması gereken vatandaşlık değerleri de yine 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin görüşleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

4.1.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme sorumluluğu çoğu Sosyal Bilgiler öğretmisi tarafından belirtilmiş olmasına rağmen, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın hangi vatandaşlık değerlerini içermesi gerektiği konusunda ortak bir görüş

yoktur. Tablo 4.1’de öğretmenlerin “Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı hangi vatandaşlık değerlerini içermelidir?” açık uçlu sorusuna verdikleri yanıtlar sunulmuştur.

Tablo 4.1: Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Atatürk İlke ve İnkılâplarına saygı	42	84
Vatan sevgisi	36	72
Millet Sevgisi	34	68
Millî Kültür	29	58
Ortak değerlere önem verme	28	56
Aile birliği	18	36
Bağımsızlık	16	32
Dayanışma	13	26
Hoşgörülü	12	24
Demokratik yaşama uyum	10	20
Saygı	10	20
Dürüstlük	9	18
Millî duyguların gelişmesi	9	18
Bayrağa saygı	4	0,8
Diğer	29	58

Tablo 4.1’de de görüldüğü gibi “Atatürk İlke ve İnkılâplarına Saygı” 42 öğretmen tarafından ifade edilmiştir. 4 ve 5. sınıf öğretmenlerine göre, “vatan sevgisi”, “millet sevgisi” ve “millî kültür” değerleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alması gereken ilk 5 değer arasında yer almaktadır. “Demokratik yaşama uyum”, “saygı”, “dürüstlük”, millî duyguların gelişmesi” ve “bayrağa saygı” değerleri ise diğer değerlere göre son sıralarda yer almaktadır.

Tabloya göre ilk beşte yer alan değerler, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın genel amaçlarında ifade edilen değerler arasında yer almaktadır (bkz. Millî Eğitim Bakanlığı, 2002). Bu değerlerin devlet ve topluma karşı sorumlulukları ön plana çıkardığı ve bireyi ön plana çıkaran değerlerin ise ikinci planda yer aldığı söylenebilir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda belirtilen, genel amaçların “vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden” bölümünde yer alan birinci madde şöyledir:

“Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine bağlı, çalışkan araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, iyi insan iyi vatandaş olarak yetişirler (Millî Eğitim Bakanlığı, 2002, s. 291). ”

Yukarıdaki ifade de öncelikle devlet ve topluma karşı olan sorumluluklar daha sonra bireyin “iyi insan” olmayla ilgili sorumlulukları vurgulanmaktadır. Tablo 4.1.’den ve 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan yukarıdaki maddeden yola çıkılarak öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nı uygulamalarına rağmen, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın etkisinde kaldıkları söylenebilir.

4.1.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Vatansever Bireyler Yetiştirmede Kazandırılması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

“Vatanseverlik” 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öne çıkan değerler arasındadır. Tablo 4.2.’de öğretmenlerin bir bireyin vatansever olarak nitelendirilebilmesi için sahip olması gereken değerlerle ilgili görüşleri görülmektedir. 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin ““Vatansever” bireyler yetiştirmek için hangi değerlerin öğrenciye kazandırılmasının zorunlu olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 4.2’de sunulmuştur.

Tablo 4.2: Vatansever Bireyler Yetiştirmede Kazandırılması Gereken “Vatandaşlık Değerleri” ile İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Atatürkçü Düşünce	19	38
Millî Tarih	18	36
Ortak değerler	16	32
Aile birliği	15	30
Millî Kültür	15	30
Yurdunu seven	9	18
Atatürk İlke ve İnkılâpları	8	16
Duyarlılık	7	14
Dürüstlük	7	14
Sorumluluk	6	12
Çalışkanlık	5	10
Saygı	5	10
Sevgi	5	10
Diğer	24	48

Tablo 4.2’den de anlaşıldığı gibi 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin verdikleri yanıtlar arasında en çok ifade edilen “Atatürkçü Düşünce”dir. 4 ve 5. sınıf

öğretmenlerine göre, vatansever bireyler yetiştirmek için bireylere kazandırılması gereken “millî tarih”, “ortak değerlere sahip çıkma”, “aile birliği” ve millî kültür” değerleri diğer değerlere göre ilk sıralarda yer almaktadır. Tablo 4.1’de düşünüldüğünde bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda olması gereken değerler ile vatansever bireyler yetiştirmek için kazandırılması zorunlu olan değerler benzerlik göstermektedir. Bu sonuçtan hareketle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda olması gereken değerlerle, öğretmenlerin vatanseverlik algısının örtüştüğü söylenebilir.

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda “Türk Millî Eğitimi’nin Genel Amaçları” bölümünde yer alan ikinci madde şöyledir:

“ Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesi bulunan, Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin, millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel İlkelerine dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 2002, s.7).”

Yukarıdaki maddeden de anlaşıldığı gibi, öğretmenlerin Tablo 4.1 ve Tablo 4.2’de belirttiği “Atatürk İlke ve İnkılâplarına saygı”, “millî kültür”, “millî tarih”, “vatan sevgisi” ve “millet sevgisi” değerleri ile 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanun’da belirtilen değerler örtüşmektedir. Bu sonuçtan hareketle, öğretmenlerin 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın ve 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun etkisinde oldukları ifade edilebilir.

4.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğretim programları, bireylerde meydana gelecek davranış ve düşünüş değişikliklerinin sınırlarını belirler. Bireylere kazandırılacak değerler, davranış ve düşünüş değişikliklerini destekleyecek biçimde şekillendirilir. Başka bir ifadeyle, bir öğretim programının içerdiği vatandaşlık değerleri, programın davranış ve düşünüş değişikliğini gerçekleştirerek ortaya çıkardığı kabul edilebilir vatandaş tipiyle ilgili fikir verir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bazı vatandaşlık değerleri

içermektedir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın içerdiği vatandaşlık değerleri ve bu değerleri kazandırmadaki etkililiği öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

4.2.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki “Vatandaşlık Özellikleri” ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Barr, Barth ve Shermis'in geleneksel yaklaşımlarından Türkiye'de en yaygın olan “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımı benimsenerek oluşturulmuştur (Demirtaş ve Barth, 1997). Aşağıdaki tablo, 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımını benimseyen 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen vatandaşın özelliklerine yönelik görüşlerinden oluşmaktadır. 4 ve 5. sınıf öğretmenleri “Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bir bireyin hangi vatandaş özelliklerine sahip olması beklenebilir?” sorusunu yanıtlamış ve bu yanıtlar tablo 4.3'de de görüldüğü gibi sınıflandırılmıştır.

Tablo 4.3: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki “Vatandaşlık Özellikleri”yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Aile birliği	16	32
Atatürk İlke ve İnkılâplarına sahip çıkan	12	24
Ezberci	12	24
Ortak değerlere saygılı	12	24
Milliyetçi	11	22
Atatürkçü Düşünce	9	18
Sorumsuz	9	18
Duyarsız	5	10
Millet Sevgisi	4	8
Vatan sevgisi	4	8
Diğer	23	46

Tablo 4.3' den de anlaşıldığı gibi, “Aile Birliği” 4 ve 5. sınıf öğretmenleri tarafından diğer değerlere göre, en çok ifade edilen değerdir. Tabloya göre, 1998 Sosyal Bilgiler Programı, aile birliğine önem veren, Atatürk İlke ve İnkılâpları'na sahip çıkan, ortak değerlere saygılı, milliyetçi ve vatanını seven vatandaşlar yetiştirmektedir.

Vatandaş özellikleri içinde aynı zamanda, ezbercilik, sorumsuzluk ve duyarsızlık yer almaktadır. “ Sorumsuzluk” ve “duyarsızlık”, “millet sevgisi” ve “vatan sevgisi” değerlerine göre ön sırada yer almaktadır. Bir bireyin ezberciliği, sorumsuzluğu ve duyarsızlığı düşünüldüğünde, o bireyde “Atatürkçü düşünce”, “millet sevgisi”, “vatan sevgisi” ve “aile sevgisi” gibi değerlerin gelişme olasılığı düşündürücüdür. Bu düşünceden hareketle, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda belirtilen “Atatürkçü düşünce”, “millet sevgisi”, “vatan sevgisi” ve “aile sevgisi” gibi değerlerin soyut kaldığı ve bu değerlerin öğrencilere yeterli derecede kazandırılmadığı yorumu çıkarılabilir. Ayrıca 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen bireyin devlete ve topluma karşı olan sorumluluklarını içeren özellikleri, bireysel sorumluluklarını içeren özelliklerine göre daha ön plandadır. Bu durumun, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen bireylerin duyarsız, ezberci ve sorumsuz olmalarına yol açtığı düşünülebilir. Nitekim Tablo 4.3’te görüldüğü gibi, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programıyla yetişen bireyin özellikleri arasında birey olarak kendini ifade etme, duygularını tanıma, farklı düşüncelerin varlığını ve geçerliliğin kabul etme gibi özelliklerin yer almadığı görülmektedir. Böylece, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın, bireyin kendisini, duygularını, düşüncelerini ve tavırlarını keşfetmesine yeterince yer veren açılımlı bilgiler yerine, Vatandaşlık Aktarımı anlayışının doğal uzantısı olan kesin ve mutlak bilgileri içermesi, öğretmenlerin “ezbercilik” özelliğini belirtmelerinin nedeni olarak gösterilebilir.

4.2.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

1968 tarihli İlkokul Programı’nda Sosyal Bilgiler dersi “vatandaş yetiştirme” üzerine yapılandırılmıştır. 1968 Programı’na ihtiyaç duyulmasının nedeni 1 Aralık 1969 tarih ve 1583 sayılı Tebliğler Dergisi’nde belirtilmiştir. Programın “Giriş” bölümünde Sosyal Bilgiler Programı ile ilgili değişikliğe gidilmesinin nedeni olarak, “iyi yurttaşlar yetiştirme” amacı gösterilmiştir (akt: Üstel, 2004, s. 260). 1968 yılından 1998’e kadar Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın dayandığı felsefe ve program geliştirme yaklaşımında çok önemli bir değişiklik yapılmamıştır (Erden, tarihsiz). Yalnızca, 1968 Programı’nda yer almayan özel amaçlar, 1998 Programı’nda belirlenmiş fakat davranışa

dönüştürülmemiştir (Tazebay ve diğerleri, 2000, s. 142). Vatandaş yetiştirme çerçevesinde şekillenen 1968 Programı’nın devamı niteliğindeki 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öğretmenlere göre, öne çıkan vatandaşlık değerleri tablo 4.4’te belirtilmiştir. Tablo 4.4, 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin “Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda önce çıkan vatandaşlık değerleri hangileridir?” sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşturulmuştur.

Tablo 4.4: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Millî Kültür	23	46
Atatürkçü Düşünce	21	42
Millet sevgisi	18	36
Vatan sevgisi	16	32
Millî Tarih	14	28
Aile birliği	9	18
Ezberci	6	12
Diğer	24	48

Tablo 4.4’e göre, öğretmenler tarafından diğer değerlere göre daha fazla ifade edilen değer “millî kültür”dür. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öne çıkan diğer değerler ise “Atatürkçü düşünce”, “millet sevgisi”, “vatan sevgisi”, “millî tarih”, “aile birliği” ve “ezbercilik” değerleridir. Aşağıdaki çizelgede, 1998 Programı’nda öğretmenlerin belirttiği değerleri kazandırmaya yönelik genel amaçlar görülmektedir.

Çizelge 4.1: Öğretmenlere Göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan Değerler ve Bu Değerleri Kazandırmaya Yönelik Genel Amaçlar

Değerler	Genel Amaçlar
Millî Kültür	Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişin eseri olduğunu kavrar; bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlayarak Atatürk direktifleri uyarınca “millî kültürümüzü, çağdaş uygarlık seviyesin üstüne çıkarma” yolunda her fedakârlığı göze alabilme bilinci kazanırlar.
Atatürkçü Düşünce	Toplumu yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece millî değil, evrensel yönlerini de kavrayarak ve takdir ederek; milletimize de düşen insanlık görevleri bulunduğunu görür.
Millet sevgisi	Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli girişimci, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişirler.
Vatan sevgisi	
Aile birliği	
Millî Tarih	Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki onurlu geçmişini ve yerini insanlığa yaptığı hizmetler kavrayarak, büyük bir milletin evlâtları olduklarını anlar, milletin geleceğine olan güvenlerini artırır ve Türk milletinin ülküsünü gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar.

Kaynak: İlköğretim Okulu Programı, 2002, s. 291

Çizelge 4.1 ve Tablo 4.4 düşünüldüğünde öğretmenlerin verdikleri yanıtlarla, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “genel amaçlar” bölümünde belirtilen vatandaşlık değerleri ile örtüşmektedir. Tablo 4.3’te 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen vatandaşın özellikleri, öğretmenlerin görüşlerine göre sunulmuştur. Tablo 4.4’te öne çıkan vatandaşlık değerlerinin de devlete ve topluma karşı olan sorumlulukları ön plana çıkardığı görülmektedir. Söz konusu bu değerlerle yetişen bireylerin, Tablo 4.3.’te sunulan vatandaşlık özelliklerine sahip olmasının şaşırtıcı bir sonuç olmadığı söylenebilir.

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlar arasında “ezbercilik” diğer değerlere göre en alt sırada yer almaktadır. Programın genel amaçlar bölümünde “ezberciliği” vurgulayan

bir amaç görülmemektedir. Ancak, “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımına göre iyi bir vatandaş, “kültürünün yüksek ülküsünü benimseyen (bütün insanlar saygın ve eşittir), demokrasiye özgü olduğuna inanılan örnek davranışlar sergileyen (kurallara uyma, oy kullanma, vergi verme), otoriteye saygı duyan, dürüst kimsedir” (Barr, Barth ve Shermis, 1978). “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımının amacı, öğrencilerin mutlak ilkeleri kabul etmesini ve bu ilkelere uyum göstermesini sağlamaktır. Ezbercilik bu noktada kaçınılmaz olmaktadır. Öğretmenlerin, genel amaçlarda açıkça belirtilmeyen “ezbercilik” yanıtını vermelerinin nedeni olarak 1998 Sosyal Bilgiler Programı’nın “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımı temel alınarak hazırlanması olabilir. Ancak, öğretmenlerin “ezbercilik” kavramını bir vatandaşlık değeri olarak kabul etmeleri düşündürücüdür.

4.2.3. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da dâhil olmak üzere, ilköğretim programlarının tamamının değiştirilmesinin gerekçesi Millî Eğitim Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde şöyle belirtilmiştir:

“Dünyada bilginin önemi hızla artarken, “bilgi” kavramı ve “bilim” anlayışı da hızla değişmektedir. Demokrasi ve yönetim kavramları farklılaşmakta, teknoloji hızla ilerlemekte tüm bunlara paralel olarak küreselleşme ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sıkıntıları yaşanmaktadır. Belirtilen hızlı değişim ve gelişim ile hâkim olmaya başlayan küreselleşme süreci, sadece ekonomik alanda belirleyici olmakla kalmayıp, sosyal ve kültürel alanlarda da etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda, bilgi toplumu oluşumu sürecini başlatmıştır. Bilgi toplumunun ekonomik büyümeyi hızlandırıcı, sosyal alt yapı hizmetlerinin sunumunu iyileştirici ve kültürel etkileşimi artırıcı etkileri olduğu da açıktır. Bilgi toplumuna geçişin en önemli şartlarından birisi, bilgiye yapılacak olan yatırımdır. “Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerin gelişmesine en büyük katkı, insan kaynaklarına yapılan yatırım ve alt yapının iyileştirilmesi olacaktır.” Nitelikli iş gücünün oluşturulmasının temel şartı, kişilere örgün ve yaygın eğitim kurumlarında “hayat boyu öğrenme”yi esas alan bir yaklaşımla, uluslar arası piyasalardaki rekabet ortamına uyum sağlayabilecekleri, eğitimin her kademesinde zekâ işlevlerini geliştiren, araştırmacılığı ve yaratıcılığı ön plâna çıkaran bir eğitim verilmesiyle mümkün olacaktır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2005).”

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi, demokrasi kavramı ve anlayışının farklılaşması da programlarda değişikliğe gidilmesinin nedenleri arasındadır. Demokratik yaşama uyum sağlayacak vatandaşlar yetiştirmenin Sosyal Bilgiler dersinin amaçları arasında yer aldığı bilinmektedir. Demokrasi kavramının değişmesi, programın yetiştireceği vatandaşın özelliklerinin ve bireylerin sahip olması gereken vatandaşlık değerlerinin de değişmesine yol açmaktadır. Böylece, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın, Millî Eğitim Bakanlığı’nın ifadesiyle “değişen demokrasi”ye, uyum gösterecek vatandaş yetiştirmeye ilgili olarak yetersiz kaldığı düşünülebilir. Tablo 4.5’de 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda eksik kalan vatandaşlık değerleriyle ilgili 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin görüşleri yer almaktadır. Tablo, öğretmenlerin “Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda olması gereken diğer vatandaşlık değerleri hangileridir?” sorusuna verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulmuştur.

Tablo 4.5: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Bilimsellik	15	30
Farklılıklara saygı	14	28
Araştırmacı	12	24
Hoşgörü	12	24
Çalışkan	9	18
Dürüstlük	6	12
Sorumluluk	6	12
Akılcı düşünce	4	0,8
Görev bilinci	4	0,8
Millî Kültür	4	0,8
Milliyetçilik	4	0,8
Yurt sevgisi	4	0,8
Diğer	17	34

Tablo 4.5.’de görüldüğü gibi, öğretmenlere göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda olması gereken değerlerden “bilimsellik”, araştırmacı”, “farklılıklara saygı” ve “hoşgörü” değerleri, diğer değerlere göre daha fazla ifade edilmiştir. Öğretmenlere göre, “millî kültür”, “milliyetçilik” ve “yurt sevgisi” değerleri ise diğer değerlere göre daha alt sıralarda yer almaktadır. Tablo 4.5’de belirtilen değerlerin, birey ve bireyin gelişimiyle ilgili olduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak, Tablo 4.3. ve

Tablo 4.4. de düşünöldüğünde, genel olarak 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vurgunun “toplum” ve “devlet” üzerine olması gösterilebilir.

Öğretmenlerin 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kaldığını düşündükleri “bilimsellik” değeri dışındaki, vatandaşlık değeri, programın “genel amaçlar” bölümünde açıkça ifade edilmiştir (bkz. İlköğretim Okulu Programı, 2002, ss. 291-292). Öğretmenlerin bu değeri, “programda olması gereken diğeri değeri” olarak sıralandırmalarının nedeni, söz konusu değeri, programın uygulanması aşamasında teoride belirtildiği kadar etkili olmayışından kaynaklanabilir. Bu düşünceden hareketle, 1998 Sosyal Bilgiler Programı'nın genel amaçlarında belirtilen değeri soyut kaldığı yorumu yapılabilir.

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” anlayışına oldukça yakın olduğu ve bu yaklaşımın da bireyi ikinci plana iten buna karşılık devlet ile yönetenlerin önem verdiği değeri, bakış açısı ve anlayışları ön plana çıkaran bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Bu ifadeden hareketle ve Tablo 4.5 düşünöldüğünde, öğretmenlerin 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik olan değeri arasında belirttikleri vatandaşlık değeri evrensel vatandaşlık ve bireyin kişisel sorumlulukları ile ilgili değeri olduğu ve bu noktada 1998 Programı'nın devlet ve toplumla ilgili vatandaşlık sorumluluklarını içeren değeri ön planda tuttuğu düşünölebilir.

4.2.4. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “Vatandaşlık Değeri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

4 ve 5. sınıf öğretmenlerine göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan değeri Tablo 4.4'te belirtilmiştir. Anketin açık uçlu sorularına verilen yanıtlardan oluşturulmuş bu tabloya göre, “millî kültür,” “Atatürkçü düşünce,” “millet sevgisi,” “vatan sevgisi,” “millî tarih” ve “aile birliği” değeri, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan vatandaşlık değeri arasında olduğu önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Tablo 4.6'da ise 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim

Programı'nın, 1998 Programı'nda ifade edilen değerleri kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili öğretmen görüşleri yer almaktadır.

Tablo 4.6: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmalar

DEĞERLER	n	X	ss
Laiklik	50	3,7400	,92162
Devletçilik	50	3,7200	,94847
Atatürkçü Düşünce	50	3,6800	,91339
Cumhuriyetçilik	50	3,6400	,80204
Halkçılık	50	3,5800	,94954
Millî Kültür	50	3,5600	1,05289
İnkılâpçılık	50	3,5600	,88433
Sevgi	50	3,5400	,99406
Yardımseverlik	50	3,5200	1,05444
Millî tarih	50	3,5200	1,07362
Demokrasi	50	3,5000	,88641
Milliyetçilik	50	3,5000	1,01519
Sorumluluk	50	3,4600	,97332
Kadın hakları	50	3,4600	1,05386
Vatanseverlik	50	3,4400	1,05289
Türk dili	50	3,4400	,95105
Dürüstlük	50	3,4000	,78246
Dayanışma	50	3,3800	1,06694
Hoşgörü	50	3,3600	1,06445
Bilimsellik	50	3,3400	,96065
Saygı	50	3,3400	1,02240
Aile birliği	50	3,2800	1,01096
Bağımsızlık	50	3,2400	1,06061
Çalışkanlık	50	3,2400	,87037
Duyarlılık	50	3,1800	1,06311

Tablo 4.6.'ya göre, öğretmenler 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini orta düzeyde ve orta düzeyin üstünde kazandırdığı görüşündedirler. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın kazandırmada etkili olduğu ilk beş değer “laiklik”, “devletçilik”, “Atatürkçü düşünce”, “cumhuriyetçilik”, “halkçılık” iken, diğer değerlere göre son sıralarda yer alan beş değer de, “duyarlılık”, “çalışkanlık”, “bağımsızlık”, “aile birliği” ve “saygı”dır.

Öğretmenlere göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan değerler arasında ve Tablo 4.4'teki sıralamaya göre ikinci sırada yer alan “Atatürkçü düşünce” değeri, kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak, Tablo 4.6'da yer alan diğer

değerlere göre üçüncü sıradadır. Öğretmenler tarafından, Tablo 4.4'e göre 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan değerler arasında diğer değerlere göre en çok ifade edilen "millî kültür" değeri ise Tablo 4.6'ya göre altıncı sırada yer almaktadır. Tablo 4.6'da öğretmenler tarafından 1998 Sosyal Bilgiler Programı'nda eksik kalan değerler arasında ifade edilen "bilimsellik", "hoşgörü", ve "çalışkanlık" değerleri kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak diğer değerlere göre son yedi değer arasında yer almaktadır.

Sıralamalar düşünüldüğünde, öğretmenlere göre, 1998 Programı, öğretmenlerin ifadesiyle, "Aile birliği" değeri dışında, 1998 Programı'nda öne çıkan değerleri kazandırmada diğer değerlere göre daha etkilidir. "Aile birliği" değeri ise öğretmenler tarafından 1998 Programı'nda öne çıkan değerler arasında belirtilmiş olmasına rağmen, yine öğretmenlere göre kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili olarak Tablo 4.6'da sondan dördüncü değerdir. Bunun nedeni, "Aile birliği" değerinin 1998 Programı'nda teoride öne çıkan değerler arasında olması fakat uygulama alanında soyut kalması olabilir.

Tablo 4.6.'da diğer değerlere göre üst sıralarda yer alan değerlerin, yine "devlet" ve "toplum" ile ilgili olduğu, diğer değerlere göre alt sıralarda yer alan değerlerin de "birey" merkezli değerler olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle, öğretmenlere göre, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "devlet" ve "toplum" ile ilgili değerleri kazandırmada, "birey" merkezli değerleri kazandırmaya oranla daha etkili olduğu düşünülebilir. Önceki bölümlerde sunulan, Tablo 4.3, Tablo 4.4 ve Tablo 4.5 düşünüldüğünde, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla ilgili dikkat çeken en önemli özelliğinin, 1998 Programı'nda yer alan "vatandaşlık değerleri"nin, bireyin "devlet" ve "topluma" karşı olan sorumluluklarını ön planda tutması olarak söylenebilir.

4.2.5. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşma durumu Tablo 4.7'de görülmektedir.

Tablo 4.7: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Cinsiyet	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	Kadın	25	3,4400	1,08321	1,122	48	,267
	Erkek	25	3,1200	,92736			
Bağımsızlık	Kadın	25	3,5600	,96090	2,217	48	,031
	Erkek	25	2,9200	1,07703			
Bilimsellik	Kadın	25	3,4400	,91652	,733	48	,467
	Erkek	25	3,2400	1,01160			
Çalışkanlık	Kadın	25	3,5600	,91652	2,771	48	,008
	Erkek	25	2,9200	,70238			
Dayanışma	Kadın	25	3,6000	1,11803	1,475	48	,147
	Erkek	25	3,1600	,98658			
Duyarlılık	Kadın	25	3,3200	1,02956	,930	48	,357
	Erkek	25	3,0400	1,09848			
Dürüstlük	Kadın	25	3,6800	,69041	2,686	48	,010
	Erkek	25	3,1200	,78102			
Hoşgörü	Kadın	25	3,6000	1,08012	1,621	48	,112
	Erkek	25	3,1200	1,01325			
Saygı	Kadın	25	3,6000	1,00000	1,842	48	,072
	Erkek	25	3,0800	,99666			
Sevgi	Kadın	25	3,8800	,92736	2,551	48	,014
	Erkek	25	3,2000	,95743			
Sorumluluk	Kadın	25	3,7200	1,02144	1,942	48	,058
	Erkek	25	3,2000	,86603			
Vatanseverlik	Kadın	25	3,8800	,92736	3,226	48	,002
	Erkek	25	3,0000	1,00000			
Yardımsverlik	Kadın	25	3,9600	,97809	3,220	48	,002
	Erkek	25	3,0800	,95394			
Demokrasi	Kadın	25	3,8800	,78102	3,329	48	,002
	Erkek	25	3,1200	,83267			
Kadın Hakları	Kadın	25	3,8400	1,10604	2,710	48	,009
	Erkek	25	3,0800	,86217			
Millî Kültür	Kadın	25	3,9200	,90921	2,550	48	,014
	Erkek	25	3,2000	1,08012			
Millî Tarih	Kadın	25	3,7600	1,09087	1,606	48	,115
	Erkek	25	3,2800	1,02144			
Atatürkçü Düşünce	Kadın	25	3,9200	,86217	1,907	48	,062
	Erkek	25	3,4400	,91652			
Türk Dili	Kadın	25	3,6000	1,08012	1,195	48	,238
	Erkek	25	3,2800	,79162			
Milliyetçilik	Kadın	25	3,7600	1,05198	1,856	48	,070
	Erkek	25	3,2400	,92556			
Laiklik	Kadın	25	3,9600	,97809	1,721	48	,092
	Erkek	25	3,5200	,82260			
İnkılâpçılık	Kadın	25	3,9600	,88882	3,559	48	,001
	Erkek	25	3,1600	,6879			
Devletçilik	Kadın	25	3,8800	,92736	1,198	48	,237
	Erkek	25	3,5600	,96090			
Halkçılık	Kadın	25	3,7200	1,06145	1,043	48	,302
	Erkek	25	3,4400	,82057			
Cumhuriyetçilik	Kadın	25	3,8400	,80000	1,803	48	,078
	Erkek	25	3,4400	,76811			

Tablo 4.7.’ye göre, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri cinsiyete göre,

“çalışkanlık”, “vatanseverlik”, “yardımseverlik”, “demokrasi”, “kadın hakları”, “İnkılâpçılık” değerleriyle ilgili olarak 0,01 düzeyinde, “bağımsızlık”, “dürüstlük”, “sevgi” ve “Millî Kültür” değerleriyle ilgili olarak da 0,005 düzeyinde anlamlı bir fark göstermektedir. 1998 Programı’nın bu değerleri kazandırmadaki etkililiği ile ilgili olarak kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. “Kadın hakları” ile ilgili olarak kadın öğretmenlerin daha olumlu görüş bildirmelerinin nedeni, konuyla ilgili olarak kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha hassas olmaları olabilir.

4.2.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin yaşa göre farklılaşma durumu Tablo 4.8’de görülmektedir.

Tablo 4.8: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Yaş	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	45 yaş ve altı	14	3,2857	,91387	,025	48	,980
	45 yaş üstü	36	3,2778	1,05860			
Bağımsızlık	45 yaş ve altı	14	3,0714	1,14114	-,697	48	,489
	45 yaş üstü	36	3,3056	1,03701			
Bilimsellik	45 yaş ve altı	14	3,1429	,86444	-,903	48	,371
	45 yaş üstü	36	3,4167	,99642			
Çalışkanlık	45 yaş ve altı	14	2,9286	,82874	-1,603	48	,116
	45 yaş üstü	36	3,3611	,86694			
Dayanışma	45 yaş ve altı	14	3,3571	1,08182	-,094	48	,926
	45 yaş üstü	36	3,3889	1,07644			
Duyarlılık	45 yaş ve altı	14	3,1429	,86444	-,153	48	,879
	45 yaş üstü	36	3,1944	1,14191			
Dürüstlük	45 yaş ve altı	14	3,2857	,46881	-,640	48	,525
	45 yaş üstü	36	3,4444	,87650			
Hoşgörü	45 yaş ve altı	14	3,3571	,92878	-,012	48	,991
	45 yaş üstü	36	3,3611	1,12511			
Saygı	45 yaş ve altı	14	3,0000	,78446	-1,484	48	,144
	45 yaş üstü	36	3,4722	1,08196			
Sevgi	45 yaş ve altı	14	3,3571	,74495	-,808	48	,423
	45 yaş üstü	36	3,6111	1,07644			
Sorumluluk	45 yaş ve altı	14	3,3571	,92878	-,462	48	,646
	45 yaş üstü	36	3,5000	1,00000			
Vatanseverlik	45 yaş ve altı	14	3,5714	1,01635	,546	48	,587
	45 yaş üstü	36	3,3889	1,07644			
Yardımseverlik	45 yaş ve altı	14	3,6429	1,21574	,510	48	,612
	45 yaş üstü	36	3,4722	,99960			
Demokrasi	45 yaş ve altı	14	3,6429	,84190	,707	48	,483
	45 yaş üstü	36	3,4444	,90851			
Kadın Hakları	45 yaş ve altı	14	3,6429	,92878	,762	48	,450
	45 yaş üstü	36	3,3889	1,10267			
Millî Kültür	45 yaş ve altı	14	3,8571	,94926	1,252	48	,217
	45 yaş üstü	36	3,4444	1,08086			
Millî Tarih	45 yaş ve altı	14	3,9286	,91687	1,711	48	,094
	45 yaş üstü	36	3,3611	1,09942			
Atatürkçü Düşünce	45 yaş ve altı	14	3,6429	,84190	-,178	48	,860
	45 yaş üstü	36	3,6944	,95077			
Türk Dili	45 yaş ve altı	14	3,2143	,69929	-1,048	48	,300
	45 yaş üstü	36	3,5278	1,02779			
Milliyetçilik	45 yaş ve altı	14	3,3571	1,08182	-,617	48	,540
	45 yaş üstü	36	3,5556	,99841			
Laiklik	45 yaş ve altı	14	3,7143	,99449	-,122	48	,904
	45 yaş üstü	36	3,7500	,90633			
İnkılâpçılık	45 yaş ve altı	14	3,3571	,84190	-1,012	48	,317
	45 yaş üstü	36	3,6389	,89929			
Devletçilik	45 yaş ve altı	14	3,5714	,85163	-,687	48	,495
	45 yaş üstü	36	3,7778	,98883			
Halkçılık	45 yaş ve altı	14	3,2143	,80178	-1,733	48	,090
	45 yaş üstü	36	3,7222	,97427			
Cumhuriyetçilik	45 yaş ve altı	14	3,5000	,85485	-,766	48	,447
	45 yaş üstü	36	3,6944	,78629			

Tablo 4.8’de de görüldüğü gibi 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında yaşa göre anlamlı bir fark yoktur.

4.2.7. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin mesleki kıdeme göre farklılaşma durumu Tablo 4.9’da görülmektedir.

Tablo 4.9: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Mesleki Kıdem	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	15 yıl ve altı	14	3,2857	,91387	,025	48	,980
	15 yıl üstü	36	3,2778	1,05860			
Bağımsızlık	15 yıl ve altı	14	3,0714	1,14114	-,697	48	,489
	15 yıl üstü	36	3,3056	1,03701			
Bilimsellik	15 yıl ve altı	14	3,1429	,86444	-,903	48	,371
	15 yıl üstü	36	3,4167	,99642			
Çalışkanlık	15 yıl ve altı	14	2,9286	,82874	-1,603	48	,116
	15 yıl üstü	36	3,3611	,86694			
Dayanışma	15 yıl ve altı	14	3,3571	1,08182	-,094	48	,926
	15 yıl üstü	36	3,3889	1,07644			
Duyarlılık	15 yıl ve altı	14	3,1429	,86444	-,153	48	,879
	15 yıl üstü	36	3,1944	1,14191			
Dürüstlük	15 yıl ve altı	14	3,2857	,46881	-,640	48	,525
	15 yıl üstü	36	3,4444	,87650			
Hoşgörü	15 yıl ve altı	14	3,3571	,92878	-,012	48	,991
	15 yıl üstü	36	3,3611	1,12511			
Saygı	15 yıl ve altı	14	3,0000	,78446	-1,484	48	,144
	15 yıl üstü	36	3,4722	1,08196			
Sevgi	15 yıl ve altı	14	3,3571	,74495	-,808	48	,423
	15 yıl üstü	36	3,6111	1,07644			
Sorumluluk	15 yıl ve altı	14	3,3571	,92878	-,462	48	,646
	15 yıl üstü	36	3,5000	1,00000			
Vatanseverlik	15 yıl ve altı	14	3,5714	1,01635	,546	48	,587
	15 yıl üstü	36	3,3889	1,07644			
Yardımsızlık	15 yıl ve altı	14	3,6429	1,21574	,510	48	,612
	15 yıl üstü	36	3,4722	,99960			
Demokrasi	15 yıl ve altı	14	3,6429	,84190	,707	48	,483
	15 yıl üstü	36	3,4444	,90851			
Kadın Hakları	15 yıl ve altı	14	3,6429	,92878	,762	48	,450
	15 yıl üstü	36	3,3889	1,10267			
Millî Kültür	15 yıl ve altı	14	3,8571	,94926	1,252	48	,217
	15 yıl üstü	36	3,4444	1,08086			
Millî Tarih	15 yıl ve altı	14	3,9286	,91687	1,711	48	,094
	15 yıl üstü	36	3,3611	1,09942			
Atatürkçü Düşünce	15 yıl ve altı	14	3,6429	,84190	-,178	48	,860
	15 yıl üstü	36	3,6944	,95077			
Türk Dili	15 yıl ve altı	14	3,2143	,69929	-1,048	48	,300
	15 yıl üstü	36	3,5278	1,02779			
Milliyetçilik	15 yıl ve altı	14	3,3571	1,08182	-,617	48	,540
	15 yıl üstü	36	3,5556	,99841			
Laiklik	15 yıl ve altı	14	3,7143	,99449	-,122	48	,904
	15 yıl üstü	36	3,7500	,90633			
İnkılâpçılık	15 yıl ve altı	14	3,3571	,84190	-1,012	48	,317
	15 yıl üstü	36	3,6389	,89929			
Devletçilik	15 yıl ve altı	14	3,5714	,85163	-,687	48	,495
	15 yıl üstü	36	3,7778	,98883			
Halkçılık	15 yıl ve altı	14	3,2143	,80178	-1,733	48	,090
	15 yıl üstü	36	3,7222	,97427			
Cumhuriyetçilik	15 yıl ve altı	14	3,5000	,85485	-,766	48	,447
	15 yıl üstü	36	3,6944	,78629			

Tablo 4.9’da da görüldüğü gibi 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark saptanmamıştır.

4.2.8. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin branşa göre farklılaşma durumu Tablo 4.10’da görülmektedir.

Tablo 4.10: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

	Branş	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	Sınıf Öğretmeni	38	3,3421	1,09733	,770	48	,445
	Diğer Branşlar	12	3,0833	,66856			
Bağımsızlık	Sınıf Öğretmeni	38	3,2368	1,02494	-,037	48	,971
	Diğer Branşlar	12	3,2500	1,21543			
Bilimsellik	Sınıf Öğretmeni	38	3,2632	,92076	-1,007	48	,319
	Diğer Branşlar	12	3,5833	1,08362			
Çalışkanlık	Sınıf Öğretmeni	38	3,2895	,92730	,712	48	,480
	Diğer Branşlar	12	3,0833	,66856			
Dayanışma	Sınıf Öğretmeni	38	3,3947	1,07903	,172	48	,864
	Diğer Branşlar	12	3,3333	1,07309			
Duyarlılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,2368	1,02494	,669	48	,507
	Diğer Branşlar	12	3,0000	1,20605			
Dürüstlük	Sınıf Öğretmeni	38	3,4474	,82846	,758	48	,452
	Diğer Branşlar	12	3,2500	,62158			
Hoşgörü	Sınıf Öğretmeni	38	3,3947	1,07903	,407	48	,686
	Diğer Branşlar	12	3,2500	1,05529			
Saygı	Sınıf Öğretmeni	38	3,3947	1,00107	,670	48	,506
	Diğer Branşlar	12	3,1667	1,11464			
Sevgi	Sınıf Öğretmeni	38	3,5789	1,00355	,489	48	,627
	Diğer Branşlar	12	3,4167	,99620			
Sorumluluk	Sınıf Öğretmeni	38	3,4474	,97807	-,162	48	,872
	Diğer Branşlar	12	3,5000	1,00000			
Vatanseverlik	Sınıf Öğretmeni	38	3,4737	1,05873	,399	48	,692
	Diğer Branşlar	12	3,3333	1,07309			
Yardımseverlik	Sınıf Öğretmeni	38	3,5000	1,03323	-,236	48	,814
	Diğer Branşlar	12	3,5833	1,16450			
Demokrasi	Sınıf Öğretmeni	38	3,4474	,79517	-,744	48	,461
	Diğer Branşlar	12	3,6667	1,15470			
Kadın Hakları	Sınıf Öğretmeni	38	3,3947	1,00107	-,776	48	,442
	Diğer Branşlar	12	3,6667	1,23091			
Millî Kültür	Sınıf Öğretmeni	38	3,5000	1,00673	-,713	48	,479
	Diğer Branşlar	12	3,7500	1,21543			
Millî Tarih	Sınıf Öğretmeni	38	3,4474	1,03185	-,849	48	,400
	Diğer Branşlar	12	3,7500	1,21543			
Atatürkçü Düşünce	Sınıf Öğretmeni	38	3,6579	,87846	-,302	48	,764
	Diğer Branşlar	12	3,7500	1,05529			
Türk Dili	Sınıf Öğretmeni	38	3,5263	,95115	1,146	48	,258
	Diğer Branşlar	12	3,1667	,93744			
Milliyetçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,5526	1,00532	,648	48	,520
	Diğer Branşlar	12	3,3333	1,07309			
Laiklik	Sınıf Öğretmeni	38	3,7368	,92076	-,043	48	,966
	Diğer Branşlar	12	3,7500	,96531			
İnkılapçılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,7105	,89768	2,227	48	,031
	Diğer Branşlar	12	3,0833	,66856			
Devletçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,7105	,95600	-,124	48	,902
	Diğer Branşlar	12	3,7500	,96531			
Halkçılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,6579	,90871	1,033	48	,307
	Diğer Branşlar	12	3,3333	1,07309			
Cumhuriyetçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,6842	,80891	,690	48	,494
	Diğer Branşlar	12	3,5000	,79772			

Tablo 4.10’da da görüldüğü gibi 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri

arasında İnkılâpçılık değeriyle ilgili olarak 0,05 düzeyinde anlamlı bir fark saptanmıştır. 1998 Programı'nın "İnkılâpçılık" değerini kazandırmadaki etkililiği ile ilgili olarak sınıf öğretmenleri, branş öğretmenlerine göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir.

4.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında ise, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan ve eksik kalan vatandaşlık değerleri, 2004 Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiği ilgili olarak öğretmen görüşleri ve bu görüşlerin cinsiyet, yaş, branş ve mesleki kıdeme göre farklılaşma durumu incelenmiştir.

4.3.1. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla Yetişen Bireylerdeki "Vatandaşlık Özellikleri"ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, programı hazırlayan komisyonun ifadesiyle Barr, Barth ve Shermis'in "Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler", "Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler" ve "Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler" olmak üzere üç geleneksel yaklaşım önemsenerek hazırlanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004, s. 51). Program, bu yönüyle, Türkiye'de 1968'den beri hâkim olan Sosyal Bilgiler dersi anlayışına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Tablo 4.4 öğretmenlerin, "Sizce, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bir birey hangi vatandaş özelliklerine sahip olabilir?" sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır.

Tablo 4.11: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla Yetişen Bireylerdeki “Vatandaşlık Özellikleri”yle ilgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Araştıran	14	28
Duyarlı	12	24
Hoşgörülü	12	24
Bilimsel	12	24
Vatansever	8	16
Sorumluluk alan	7	14
Çalışkan	4	8
Diğer	29	58

Tablo 4.11’de öğretmenlerin belirttiği vatandaşlık özellikleri arasında “araştıran” özelliği, diğer vatandaşlık özelliklerine göre en çok ifade edilen vatandaşlık özelliğidir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda beceriler arasında “araştırma becerisi” de yer almaktadır. Söz konusu araştırma becerisi “okuduğunu anlama” ve “bilgiyi bulma, kullanılabilir biçimde planlama ve yazma” olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerde, “artan sosyal bilimler kavramlarını tanıma ve anlama”, “olgu ve fikirleri ayırma, propagandayı tanıma”, “değişik şekillerde basılmış materyalleri okuma (kitap, gazete, dergi...)”, “anlamı zenginleştirmek için edebi metinleri inceleme (tarihi roman, hikâye...)”, “kütüphane kullanma (bilgisayarda katalog tarama, kitap fiş katalogu kullanma)”, “özel referans kaynaklarına ulaşma (yıllık, ansiklopedi, sözlük, il yıllıkları, dergiler)” gibi beceriler yer almaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004). Bu durum, Tablo 4.11’de yer alan “araştırmacı” özelliğinin öğretmenler tarafından en çok ifade edilen özellik olarak belirtilmesinin nedeni olabilir.

Tablo 4.11’de “sorumluluk alan” ve “çalışkan” özellikleri, diğer değerlere göre alt sıralarda yer almaktadır. Tablo genel olara değerlendirildiğinde, 4 ve 5. sınıf öğretmenlerine göre 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen bireyler, “araştıran”, “duyarlı”, “hoşgörülü”, “bilimsel”, “vatansever”, “sorumluluk alan” ve “çalışkan” vatandaşlar olarak yetişirler.

4.3.2. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı geliştirme sürecinde, Talim Terbiye Kurulu tarafından, Ankara Başkent Öğretmen Evi'nde, 16.06.2003 tarihinde, “Sosyal Bilgiler Program Geliştirme Çalışmaları” konulu bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonunda, oluşturulacak yeni programla ilgili alınan kararlardan bazıları şöyledir:

“Nitelikli ve duyarlı bir insan tipi yetiştirilmesini ön plânda tutan, uygulamaya yönelik, yaşamla ilgili güncel konuları içeren, öğrenciyi araştırmaya yöneltmek bilgiye ulaşmasını sağlayan, düşünme, sorgulama ve yorum yapma yeteneğini geliştiren, evrensel boyuttaki konulara yer veren, bir dünya vatandaşı olma özelliğini kazandıran, birbirini suçlayan konular yerine hoşgörüyü içeren bir programın yeniden düzenlenerek geliştirilmesi görüşü benimsenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2005).”

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “genel amaçlar” bölümünde belirtilen vatandaş özellikleri, öğretim programlarını geliştirme sürecinde yapılan toplantıda alınan kararlarla paralellik gösterir. 2004 Programı'yla yetiyecek vatandaşın kazanması gereken değerler aşağıda belirtilen maddelerde dikkat çekmektedir.

- a. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.
- b. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
- c. Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
- d. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlaki gözetir.
- e. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.
- f. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.
- g. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004).

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının genel amaçlarında bazı farklılıklar görülmektedir. Tablo 4.12. 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda öne çıkan

değerlerle ilgili öğretmen görüşlerini yansıtmaktadır. Tablo, öğretmenlerin “Sizce, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla öne çıkan vatandaşlık değerleri hangileridir?” sorusuna verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulmuştur.

Tablo 4.12: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Hoşgörü	21	42
Millî Kültür	18	36
Bilimsellik	17	34
Araştırmacı	15	30
Aile birliği	14	28
Atatürkçü düşünce	13	26
Duyarlı	11	22
Sorumluluk	8	16
Çalışkan	8	16
Dayanışma	8	16
Çevrecilik	6	12
Vatansever	6	12
Akılcı düşünme	5	10
Diğer	19	38

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi, “hoşgörü”, “millî kültür”, “bilimsellik”, ve “araştırmacı” değerleri diğer değerlere göre ön sıralarda yer almaktadır. Vatandaşlık değerlerinden “dayanışma”, “çevrecilik”, “vatansever” ve “akılcı düşünme” değerleri ise diğer değerlere göre alt sıralarda yer almaktadır. Öğretmenlere göre 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öne çıkan değerler, Program’ın genel amaçlarıyla örtüşmektedir. Tablo 4.12 incelendiğinde bireysel sorumlulukları ön plana çıkaran değerlerin, diğer değerlere göre ön sıralarda yer aldığı söylenebilir. Bu değerlerin bireylere kazandırılması sonucunda da, Tablo 4.11’de belirtilen “araştıran”, “duyarlı” ve “hoşgörülü” özelliklerine sahip bireylerin yetişmesi olanaklı olabilir.

4 ve 5. sınıf öğretmenlerine göre, “hoşgörü” değeri diğer değerlere göre en çok ifade edilen değerdir. Aşağıdaki çizelgede 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda, öğretmenlerin belirttiği değerlere karşılık gelen kazanımlara örnek verilmiştir.

Çizelge 4.2: Öğretmenlere Göre 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Öne Çıkan Değerleri İçeren Kazanımlar

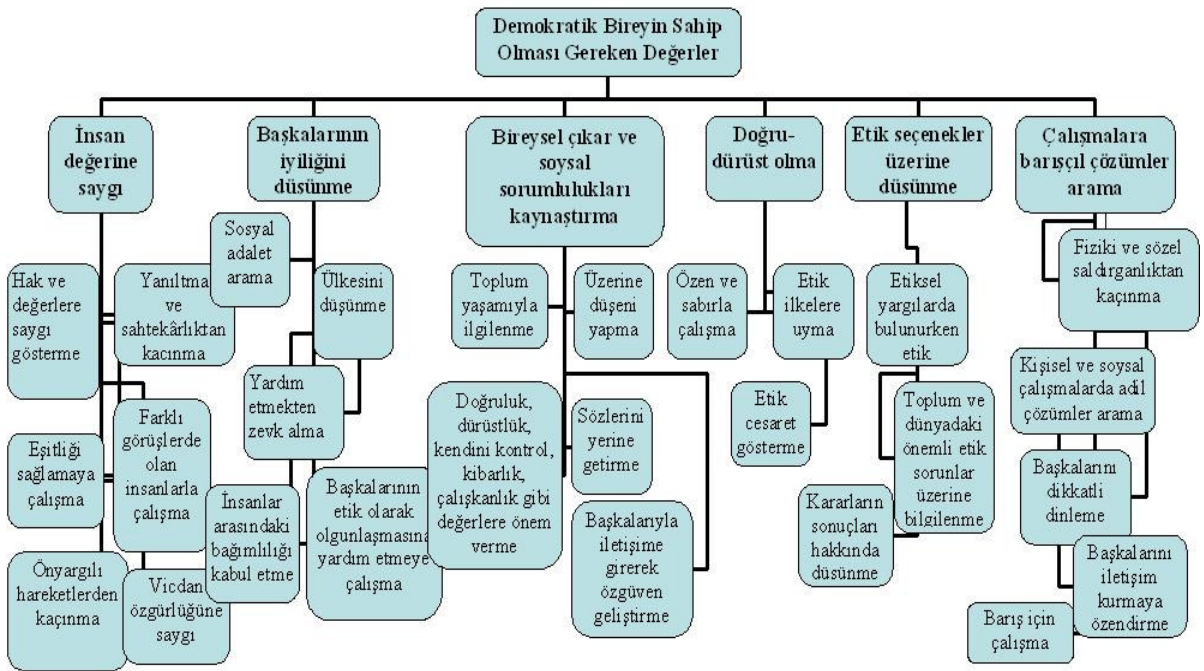
Değerler	Değerleri İçeren Kazanımlar	
	4. sınıf	5. sınıf
Hoşgörü	Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygıyla karşılar	Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.
Millî Kültür	Ailesindeki ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.	Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir.
Bilimsellik	Teknolojik ürünlerin hayatımızda ve çevremizde yaptığı değişiklikleri dikkate alarak geçmişle bugünü karşılaştırır.	Kanıt kullanarak Atatürk İnkılâplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.
Araştırmacı	İnsanlığın kullandığı belli başlı zaman ölçme araçlarını ve belirleme yöntemlerini tanır.	Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır.
Aile birliği	Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.	-
Atatürkçü düşünce	Millî mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyet’in ilanında Atatürk’ün rolünü fark eder.	Atatürk İlkeleri ile İnkılâplarını ilişkilendirir.
Sorumluluk	Doğal afetler karşısında hazırlıklı olur.	Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir. Çocuk olarak haklarını fark eder.
Çalışkan	-	Üretime katkıda bulunma konusunda görüş oluşturur.
Dayanışma	Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnek verir.	Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir.
Duyarlılık	Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.	Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder.
Çevrecilik		Turizmin uluslar arası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir.
Vatansever	Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler.	Ulusal egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir.
Akılcı düşünme	Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlar.	Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerinin arkına varır.

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı, 2004

Çizelge 4.2.'de de görüldüğü gibi, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda, Tablo 4.11'de sunulan vatandaşlık değerlerinin, belli kazanımlar yoluyla oluşturulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan vatandaşlık değerlerini algılayışıyla, programda öne çıkarılan vatandaşlık değerleri örtüşmektedir.

Demokratik yaşama uyumlu vatandaşlar yetiştirmek için, bireylerde demokratik değerlerin oluşması sağlanmalıdır. Martorella (1988), Denetim ve Program Geliştirme Birliği (ACSD)'nin belirttiği, “demokratik bireylerde olması gereken temel değerler”i şöyle sıralamıştır (akt: Öztürk ve Dilek, 2002, s.s. 55–56).

Şekil 4.1: ACSD'nin Belirttiği Demokratik Bireylerde Olması Gereken Temel Değerler

Şekilde yer alan değerler incelendiğinde, bu değerlerin öğretmenlerin yanıtlarından oluşmuş Tablo 4.11'de yer alan değerlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Öğretmenlerin görüşleri ve Çizelge 4.2 de düşünüldüğünde 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda “demokratik bireylerde olması gereken vatandaşlık değerleri”nin ön plana çıktığı söylenebilir.

4.3.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”ne Yönelik Öğretmen Görüşleriyle İlgili Bulgular

Tablo 4.13'te, öğretmenlere göre 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kalan vatandaşlık değerleri sıralandırılmıştır. Tablo 4.11. öğretmenlerin “Sizce, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda olması gereken diğer vatandaşlık değerleri hangileridir?” sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır.

Tablo 4.13: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Eksik Kalan “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Öğretmen Sayısı

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen Sayısı	Yüzde
Atatürkçü Düşünce	21	42
Millî Kültür	13	26
Millet sevgisi	9	18
Millî Tarih	9	18
Aile birliği	8	16
Eşitlikçi	7	14
Kadın Hakları	7	14
Vatandaşlık hakları	7	14
Millete Bağlılık	6	12
Vatana bağlılık	6	12
Çağdaş	5	10
Sorumluluk	5	10
Bağımsızlık	4	8
Türk Dili	4	8
Diğer	2	4

Tablo 4.13'e göre, öğretmenler tarafından diğer değerlere göre en fazla ifade edilen “Atatürkçü Düşünce” değeridir. Öğretmenler 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda “millî kültür”, “millet sevgisi”, “tarih bilgisi”, “aile birliği”, “eşitlikçi”, “kadın hakları”, “vatandaşlık hakları”, “millete bağlılık”, “vatana bağlılık”, “çağdaş”, “sorumluluk”, “bağımsızlık”, “Türk dili” değerlerin eksik olduğunu ifade etmişlerdir. “Çağdaş”, “sorumluluk”, “bağımsızlık”, “Türk dili” değerleri diğer değerlere göre alttan üçüncü sırada yer alan değerlerdir.

Tablo 4.13'ten hareketle, öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nı “toplum” ve “devlete” ait sorumlulukları içeren değerlerle ilgili olarak eksik buldukları söylenebilir. Tablo 4.11 ve 4.12'de düşünüldüğünde 2004 Sosyal

Bilgiler Öğretim Programı'nın bireysel sorumlulukları içeren vatandaşlık değerlerini ön planda tuttuğu düşünülebilir.

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde Tablo 4.13'de 4 ve 5. sınıf öğretmenleri tarafından ifade edilen değerlerin programın kapsamı içinde olduğu görülmektedir. Söz konusu değerler belli üniteler içinde “doğrudan verilecek değer” uyarısıyla programın kapsamına dâhil edilmiştir. Aşağıdaki çizelgede bu değerlerin ünitelere göre dağılımı görülmektedir.

Çizelge 4.3: Öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda Eksik Gördükleri Vatandaşlık Değerlerinin Program Kapsamında Ünitelere Göre Dağılımı

Doğrudan verilecek değer	4. Sınıf Üniteleri	5. Sınıf Üniteleri
Aile birliği	Geçmişimi Öğreniyorum	-
Eşitlikçi	-	Bir Ülke Bir Bayrak
Vatandaşlık hakları	-	-
Vatana bağlılık	Geçmişimi Öğreniyorum	-
Sorumluluk	-	Haklarımı Öğreniyorum
Bağımsızlık	İnsanlar ve Yönetim	

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı, 2004

2004 Programı Çizelge 4.3'te belirtilen değerleri, belli üniteler dâhilinde “doğrudan verilecek değer” olarak içermektedir. Ayrıca, 2004 Programı'nda “Atatürkçü düşünce”, “millî kültür”, “millet sevgisi”, “millî tarih”, “vatandaşlık hakları”, “milletle bağlılık” değerlerini, karşılayacak kazanımlar bulunmaktadır. Çizelge 4.4.'te söz konusu değerler ve bu değerlerin ilişkili olduğu örnek kazanımlar belirtilmektedir.

Çizelge 4.4: Öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler Programı’nda Eksik Gördükleri Vatandaşlık Değerlerinin İlişkili Olduğu Kazanımlar

DEĞERLER	4. SINIF KAZANIMLARI	5. SINIF KAZANIMLARI
Atatürkçü Düşünce	Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk’ün rolünü fark eder.	Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir
Millî Kültür	Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.	Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır.
Millet sevgisi	Tarihte Türklerin yaygın olarak oynadığı oyunlardan günümüzde de devam edenlere örnek verir.	-
Millî Tarih	Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler.	Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.
Vatandaşlık hakları	Kendisi ile çevresindeki gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler arasındaki etkileşime örnekler verir.	Çocuk olarak haklarını fark eder.
Millete Bağlılık	-	Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar.

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı, 2004

Öğretmenler tarafından en fazla ifade edilen “Atatürkçü düşünce” değeri ile ilgili olarak programda açıkça görülen ilişkilendirmeler yer almaktadır. 4. sınıflarda 17 ve 5. sınıflarda 10 kazanımla ilişkilendirilen Atatürkçülük konularının, kazanımlarla ilişkilendirilme tabloları Ek: 5 ve Ek: 6’da sunulmuştur.

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Tablo 4.13’te öğretmenler tarafından belirtilen vatandaşlık değerleri arasında yer alan “Türk dili” ve “çağdaş” değerleriyle ilişkili doğrudan bir kazanım saptanmamış olmasına rağmen, programın genel amaçlarında yer alan; “Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur” amacıyla “çağdaş” değeri ve “Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder” ile “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde millî kültür ile ilgili kazanımlarda kültürün vazgeçilmez ögesi olan “Türk Dili” değeri vurgulanmıştır. Bununla birlikte, 2004

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda "beceriler" bölümünde "Türkçeyi Güzel, Doğru ve Etkili Kullanma" becerisi yer almaktadır. Tablo 4.13'te öğretmenlerin "programda eksik kalan değerler" içinde ifade ettikleri "kadın hakları" ile ilgili, Atatürkçülük konuları içinde yer alan "Türk kadınının toplumdaki yerini kavrayabilme" kazanımı 4. sınıf "Geçmişimi Öğreniyorum" ünitesinde, "Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye'yi betimler" kazanımıyla ilişkilendirilmiştir. Yine Atatürkçülük konuları içinde yer alan "Türk kadınının toplumdaki yerini ve Atatürk'ün kadın haklarına önem verdiğini kavrayabilme" kazanımı ise, 5. sınıf "Adım Adım Türkiye" ünitesi içinde "Kanıt kullanarak Atatürk İnkılâplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır" ve "Atatürk İnkılâplarıyla İlkelerini ilişkilendirir" kazanımlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Programın içermesine rağmen, Çizelge 4.3 ve Çizelge 4.4'te yer alan değerlerin, öğretmenler tarafından "2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kalan değerler" arasında gösterilmesinin nedeni, teoride var olan bu değerlerin uygulama alanında soyut kalması olabilir. Ayrıca, öğrenci ders ve çalışma ile öğretmen kılavuz kitaplarının, araştırmanın yapıldığı tarihte henüz belirlenmemiş olması, öğretmenlerin programa yeterli derecede hâkim olamamalarına da neden olmuş olabilir.

4.3.4. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşleri İle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan vatandaşlık değerlerinin kazandırılma noktasındaki etkililiğiyle ilgili öğretmen görüşleri Tablo 4.14'de yer almaktadır.

Tablo 4.14: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmalar

Değerler	n	x	ss
Laiklik	50	3,9800	,95810
Hoşgörü	50	3,9000	,90914
Dayanışma	50	3,8800	,79898
Çalışkanlık	50	3,8600	,94782
Türk dili	50	3,8200	,91896
İnkılâpçılık	50	3,8200	,94091
Devletçilik	50	3,8200	,89648
Bilimsellik	50	3,8000	,94761
Milliyetçilik	50	3,8000	,90351
Atatürkçü Düşünce	50	3,7800	,93219
Dürüstlük	50	3,7600	,93808
Yardımseverlik	50	3,7400	1,04608
Demokrasi	50	3,7400	1,10306
Halkçılık	50	3,7400	,92162
Aile birliği	50	3,7200	,96975
Sorumluluk	50	3,7200	1,14357
Cumhuriyetçilik	50	3,7200	1,01096
Saygı	50	3,7000	,88641
Sevgi	50	3,7000	,99488
Duyarlılık	50	3,6800	,84370
Vatanseverlik	50	3,6800	,97813
Millî Kültür	50	3,6800	1,03884
Millî tarih	50	3,6400	,98478
Bağımsızlık	50	3,6000	,98974
Kadın hakları	50	3,6000	,98974

Öğretmen görüşlerine göre, 2004 Programı, genel anlamda vatandaşlık değerlerini orta düzeyin üzerinde kazandırmaktadır.

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın kazandırmadaki etkililiği açısından ilk beş değer “laiklik”, “hoşgörü”, “dayanışma”, “çalışkanlık”, “Türk Dili” değerleridir. 2004 Sosyal Bilgiler Programı’nda eksik kalan değerler arasında ve diğer değerlere göre son sırada yer alan “Türk Dili” değerinin (bkz. Tablo 4.8), kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak Tablo 4.14’de ilk altı değer arasında yer alması düşündürücüdür. Kazandırmadaki etkililiği açısından son beş değer “kadın hakları”, “bağımsızlık”, “millî tarih”, “millî kültür” ve “vatanseverliktir”. Son beşte yer alan bu değerler, Tablo 4.8’de öğretmenler tarafından, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda eksik kalan değerler olarak ifade edilmiştir. Öğretmenlere göre, 2004 Programı’nda eksik kalan

değerler, kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak da diğer değerlere göre son sıralarda yer almaktadır.

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler dersinin etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlandığını, 2004 Programı'nın "2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın Uygulanmasıyla İlgili Açıklamalar" kısmında belirtilmiştir. Bu ifadenin yer aldığı birinci madde şöyledir:

"Etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmış Sosyal Bilgiler üniteleri; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi açılarından çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Öğretmen de konuları çok yönlü olarak işlemelidir. Örneğin, Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ele alınırken, Millî Mücadele yıllarında bu bölgedeki faaliyetlere yer verilerek, coğrafya, tarih ve vatandaşlık konuları ile ilişkilendirilerek, millî bilinç ve tarih duyarlılığı oluşturulmaya çalışılmalıdır. Benzer şekilde edebî ürünler ve yazılı materyallerden (efsaneler, destanlar, masallar, atasözleri, halk hikâyeleri, türküleri ve şiirler vb.) yararlanılarak, Sosyal Bilgiler, edebiyat ve coğrafya kaynaştırılmalı, öğrencilere vatan sevgisi kazandırılmalıdır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004, s. 6)."

Kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak, son beş değer arasında yer alan "millî tarih", "millî kültür" ve "vatanseverlik" değerleri, yukarıdaki maddeden de anlaşıldığı gibi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda "kazandırılması zorunlu olan değerler" olarak gösterilmektedir. Programda ifadesi yer alan bu değerlerin, kazandırılmadaki etkililikleriyle ilgili olarak diğer değerlere göre son sıralarda yer almasının nedeni öğretmenlerin bu değerlerle ilgili kazanımları yeterli görmemelerinden kaynaklanabilir. Programın uygulanmasını destekleyecek ders kitaplarının da, araştırmanın yapıldığı sırada öğretmenler tarafından henüz görülmemiş olması da, bu sonucun nedenleri arasında gösterilebilir.

4.3.5. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "Vatandaşlık Değerleri"ni Kazandırılmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerleri kazandırılmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşma durumu Tablo 4.15'te görülmektedir.

Tablo 4.15: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Cinsiyet	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	Kadın	25	3,5600	,96090	-1,171	48	,247
	Erkek	25	3,8800	,97125			
Bağımsızlık	Kadın	25	3,4000	,91287	-1,445	48	,155
	Erkek	25	3,8000	1,04083			
Bilimsellik	Kadın	25	3,6800	1,02956	-,894	48	,376
	Erkek	25	3,9200	,86217			
Çalışkanlık	Kadın	25	3,7600	1,01160	-,743	48	,461
	Erkek	25	3,9600	,88882			
Dayanışma	Kadın	25	3,8400	,89815	-,351	48	,727
	Erkek	25	3,9200	,70238			
Duyarlılık	Kadın	25	3,6400	,95219	-,332	48	,741
	Erkek	25	3,7200	,73711			
Dürüstlük	Kadın	25	3,8000	,81650	,299	48	,766
	Erkek	25	3,7200	1,06145			
Hoşgörü	Kadın	25	4,0800	,86217	1,414	48	,164
	Erkek	25	3,7200	,93630			
Saygı	Kadın	25	3,8400	,94340	1,120	48	,268
	Erkek	25	3,5600	,82057			
Sevgi	Kadın	25	3,9600	,84063	1,896	48	,064
	Erkek	25	3,4400	1,08321			
Sorumluluk	Kadın	25	3,8800	1,01325	,989	48	,328
	Erkek	25	3,5600	1,26095			
Vatanseverlik	Kadın	25	3,7600	,96954	,574	48	,568
	Erkek	25	3,6000	1,00000			
Yardımseverlik	Kadın	25	3,8800	1,09240	,945	48	,349
	Erkek	25	3,6000	1,00000			
Demokrasi	Kadın	25	3,8000	1,04083	,381	48	,705
	Erkek	25	3,6800	1,18040			
Kadın Hakları	Kadın	25	3,7600	,92556	1,147	48	,257
	Erkek	25	3,4400	1,04403			
Millî Kültür	Kadın	25	3,6800	1,02956	,000	48	1,000
	Erkek	25	3,6800	1,06927			
Millî Tarih	Kadın	25	3,8000	1,00000	1,153	48	,255
	Erkek	25	3,4800	,96264			
Atatürkçü Düşünce	Kadın	25	3,8800	,97125	,755	48	,454
	Erkek	25	3,6800	,90000			
Türk Dili	Kadın	25	3,8800	,97125	,458	48	,649
	Erkek	25	3,7600	,87939			
Milliyetçilik	Kadın	25	3,9200	,95394	,938	48	,353
	Erkek	25	3,6800	,85245			
Laiklik	Kadın	25	4,0400	1,05987	,439	48	,663
	Erkek	25	3,9200	,86217			
İnkılâpçılık	Kadın	25	3,9600	1,01980	1,053	48	,297
	Erkek	25	3,6800	,85245			
Devletçilik	Kadın	25	3,8800	,97125	,469	48	,641
	Erkek	25	3,7600	,83066			
Halkçılık	Kadın	25	3,6000	1,08012	-1,076	48	,287
	Erkek	25	3,8800	,72572			
Cumhuriyetçilik	Kadın	25	3,6400	1,22066	-,556	48	,581
	Erkek	25	3,8000	,76376			

Tablo 4.15’de de görüldüğü gibi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark yoktur.

4.3.6. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin yaşa göre farklılaşma durumu ile ilgili bulgular Tablo 4. 16’da görülmektedir.

Tablo 4.16: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Yaş	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	45 yaş ve altı	14	3,5714	1,08941	-,672	48	,505
	45 yaş üstü	36	3,7778	,92924			
Bağımsızlık	45 yaş ve altı	14	3,3571	1,00821	-1,084	48	,284
	45 yaş üstü	36	3,6944	,98036			
Bilimsellik	45 yaş ve altı	14	3,9286	,82874	,594	48	,555
	45 yaş üstü	36	3,7500	,99642			
Çalışkanlık	45 yaş ve altı	14	3,9286	,91687	,316	48	,753
	45 yaş üstü	36	3,8333	,97101			
Dayanışma	45 yaş ve altı	14	3,7857	,80178	-,516	48	,608
	45 yaş üstü	36	3,9167	,80623			
Duyarlılık	45 yaş ve altı	14	3,6429	,92878	-,192	48	,848
	45 yaş üstü	36	3,6944	,82183			
Dürüstlük	45 yaş ve altı	14	3,7857	,80178	,120	48	,905
	45 yaş üstü	36	3,7500	,99642			
Hoşgörü	45 yaş ve altı	14	4,0000	,67937	,481	48	,633
	45 yaş üstü	36	3,8611	,99003			
Saygı	45 yaş ve altı	14	3,7857	,80178	,423	48	,674
	45 yaş üstü	36	3,6667	,92582			
Sevgi	45 yaş ve altı	14	3,8571	,94926	,693	48	,492
	45 yaş üstü	36	3,6389	1,01848			
Sorumluluk	45 yaş ve altı	14	3,9286	1,14114	,801	48	,427
	45 yaş üstü	36	3,6389	1,15022			
Vatanseverlik	45 yaş ve altı	14	3,7857	1,05090	,473	48	,639
	45 yaş üstü	36	3,6389	,96074			
Yardımseverlik	45 yaş ve altı	14	3,7143	1,13873	-,107	48	,915
	45 yaş üstü	36	3,7500	1,02470			
Demokrasi	45 yaş ve altı	14	4,0714	,91687	1,335	48	,188
	45 yaş üstü	36	3,6111	1,15333			
Kadın Hakları	45 yaş ve altı	14	3,8571	,94926	1,149	48	,256
	45 yaş üstü	36	3,5000	1,00000			
Millî Kültür	45 yaş ve altı	14	3,9286	,99725	1,056	48	,296
	45 yaş üstü	36	3,5833	1,05221			
Millî Tarih	45 yaş ve altı	14	3,7143	,99449	,330	48	,743
	45 yaş üstü	36	3,6111	,99363			
Atatürkçü Düşünce	45 yaş ve altı	14	3,8571	,94926	,362	48	,719
	45 yaş üstü	36	3,7500	,93732			
Türk Dili	45 yaş ve altı	14	4,0000	,78446	,861	48	,393
	45 yaş üstü	36	3,7500	,96732			
Milliyetçilik	45 yaş ve altı	14	3,8571	,77033	,276	48	,784
	45 yaş üstü	36	3,7778	,95950			
Laiklik	45 yaş ve altı	14	4,2143	,89258	1,080	48	,285
	45 yaş üstü	36	3,8889	,97915			
İnkılâpçılık	45 yaş ve altı	14	3,9286	,99725	,505	48	,616
	45 yaş üstü	36	3,7778	,92924			
Devletçilik	45 yaş ve altı	14	3,7143	,82542	-,516	48	,608
	45 yaş üstü	36	3,8611	,93052			
Halkçılık	45 yaş ve altı	14	3,7143	,82542	-,122	48	,904
	45 yaş üstü	36	3,7500	,96732			
Cumhuriyetçilik	45 yaş ve altı	14	3,5714	1,08941	-,644	48	,523
	45 yaş üstü	36	3,7778	,98883			

Tablo 4.16’da da görüldüğü gibi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında yaşa göre anlamlı bir fark saptanmamıştır.

4.3.7. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin mesleki kıdeme göre farklılaşma durumu Tablo 4.17’de görülmektedir.

Tablo 4.17: 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Kıdem	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	15 yıl ve altı	14	3,5714	1,08941	-,672	48	,505
	15 yıl üstü	36	3,7778	,92924			
Bağımsızlık	15 yıl ve altı	14	3,3571	1,00821	-1,084	48	,284
	15 yıl üstü	36	3,6944	,98036			
Bilimsellik	15 yıl ve altı	14	3,9286	,82874	,594	48	,555
	15 yıl üstü	36	3,7500	,99642			
Çalışkanlık	15 yıl ve altı	14	3,9286	,91687	,316	48	,753
	15 yıl üstü	36	3,8333	,97101			
Dayanışma	15 yıl ve altı	14	3,7857	,80178	-,516	48	,608
	15 yıl üstü	36	3,9167	,80623			
Duyarlılık	15 yıl ve altı	14	3,6429	,92878	-,192	48	,848
	15 yıl üstü	36	3,6944	,82183			
Dürüstlük	15 yıl ve altı	14	3,7857	,80178	,120	48	,905
	15 yıl üstü	36	3,7500	,99642			
Hoşgörü	15 yıl ve altı	14	4,0000	,67937	,481	48	,633
	15 yıl üstü	36	3,8611	,99003			
Saygı	15 yıl ve altı	14	3,7857	,80178	,423	48	,674
	15 yıl üstü	36	3,6667	,92582			
Sevgi	15 yıl ve altı	14	3,8571	,94926	,693	48	,492
	15 yıl üstü	36	3,6389	1,01848			
Sorumluluk	15 yıl ve altı	14	3,9286	1,14114	,801	48	,427
	15 yıl üstü	36	3,6389	1,15022			
Vatanseverlik	15 yıl ve altı	14	3,7857	1,05090	,473	48	,639
	15 yıl üstü	36	3,6389	,96074			
Yardımsızlık	15 yıl ve altı	14	3,7143	1,13873	-,107	48	,915
	15 yıl üstü	36	3,7500	1,02470			
Demokrasi	15 yıl ve altı	14	4,0714	,91687	1,335	48	,188
	15 yıl üstü	36	3,6111	1,15333			
Kadın Hakları	15 yıl ve altı	14	3,8571	,94926	1,149	48	,256
	15 yıl üstü	36	3,5000	1,00000			
Millî Kültür	15 yıl ve altı	14	3,9286	,99725	1,056	48	,296
	15 yıl üstü	36	3,5833	1,05221			
Millî Tarih	15 yıl ve altı	14	3,7143	,99449	,330	48	,743
	15 yıl üstü	36	3,6111	,99363			
Atatürkçü Düşünce	15 yıl ve altı	14	3,8571	,94926	,362	48	,719
	15 yıl üstü	36	3,7500	,93732			
Türk Dili	15 yıl ve altı	14	4,0000	,78446	,861	48	,393
	15 yıl üstü	36	3,7500	,96732			
Milliyetçilik	15 yıl ve altı	14	3,8571	,77033	,276	48	,784
	15 yıl üstü	36	3,7778	,95950			
Laiklik	15 yıl ve altı	14	4,2143	,89258	1,080	48	,285
	15 yıl üstü	36	3,8889	,97915			
İnkılâpçılık	15 yıl ve altı	14	3,9286	,99725	,505	48	,616
	15 yıl üstü	36	3,7778	,92924			
Devletçilik	15 yıl ve altı	14	3,7143	,82542	-,516	48	,608
	15 yıl üstü	36	3,8611	,93052			
Halkçılık	15 yıl ve altı	14	3,7143	,82542	-,122	48	,904
	15 yıl üstü	36	3,7500	,96732			
Cumhuriyetçilik	15 yıl ve altı	14	3,5714	1,08941	-,644	48	,523
	15 yıl üstü	36	3,7778	,98883			

Tablo 4.17’de de görüldüğü gibi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında

mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark yoktur. Bunun nedeni, 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın daha önceki programlara göre çok daha farklı yapılandırılmış ve öğretmenlerin meslek hayatları boyunca benzer bir programla karşılaşmamış olmaları olabilir.

4.3.8. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili Bulgular

Tablo 4.18'de 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin branşa göre farklılaşma durumu görülmektedir.

Tablo 4.18: 2004 Sosyal Bilgiler Programı’nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Farklılaşma Durumu İle İlgili İlişkisiz Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	Branş	n	x	ss	t	sd	p
Aile Birliği	Sınıf Öğretmeni	38	3,7632	,97077	,556	48	,581
	Diğer Branşlar	12	3,5833	,99620			
Bağımsızlık	Sınıf Öğretmeni	38	3,6842	,98927	1,072	48	,289
	Diğer Branşlar	12	3,3333	,98473			
Bilimsellik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8421	,94515	,555	48	,581
	Diğer Branşlar	12	3,6667	,98473			
Çalışkanlık	Sınıf Öğretmeni	38	3,9211	,91183	,808	48	,423
	Diğer Branşlar	12	3,6667	1,07309			
Dayanışma	Sınıf Öğretmeni	38	3,9474	,83658	1,062	48	,293
	Diğer Branşlar	12	3,6667	,65134			
Duyarlılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,6579	,84714	-,327	48	,745
	Diğer Branşlar	12	3,7500	,86603			
Dürüstlük	Sınıf Öğretmeni	38	3,8684	,93494	1,472	48	,148
	Diğer Branşlar	12	3,4167	,90034			
Hoşgörü	Sınıf Öğretmeni	38	3,9737	,97223	1,020	48	,313
	Diğer Branşlar	12	3,6667	,65134			
Saygı	Sınıf Öğretmeni	38	3,8158	,92577	1,674	48	,101
	Diğer Branşlar	12	3,3333	,65134			
Sevgi	Sınıf Öğretmeni	38	3,8421	,94515	1,841	48	,072
	Diğer Branşlar	12	3,2500	1,05529			
Sorumluluk	Sınıf Öğretmeni	38	3,7895	1,14273	,761	48	,450
	Diğer Branşlar	12	3,5000	1,16775			
Vatanseverlik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8158	,95451	1,785	48	,081
	Diğer Branşlar	12	3,2500	,96531			
Yardıms severlik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8421	1,00071	1,235	48	,223
	Diğer Branşlar	12	3,4167	1,16450			
Demokrasi	Sınıf Öğretmeni	38	3,8158	1,11149	,862	48	,393
	Diğer Branşlar	12	3,5000	1,08711			
Kadın Hakları	Sınıf Öğretmeni	38	3,6316	,97040	,398	48	,692
	Diğer Branşlar	12	3,5000	1,08711			
Millî Kültür	Sınıf Öğretmeni	38	3,6316	1,07606	-,583	48	,563
	Diğer Branşlar	12	3,8333	,93744			
Millî Tarih	Sınıf Öğretmeni	38	3,6842	,93304	,561	48	,577
	Diğer Branşlar	12	3,5000	1,16775			
Atatürkçü Düşünce	Sınıf Öğretmeni	38	3,8158	,98242	,479	48	,634
	Diğer Branşlar	12	3,6667	,77850			
Türk Dili	Sınıf Öğretmeni	38	3,8684	,93494	,659	48	,513
	Diğer Branşlar	12	3,6667	,88763			
Milliyetçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8684	,90557	,952	48	,346
	Diğer Branşlar	12	3,5833	,90034			
Laiklik	Sınıf Öğretmeni	38	4,0000	,95860	,260	48	,796
	Diğer Branşlar	12	3,9167	,99620			
İnkılâpçılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,8421	,94515	,293	48	,771
	Diğer Branşlar	12	3,7500	,96531			
Devletçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8947	,95265	1,050	48	,299
	Diğer Branşlar	12	3,5833	,66856			
Halkçılık	Sınıf Öğretmeni	38	3,7895	,96304	,672	48	,505
	Diğer Branşlar	12	3,5833	,79296			
Cumhuriyetçilik	Sınıf Öğretmeni	38	3,8158	1,03598	1,198	48	,237
	Diğer Branşlar	12	3,4167	,90034			

Tablo 4.18'den de anlaşıldığı gibi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında branşa göre anlamlı bir fark yoktur.

4.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları vatandaşlık değerleri ve vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili olarak karşılaştırılmıştır.

4.4.1. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda Vatandaşlık Değerleri

Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda 2004 yılına kadar “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımını benimseme geleneği olduğu önceki bölümlerde de ifade edilmiştir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan bir ifade, programın bu gelenekten farklı olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Söz konusu ifade şöyledir:

“Sosyal Bilgiler Programı, Barr, Barth ve Shermis (1977)’in ortaya koyduğu üç geleneği de önemsemektedir. Bilindiği gibi bunlar:

- Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler,
- Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler,
- Yansıtıcı Düşünme Olarak Sosyal Bilgilerdir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004).”

Bu ifadeden hareketle, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda benimsenen yaklaşımların bir sonucu olarak, yetiştirilmesi hedeflenen bireyin özelliklerinin de 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndan farklı olduğu düşünülebilir. Bu başlık altında, her iki programda yer alan vatandaşlık değerleri, programda yer alan amaçlar doğrultusunda karşılaştırılmıştır. İnceleme iki kısımdan oluşmaktadır:

4.4.1.1. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Genel Amaçlarıyla İlgili Olarak Karşılaştırılması

Bu başlık altında 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının genel amaçları irdelenmiş ve her iki programla hedeflenen “iyi vatandaş”ın sahip olması gereken özellikler ortaya konulmuştur.

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 4 5 6 ve 7. sınıflarda haftada üçer ders saati olmak üzere, her sınıf için 36 haftada toplam 108 saatlik bir süre için hazırlanmıştır. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bu süre değişikliğe uğramamıştır. Program içeriği düşünüldüğünde, hedeflerin kazandırılması için ön görülen bu sürenin yeterlilik durumu önem kazanmaktadır. 1998 Programı, Sosyal Bilgiler dersi genel amaçları; vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları, toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri, çevreyi yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri, ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır. Her iki programda da yer alan “programın uygulanması ile ilgili açıklamalar” bölümleri, “genel amaçlar” bölümlerinden önce programların, “vatandaş yetiştirmeyle” ilgili yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Çizelge 1.4’te programların içerdiği “vatandaş yetiştirme”ye yönelik örnek açıklamalar yer almaktadır.

Tablo 4.19: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programları’ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Açıklamalar

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı
Öğrencilere, vatandaşlık hak ve görevleri ile sorumlulukları kavratılır, yaşama uyma alışkanlığı kazandırılır. Öğrencilere, çoğulcu demokratik rejimin, başka rejimlerden üstünlüğü tarihten örnekler verilere kavratılır. Demokratik bir toplum hayatının gerektiği duyulmuş, düşünüş ve davranışları kazanabilmelerini sağlamak için okul içi eğitici faaliyetlerden yararlanılır.	Etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmış Sosyal Bilgiler üniteleri; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi açılarından çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Sosyal Bilgiler, edebiyat ve coğrafya kaynaştırılmalı, öğrencilere vatan sevgisi kazandırılmalıdır.
Her fırsattan yararlanılarak öğrencilere, Atatürk’ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesinin ve devletin bağımsızlığının, yurt ve millet bütünlüğünü ve ancak güçlü olmakla sürdürülebileceği bilinci kazandırılır. Millî bilince sahip, bilimsel düşünmeye açık sorumluluk almaya istekli bireylerin yetiştirilmesi esas alınır.	Öğretmen, “sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler” ve “yansıtıcı düşünme olarak Sosyal Bilgiler” anlayışlarına önem vermelidir. Öğrencilere, sosyal bilimcilerin (coğrafyacının, tarihçinin, vb.) bilimsel yöntemleri sezdirilmelidir.
Öğrencilerin, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı, lâik, demokratik ve çağdaş değerleri benimseyen ve koruyan bireyler olarak yetiştirmeleri sağlanır. Öğrencilere, Atatürk’ün “Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma” idealini gerçekleştirmek gerektiği bilinci kazandırılır.	Programdaki değerler, bir örnek olaydan ya da öyküden hareketle, değerleri açıklamak, ahlâkî muhakeme ve değer analizi şeklinde verilmelidir.
Toplumsal bireyi olan öğrencilerin güven duygularını kuvvetlendirmek için Atatürk’ün “Türk, övün, çalış, güven” ve “Ne Mutlu Türküm diyene!” sözleri temel alınır. Öğrencilerin; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk ordusuna ve vatanına hizmet eden kişilere karşı sevgi, saygı ve güven duyguları kuvvetlendirilir; millî birlik ve dayanışmanın anlam ve önemi kavratılır.	Millî ve dinî bayramlar, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanarak, öğrencilerin tarihsel duyarlılığı geliştirilmelidir. Öğretmen, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı, Kurtuluş Savaşı’nda bir zaferin ya da Türk İnkılabı ile ilgili herhangi bir olayın yıl dönümü, Ankara’nın başkent olması gibi olayların yıl dönümlerinde Atatürk’ün kişilik özelliklerini, İnkılaplarını, İlkelerini ve düşüncelerini anlatmalıdır. Öğretmen, Atatürk’ün “Türk, öğün, çalış, güven”, “Ne mutlu Türküm diyene!” ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” gibi sözlerinden hareketle, Türklerin tarihte oynadıkları rolü; askerlik, idare, hukuk, bilim, fen ve sanat alanında insanlığa hizmetlerini göstermelidir.
Öğretmen, ders kitabında yer alan millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerler bakımından besleyici; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici ve bu değerlerle ilgili ders konularını sevdirci okuma parçalarından (her ünite en çok iki okuma parçası) derslerin işlenmesi konusunda araç olarak yararlanır.	Öğrencilerin, Türk milletine, Türk bayrağına, Türk ordusuna ve vatanına hizmet eden kişilere sevgi, saygı ve takdir duygularını geliştirmelidir.
Türkiye’de nüfus konusu işlenirken, Atatürk’ün eğitime ve öğretime verdiği önem, yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi ve okuma yazma seferberliği üzerinde durulur. Türkiye ekonomisi konusu işlenirken; Lozan Barış Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması ve bunun ekonomik yönden sonuçları açıklanır. Atatürk’ün tarım, endüstri ve madencilik alanlarında yapılması gerekenler konusundaki görüşleri belirtilir.	Öğretmen, öğrencileri millî, ahlâkî, insanî, manevî, kültürel değerler bakımından besleyici; demokratik, lâik, ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici olmalıdır. Ayrıca ders konularını sevdirci roman, tarihî roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı, şiir ve fıkra gibi edebî ürünleri okumaya teşvik etmelidir.
Öğretmen, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı, Kurtuluş Savaşı gibi bir zaferin veya Türk İnkılaplarıyla ilgili herhangi önemli bir olayın yıldönümü, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması, geçit töreni gibi fırsatlardan yararlanarak Sosyal Bilgiler konularına karşı öğrencilerin ilgisini uyandırır.	
Öğretmen, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında nasıl gereği kaldığını, parçalanıp yok olma durumuna geldiğini ve bu şartlarda Atatürk’ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti’nin nasıl kurulduğunu, geliştiğini öğrencilere kavratır; bu maksatla Atatürk İlke ve İnkılapları üzerinde önemle durur.	

Tablo 4.19’da da görüldüğü gibi her iki programın uygulanmasındaki açıklamalar dikkate alındığında, programların içerdiği vatandaşlık değerleriyle ilgili olarak önemli farklılıklar yoktur. Her iki programda vatandaş yetiştirme merkezli bir Sosyal Bilgiler dersini kabul etmiştir. Ancak programların, belirtilen vatandaşlık değerlerini kazandırmada seçtiği yaklaşım farklılık göstermektedir. Tablo 4.19’da yer alan “Öğretmen, Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler” ve “Yansıtıcı Düşünme Olarak Sosyal Bilgiler” anlayışlarına önem vermelidir ” maddesi 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaşlık değerlerini kazandırmada izlediği yol ile ilgili bilgi vermektedir. Bu noktada “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” anlayışını benimsemiş Sosyal Bilgiler öğretimiyle, “Sosyal Bilimler ve Yansıtıcı Düşünme Alanı Olarak Sosyal Bilgiler Yaklaşımı”nı benimsemiş, Sosyal Bilgiler öğretimi arasında vatandaşlık değerlerinin kazandırılmasıyla ilgili olarak nasıl bir fark vardır?” sorusunun yanıtlanması gerekir. Bu soru, ders kitaplarının öğretim programlarının bir yansıması olduğu düşünüldüğünde, Kabapınar ’ın Sosyal Bilgiler ders kitapları ile ilgili yaptığı bir incelemeyle yanıtlanabilir.

Türkiye’deki ders kitaplarıyla, “Sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımını benimseyerek hazırlanmış İngiliz tarih ders kitaplarının karşılaştırılmasıyla ilgili incelemenin sonuçları şöyle ifade edilmiştir (Kabapınar, 2002 b, ss. 331-340):

“Türkiye’deki Sosyal Bilgiler öğretimi ve bu öğretimin içeriğinin genel çerçevesi “vatandaşlık aktarımı olarak” tanımlanmıştır. Ders kitaplarında sunulan konuların genel karakteristiği, sosyal ve tarihsel olguların yapısında doğal ve kaçınılmaz olarak yer alan farklılıkların, ayrılıkların ve zıtlıklarının yok sayılması gibi görünmektedir. Bu noktada, öğrencinin, bireysel tavır alışlarındaki çeşitliliği, değer yargılarındaki çoğulcu perspektifleri “doğru”ya yaklaşımlardaki farklılık ve görecelilikleri, farklılıklara rağmen biraradalığın ve uzlaşının kaçınılmazlığını algılamasına ilişkin deneyim dünyasını sınırlayabilecektir. Bu muhtemel sınırlılık içerisinde öğrenciye düşen en temel ödev, belirlenen ve bir öğütler manzumesi biçiminde sunulan doğruyu ve perspektifi benimseyip içselleştirmesidir. Doğrunun biricik ve vazgeçilmez olduğu bir ortamda düşünsel çatışma ve farklılık, yerini kabullenme ve ezbere bırakacaktır. Bu, hem sosyal bilimlerin çoğulcu doğasına, hem de yaşam pratiğinin kendisine aykırı bir durumdur. Yaşam her zaman bireye zıtlıklar, çelişkiler ve seçenekler sunmaktadır. Yaşamın kendisi de bu zıtlık, çelişki ve seçenekler içerisinde bireyin etkin kararlar vermesini gerekli kılmaktadır. Sosyal Bilgiler dersleri aracılığıyla, hem toplum ve toplumsal dinamizme ilişkin bilgi ve değerler sunulmakta, nitelikli bir tarihsel bilincin oluşmasının temelleri atılmakta hem de bu toplumsal

yapı içerisinde yer almakta olan öğrencinin bireysel ve bilişsel gelişimine ilişkin öğrenme ortamları hazırlanmaktadır.

Böylesi bir eğitim-öğretim ortamı öğrencinin hak ve sorumluluklarının bilincinde, düşünebilen, tartışabilen, farklı bakış açılarına karşı hoşgörülü, bireysel-toplumsal farklılıklara saygılı, eleştiriye açık bir birey olabilmesini sağlayabilecek deneyim dünyasını yaratabilecektir. Yine öğrenci merkezli bir eğitim süreci öğrencinin kendi öğrenme ve değer yargılarını geliştirme sürecinde etkin sorumluluk almasına yardımcı olabilecek; yeni edindiği bilgileri, var olan bilgileriyle bütünleşmesinin yolunu açabilecektir. İlköğretimden liseye dek oluşturulabilecek öğrencinin etkinliği temelindeki süreçler bütünü bir birey olarak öğrencinin yetişkin yaşamında üstleneceği sorumlulukların deneyim alt yapısını oluşturabilecektir. Bu sebeple ilköğretim düzeyindeki Türk Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eğitim pedagojisinin çağdaş ilkesine öğrencinin yaş kuşağıyla ilintili beklentilerine ve sosyal bilimlerin temel metodolojik yaklaşımlarına paralel olarak geliştirilmesi önerilmektedir.”

Kabapınar’ın ifadesinde de anlaşılabacağı gibi “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımı” beraberinde ezberciliği ve öğretmen merkezli bir öğretimi gerektirmektedir. Bunun bir sonucu olarak, “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımıyla hazırlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve programın uygulanmasını destekleyecek nitelikte hazırlanan ders kitaplarının, öğrencinin vatandaşlık özelliklerini içselleştirmesine olanak vermediğini söylemek yanlış olmaz. Barr, Barth ve Shermis (1997)’in önerdiği “Sosyal Bilimler ve Yansıtıcı Düşünme Alanı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımları ise öğrenci merkezli bir eğitim ortamını desteklemektedir. Öğrenci merkezli bir eğitim ortamında öğrenci ezbercilikten uzak sorgulama ve farklılıkları kavrama yeteneğini kullanabilen bir birey olarak yetişir. Nitekim Kabapınar’ın incelediği ve “Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Yaklaşımı” ile hazırlamış bir İngiliz tarih ders kitabında, akademik yayınlarda ortaya konulan farklı düşünceler, pedagojik ilkeler ve öğrencinin yaş kuşağı düşünülerek görsellik temelli bir sunum ile öğrencinin önüne getirilmiş ve öğrencinin kendi yargısını kendisinin oluşturmasının yolu açılmıştır (Kabapınar, 2002 b, s. 338). Bu sonuçtan hareketle, “Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler Yaklaşımı” ile hazırlanan bir öğretim programının öğrenciye, kendi yargısını oluşturma olanağı sağladığı söylenebilir.

“Pedagojik Konstruktivist Yaklaşımına Göre Düzenlenmiş Etkinliklerin Öğrenci Başarısına, Kalıcılığa ve Kritik Düşünme Becerisine Etkisi” adında yapılan bir araştırmanın sonucunda Pedagojik Konstruktivist yaklaşıma uygun etkinliklerle işlenen derslerin akademik başarıları ve kritik eğilimlerini arttırdığı tespit edilmiştir

(Küçüktepe, 2003, s. 152). Yukarıda yapılan açıklamalardan sonra, Tablo 4.19 düşünüldüğünde, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın "açıklamalar" bölümünde yer alan vatandaş yetiştirmeye ilişkin ciddi farklılıklar olmamasına rağmen, her iki programın benimsediği yaklaşım düşünüldüğünde, programların vatandaşlık özelliklerini kazandırmadaki etkililiğinde, başka bir ifadeyle uygulama alanında, farklılıkların olabileceği görülmektedir. Öğretim Programları'nda yer alan amaçlar benzerlik gösterse de bu amaçların kazandırılmasında kullanılacak yöntem ve yaklaşımlar öğretim Programları'ndaki farkın belirleyicisidir. Bilindiği gibi, otoriter rejimlerde davranışlar son derece sınırlandırılmıştır ve eleştiri yasaklanmıştır. Böyle toplumlarda eğitim, bireylerin belirlenen kurallara uymasını sağlamakla yükümlüdür. Ancak demokrasilerde uyma, değişmeye hazır ve muktedir olma anlamına gelmektedir. Buna neden olarak şu üç madde gösterilebilir (Ottaway, 1971, s.40):

- a. Demokrasi geleneği azamî düşünce ve söz öğretimine olanak sağladığı gibi eleştirici ve değişiklikten yanadır.
- b. Demokratik değerler, demokrasinin gelişimi olanaklarına inanır ve bunları ümit eder.
- c. Değişimi yaratan toplumsal kuvvetler devletin denetimi altında olup, ortak rıza ile idare edilirler. Demokrasi ne kadar fazla gelişirse, hükmeden grubun yetki sömürülerine karşı o kadar büyük bir denetim uygulanabilir

Sonuç olarak, aynı amacın bir kaç şekilde "görünüşte" bireylere kazandırılması olanaklıdır. Hatta bu amaçların kazandırılmasıyla ilgili çeşitli değerlendirme yöntemleri yoluyla ölçümler de yapılabilir. Ancak, bireyin bu amaçları içselleştirme ve uygulayabilme düzeyi tartışılır duruma gelir. Örneğin; bir bireyin demokrasinin tanımını yapabilmesi, o bireyin demokratik yaşama uyumlu olduğu anlamını taşımaz. Elbette ki demokratik yaşama uyum sürecinde demokrasiyi tanımlayabilmek önemlidir ancak yeterli değildir. John Dewey ve Brain Fay'a göre demokrasiler, sadece bir sorunun ortaya atılması değil aynı zamanda bu sorunla ilgili karar verme ve detaylarla ilgili çalışmaları da içerir. Demokrasilerde yalnızca "vatandaş demokrasisi" değil demokrasinin kendisi de tartışılır (Mathison, 2000'den akt: Ross ve Marker, 2005). Bu durumda demokratik bireyler yetiştirmek için planlanmış bir öğretim süreci sonunda, öğrencilerin yalnızca sorunları tanımlamaları yeterli değildir, aynı zamanda onların, sorunlar için çözüm yolları üretme ve bu çözüm yolları arasında karar verebilme yeterliliklerinin de gelişmiş olması gerekmektedir.

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın “genel amaçları” bölümünde yer alan maddeler vatandaş yetiştirmeye ilgili çeşitli maddeler içermektedir. Tablo 4.20’de her iki programın vatandaş yetiştirmeye yönelik genel amaçlarıyla ilgili örnekler görülmektedir.

Tablo 4.20: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programları’ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Genel Amaçlar

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı
Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişirler.	Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir. Cumhuriyet rejimin özelliklerini ve önemini kavrarlar.	Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve ordusuna sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.	Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.
Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu üstün özellikleri davranış haline getirirler.	Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.
Türk inkılâbının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye’nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar; Türk inkılâbının değerlerine balı ve bunları her zaman korumaya hazır fedakâr birer Türk evlâdı olarak yetişirler.	Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.
	İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.
	İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

Tablo 4.20’deki genel amaçlar incelendiğinde 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda millî değerlerin vurgulandığı görülmektedir. Barth ve Demirtaş (1997), Türkiye’deki Sosyal Bilgileri, Türk demokratik toplumundaki sorumluluk sahibi

vatandaşların görevlerine uygun amaçlar üreten, içeriğini tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını ilişkilendirerek oluşturulan ve yaşam boyu sürecek vatandaşlık becerileri sunan bir eğitim planı olarak tanımlamaktadır. Bu tanım dikkate alındığında, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda millî değerlerin ön plana çıkması umulan bir sonuçtur. Sosyal Bilgiler, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ise, Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma uygun olarak Tablo 4.20'de, millî değerlerin yanı sıra evrensel ve bireyin kendisine olan sorumluluğuyla ilgili vatandaşlık değerlerinin de ön plana çıktığı görülmektedir.

Sosyal Bilgilerin bir vatandaşlık aktarımı olarak öğretilmesinin amacı, isminden de anlaşıldığı gibi salt vatandaşlıktır. Bununla birlikte vatandaşlık bilgisi aktarıcıları denildiğinde kastedilen vatandaş kabul edilmiş mutlak ilkelere uyan, belirli inançları taşıyan, belirli değerlere sadık olan, belirli etkinliklere katılan ve gerek ulusal gerekse evrensel nitelikteki inanışlara saygı duyan yönlendirilmiş bir kişidir. Bu da öğrencilerin bir takım “doğru” inanç ve değerleri özümsemesini gerektirir. Başka bir ifadeyle öğrenci, ilköğretim dönem boyunca sessizce ve yavaşça bir takım tutum, değer ve değer yargılarını benimseyecektir (Bart ve Demirtaş, 1997, s.1.9). “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımı bu yönüyle davranışçı kuramla bağlantılı görülmektedir. Davranışçı kuram, klasik koşullanma ve edimsel koşullanma gibi öğretim formları temelinde aynı ortak görüşü paylaşırlar; yani, öğrenme bireyin çevresinde kendisine sunulan çeşitli uyarıcılara tepki göstermesi sonucu oluşur (Saban, 2002, s.164). Davranışçı kuram, öğrenmenin uyarıcı ile davranış arasında bir bağ kurularak geliştiğini ve pekiştirme yoluyla davranış değiştirmenin gerçekleştiğini kabul eder (Özden, 2005, s.27). Diğer bir ifadeyle, bireyin fiziksel eylemde bulunduğu ve bunun sonucunda da öğrendiği her şey, onun çevresinde kendisine başkaları tarafından sunulanlarla sınırlıdır (Saban, 2002, s.164). Tablo 4.20'de görülen 1998 Sosyal Bilgiler

Öğretim Programı'nda yer alan vatandaş yetiştirmeye yönelik amaçların ifade edilmiş biçimleri de düşünüldüğünde, davranışçı kuramın etkileri görülmektedir. Bir sınıf öğretmenin 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim her iki programa ilişkin görüşü şöyledir:

[illegible]

Öğretmenlerin 1998 Programı'nın ezbere dayalı bir program olarak nitelendirmesi, bireylerin vatandaşlık değerlerini ezberlediklerini ancak içselleştirmediklerini düşündürebilir. Öğretmeni 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nı tanımlamak için kullandığı ifadelerin davranışçı kurama yakın olduğu açıkça görülmektedir. Her iki programı da uygulayan bir başka sınıf öğretmenin ifadesi ise şöyledir:

78 Sosyal Bilgiler Dönüşüm Programı bİlgİ bakımında
akademik ve diğer programdır. 2004 Sosyal Bİlgİler
Dönüşüm Programı uygulanmaya başlandı. Akademiğe
devletler için bilimsel açılım kazandırmak daha etkilidir.

Öğretmenin ifadesi ve davranışçı yaklaşımın bireyden beklentileri düşünüldüğünde, bu yaklaşım önemsenerek hazırlanmış bir programın bilgi bakımından oldukça yoğun olması beklenebilir. Bu da bireylere kazandırılmak istenen bilgilerin uygulamada davranışa dönüşmemesine, bireyler tarafından yalnızca ezberlenmesine yol açabilir.

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın temel yaklaşımı ise şöyle ifade edilmektedir:

“Millî Eğitim Şûrası ve benzeri platformlarda sıklıkla, öğretim programlarının, öğrencilerin bilgiye ulaşma yollarını öğrenmelerine, sorun çözüme ve karar verme becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç olduğu dile getirilmektedir. Tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak, öğretim programlarında yeni yaklaşımlar dikkat çeker duruma gelmiştir. Bu nedenle program, tümüyle davranışçı yaklaşımlardan öte, bilginin taşıdığı değeri ve bireyin var olan deneyimlerini dikkate alarak, yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini destekleyici ve geliştirici bir yaklaşım doğrultusunda yapılandırmayı önemseyen bir gelişim göstermektedir. Bu yaklaşımla öğrenci merkezli, dolayısıyla etkinlik merkezli, Sosyal Bilgiler açısından, bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak sağlayan yeni bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2004).”

Yukarıdaki ifadeden, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın yapılandırmacı kuramı benimsediği anlaşılmaktadır. Çünkü yapılandırmacı kuramın temelinde, başkalarının bilgilerini olduğu gibi bireye aktarmak yerine, insanların kendi bilgilerini yine kendilerinin yapılandırması gerektiği görüşü yatar ve bu da bilginin doğasının bir gereğidir (Saban, 2002, s.167). Kroll ve La Basky (1996)’e göre bu kuramın temelindeki öğrenme faaliyetleri, aktif olarak ilişki kurma, araştırma yapma, problem çözme ve diğerleriyle işbirliği yapma olarak karakterize edilebilir (Kroll ve La Basky, 1996’dan akt: Küçüktepe, 2003). Sosyal Bilgilerin sosyal bilim ve yansıtıcı inceleme alanı olarak öğretilmesi yaklaşımlarının yapılandırmacı kuramı desteklediği söylenebilir. Bunun nedeni, sosyal bilim çerçevesinde düşünme, bilim adamlarının da kullandığı süreç (bir eylemi gerçekleştirme yöntemi) olarak da tanımlanan anlamda kullanılır ve alanın yapısında odaklanır. Yapı terimi, ayrıca, belirli bir alanda bilim adamlarının yeni bilgiler edinmesini de ifade etmektedir ki bu da kavram ve genellemeler oluşturacak bilginin yaratılması anlamına gelir (Bart ve Demirtaş, 1997, s. 1.9). 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nı pilot okullarda uygulayan bir öğretmen 2004 Programı ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

2004. Sosyal bilgiler öğretim programı Demokratik bakış açısı kazandırmada daha etkilidir Çünkü 2004 Programı farklılıklara saygı, seçme ve seçilme hakkı, Farklı kültürlere karşı hoşgörü gibi konular işer mektedir.

Öğretmene göre, 2004 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, bireylerde demokratik bakış açısını geliştirmeye yönelik konular içermektedir. Öğretmene göre bireylerde demokratik bakış açısını kazandırmaya yönelik konular, farklı kültürlerle karşı hoşgörü, farklılıklara saygı seçme ve seçilme hakkı gibi konulardır. Bu konular yoluyla, bireylere “demokratik bireylerde olması gereken vatandaşlık değerleri” kazandırılabilir. Bir başka sınıf öğretmeninin ifadesi ise şöyledir:

2004 Sosyal Programı demokratik bakış açısı kazandırmada daha etkilidir. Çünkü farklılıklara saygıyı vurgular.

Bu ifadelerden hareketle, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın bireyin iyi insan olma yolundaki sorumluluklarıyla ilgili vatandaşlık değerlerini önemsendiği düşünülebilir. Ayrıca 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın demokratik yaşama uyumlu öğrenciler yetiştirmede 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre daha başarılı olduğu, öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

“Yansıtıcı İnceleme Alanı Olarak Sosyal Bilgiler” yaklaşımı yapılandırmacı kuramla örtüşen bir başka yaklaşımdır. Bu yaklaşımda vatandaşlık eğitimi, öğrencilerin, toplumsal ve bireysel problemler karşısında, mantıklı, makul ve düşünülerek alınmış kararlara varmasını sağlamaya yöneliktir (Bart ve Demirtaş, 1997, s. 1.10). 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda da belirtildiği gibi, programın bu iki Sosyal Bilgiler yaklaşımının önemsendiği ve Tablo 4.20’de yer alan amaç ifadeleri düşünüldüğünde iki program arasındaki en önemli farkın, programlarda benimsenen kuramlar olduğu ve bu farkın doğal olarak programların genel amaçlarını da etkilediği düşünülebilir. Bu düşünceden hareketle programlarla yetişecek vatandaşların özellikleri arasında farklılıklar olması beklenebilir.

4.4.1.2. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Özel Amaçlarıyla/Kazanımlarıyla İlgili Olarak Karşılaştırılması

Bir yaşam biçimi olan demokrasinin öğrenilmesi, bireylere vatandaşlık değerleri yoluyla kazandırılacak vatandaşlık yeterlilikleriyle gerçekleşebilir. Bu başlık altında 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının içerdiği vatandaşlık değerleri karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Bu inceleme, her iki programın demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirme yeterlilikleriyle ilgili görüşler içermektedir.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi genel amaçları; “vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları”, “toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri”, “çevreyi yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri”, “ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirme” yönünden olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır. Programdaki “vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden” bölümünde yer alan vatandaşlık değerleri şöyle sıralanabilir:

Aile birliği	Çalışkanlık	Erdemli	Bayrağa saygı
Milletine bağlılık	Araştırmacı	Girişimci	Atatürkçü Düşünce
Vatanına bağlılık	Özveri	Fedakâr	Demokrasi

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki vatandaşlık değerlerinin toplum ve millet vurgusunu içerdiği söylenebilir. Programda, özellikle “iyi insan” olma yönünde bireyin sahip olması gereken değerlerin öne çıkmadığı daha önceki bölümlerde de ifade edilmiştir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndan farklı olarak, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda değerler başlığı altında bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde, öğrencide oluşması beklenen vatandaşlık değerleri ise şöyle sıralanmıştır:

Aile birliği	Çalışkanlık	Dürüstlük	Hoşgörü	Sorumluluk
Bağımsızlık	Dayanışma	Girişimci	Saygı	Vatanseverlik
Bilimsellik	Duyarlılık	Fedakâr	Sevgi	Yardımseverlik
Atatürkçü Düşünce				

2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelendiğinde ünitelere ait kazanımların bu değerlere ek olarak, programın millî kültür, kadın hakları ve demokrasi değerlerini de içerdiği görülmektedir. Temelde benimsedikleri kuram ve yaklaşımlar açısından farklılık gösteren programlar, içerdikleri vatandaşlık değerleri açısından da farklılık göstermektedir. Tablo 4.21’de 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda yer alan vatandaşlık değerlerinin 4. sınıf ünitelerine göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 4.21: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda Vatandaşlık Değerlerinin 4. Sınıf Ünitelerine Göre Dağılımı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı		2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	
ÜNİTELER	DEĞERLER	ÜNİTELER	DEĞERLER
Aile, Okul ve Toplum Hayatı	Aile birliğine bağlılık Demokrasi Dayanışma	Kendimi Tanıyorum	Duygu ve düşüncelere saygı, Hoşgörü
		Geçmişimi Öğreniyorum	Türk büyüklerine saygı, Aile birliğine önem verme, Vatanseverlik
Yakın Çevremiz	-	Yaşadığımız Yer	Doğa sevgisi
		Üretimden Tüketime	Çalışkanlık
İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım	-	İyi ki Var	Bilimsellik
		Hep Birlikte	Yardımseverlik
Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu	Türk bayrağına saygı Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlılık Milletine ve vatanına bağlılık	İnsanlar ve Yönetim	Bağımsızlık
		Uzaktaki Arkadaşlarım	Dayanışma

Tablo 4.21’de de görüldüğü gibi, üniteler içinde 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “genel amaçları”nda belirtilen vatandaşlık değerlerinden “çalışkanlık”, “araştırmacı”, “özveri” ve “erdem” değerlerine karşılık gelen ifadeler saptanamamıştır. Tablo 4.21.’de 1998 Programı’nda Vatandaşlık değerlerinin “Aile Okul ve Toplum Hayatı” ve “Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu” ünitelerinde toplandığı ve yoğun olarak bu iki ünitelerde ön plana çıktığı, 2004 Programı’nda ise, vatandaşlık

değerlerinin ünitelere göre dağılım gösterdiği ve “Kendimi Tanıyorum” ile “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitelerinde birden fazla değer ön plana çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.21’de, vatandaşlık değerlerinin 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda ünitelere göre dağılımının 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre daha sistemli olduğu söylenebilir. Tablo 4.22’de de 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’ndaki vatandaşlık değerlerinin ünitelere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 4.22: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda Vatandaşlık Değerlerinin 5. Sınıf Ünitelerine Göre Dağılımı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı		2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	
ÜNİTELER	DEĞERLER	ÜNİTELER	DEĞERLER
Vatan ve Millet	Vatan sevgisi Millet sevgisi Özveri	Haklarımı Öğreniyorum	Sorumluluk
		Adım Adım Türkiye	Atatürkçü Düşünce
Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?	Millî tarih	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal çevreye duyarlılık
		Ürettiklerimiz	Çalışkanlık
Güzel Yurdumuz Türkiye	Duyarlılık	Gerçekleşen Düşler	Akademik dürüstlük
		Toplum İçin Çalışanlar	Dayanışma
İslâmiyet’in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler	Millî tarih	Bir Ülke Bir Bayrak	Adil Olma, Bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı
		Hepimizin Dünyası	Tarihsel mirasa duyarlılık

Tablo 4.22’de de görüldüğü gibi 1998 Sosyal Bilgiler öğretim Programı’nda üniteler içinde verilen vatandaşlık değerlerinin genel olarak millî değerleri ön planda tuttuğu söylenebilir. 5. sınıf 1998 Programı’nda, Tablo 4.21’den farklı olarak, vatandaşlık değerleri dört ünitenin de kapsamı içindedir. Birden fazla vatandaşlık değerinin işlendiği ünite 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda “Vatan ve Millet”, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda ise “Bir Ülke Bir Bayrak” ünitesidir. 1998

ve 2004 Programı'nda Programların bu değerleri kazandırmaya yönelik özel amaçlar/kazanımlar Tablo 4.23'te gör÷lmektedir.

Tablo 4.23: 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda Genel Amaçlarda Ön Plana Çıkan Vatandaşlık Değerlerini Kazandırmaya Yönelik Özel Amaçlar/Kazanımlar.

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı		2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	
DEĞERLER	ÖZEL AMAÇLAR	DEĞERLER	KAZANIMLAR
Aile birliğine bağlılık	Ailenin önemini kavrayabilme	Aile birliğine önem verme	Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.
Demokrasi	Toplumda demokratik hayatın önemini kavrayabilme	Bilimsellik	Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlar.
Fedakâr	-	Dürüstlük	Yaptığı çalışmalarda yararlandığı kaynakları gösterir.
Özveri	Vatanın bütünlüğü ve birliği için özveride bulunma bilincine sahip oluş.	Hoşgörü	Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.
Vatanına bağlılık	Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme	Sorumluluk	Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir.
Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılık	Türk İnkılabının önemini kavrayabilme	Atatürkçü Düşünce	Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk'ün rolünü fark eder
Çalışkanlık	Bölgemizde ekonomik hayatı oluşturan alanları tanıyabilme	Çalışkanlık	Üretime katkıda bulunma konusunda görüş oluşturur
Erdemli	-	Bağımsızlık	Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ulusal egemenliği ilişkilendirir
Dayanışma	Dayanışmanın toplum hayatındaki önemini kavrayabilme	Dayanışma	Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir
Duyarlılık	Tarihî eserlerimizin önemini kavrayabilme	Duyarlılık	Doğal afetler karşısında hazırlıklı olur
Girişimci	İlimizin bulunduğu evrenin korunması ve güzelleştirilmesi için yapılan faaliyetlere katılmaktan zevk alış	Girişimci	İş birliği yaparak üretime dayalı yeni fikirler geliştirir
Araştırmacı	-	Fedakâr	-
		Saygı	Ulusal Egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir
Milletine bağlılık	Millet sevgisinin önemini kavrayabilme	Sevgi	
		Vatanseverlik	Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye'yi betimler
Türk bayrağına saygı	Milleti oluşturan öğeler bilgisi	Yardımseverlik	Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder

Tablo 4.23'te görüldüğü gibi her iki programda da kazandırılması amaçlanan vatandaşlık değerlerini karşılayan özel amaç ya da kazanımlarda, programların önemsendiği kuram ya da yaklaşımların farklılıkları açıkça hissedilmektedir. Özel amaç ve kazanımlar için kullanılan ifadeler incelendiğinde, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretimi özel amaçlarının öğrenciyi düşündürücü, araştırmaya sevk edici ve kendi yargısını oluşturmaya fırsat verici özel amaçlar içermediği söylenebilir. Nitekim her iki programı da uygulayan bir sınıf öğretmenin ifadesi şöyledir:

1998 programı ezbere dayalı ve unutulmaya
mahkum bir programdır.
Yeni program araştırma ve incelemeyi
ön plana çıkaran kalıcı olmayı gerçekleştir
meye çalışan bir program.

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın merkezde ezbere dayalı bir yaklaşımı benimsediğini ancak 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın aktif bireyler yetiştirebileceğini düşünen başka bir öğretmenin ifadesi şöyledir:

1998 programı ezbere dayalı öğrencinin yolun çarşısını
öğrenmeden, soyut bilgiyi ezberliyordu.
2004 programı ise öğrenci ailesinden ve yolun çarşısından
öğrenmeye başladığı için araştırma, keşif yapan
öğrenen ve aktif düşünme yetiren bir programdır.

İfadelerden anlaşıldığı gibi öğretmenler 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın özellikle ezbere dayalı bilgiler içerdiğini vurgulamışlardır.

Sonuç olarak; Türkiye'de alışılmış Sosyal Bilgiler Öğretim programı geleneğinden farklı olarak hazırlanmış 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın hazırlanma gerekçesi, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın değişen dünya karşısında ihtiyaçları karşılayamaması olarak gösterilmiştir. Konuyla ilgili olarak bir öğretmenin ifadesi şöyledir:

Değişen Dünya İnsan haklarına ve farklı
Kültürel değerlere karşı saygılı ve hoşgörülü
Bireylere ihtiyaç duymaktadır
1998 Sosyal bilgiler öğretim programı bu
konuda oldukça yetersiz kalmıştır

Öğretmenin dikkat çektiği değerler, bireysel sorumlulukları içeren değerlerdir. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde, 1998 Programı'nın bireyin “devlet” ve “toplum” ile ilgili sorumlulukları ön planda tuttuğu, ancak evrensel vatandaşlık değerleri ile bireyin “iyi insan” olma yolunda sahip olması gereken vatandaşlık değerleri konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ise bireyin “iyi insan” olma yolunda sahip olması gereken vatandaşlık değerlerini 1998 Programı'na göre daha çok ön planda tuttuğu düşünülebilir. İki programın benimsediği yaklaşım ve kuramların farklı olması Sosyal Bilgiler dersinin içermesi gereken vatandaşlık değerlerine de yansımıştır. Dolayısıyla, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın uygulanma aşamasında da günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olması beklenmektedir.

4.4.2. 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın “Vatandaşlık Değerleri”ni Kazandırmadaki Etkililiğine Yönelik Karşılaştırılması İle İlgili Bulgular

Tablo 4.24.'de 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğinin karşılaştırılması ile ilgili öğretmen görüşleri sunulmaktadır.

Tablo 4.24: 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Vatandaşlık Değerlerini Kazandırmadaki Etkililiği Açısından Karşılaştırılmasıyla İlgili İlişkili Grup t-Testi Sonuçları

Değerler	1998 Programı			2004 Programı			İlişki		Fark		
	n	x	ss	n	x	ss	r	p	t	sd	p
Aile birliği	50	3,2800	1,01096	50	3,7200	,96975	,352	,012	-2,759	49	,008
Bağımsızlık	50	3,2400	1,06061	50	3,6000	,98974	-,082	,573	-1,687	49	,098
Bilimsellik	50	3,3400	,96065	50	3,8000	,94761	-,081	,577	-2,319	49	,025
Çalışkanlık	50	3,2400	,87037	50	3,8600	,94782	,017	,908	-3,436	49	,001
Dayanışma	50	3,3800	1,06694	50	3,8800	,79898	-,017	,905	-2,631	49	,011
Duyarlılık	50	3,1800	1,06311	50	3,6800	,84370	,339	,016	-3,182	49	,003
Dürüstlük	50	3,4000	,78246	50	3,7600	,93808	,328	,020	-2,532	49	,015
Hoşgörü	50	3,3600	1,06445	50	3,9000	,90914	,228	,112	-3,098	49	,003
Saygı	50	3,3400	1,02240	50	3,7000	,88641	,318	,025	-2,272	49	,028
Sevgi	50	3,5400	,99406	50	3,7000	,99488	,332	,018	-,984	49	,330
Sorumluluk	50	3,4600	,97332	50	3,7200	1,14357	,173	,229	-1,345	49	,185
Vatanseverlik	50	3,4400	1,05289	50	3,6800	,97813	,159	,269	-1,288	49	,204
Yardımseverlik	50	3,5200	1,05444	50	3,7400	1,04608	,218	,129	-1,184	49	,242
Demokrasi	50	3,5000	,88641	50	3,7400	1,10306	,094	,516	-1,258	49	,214
Kadın hakları	50	3,4600	1,05386	50	3,6000	,98974	,180	,211	-,756	49	,453
Millî Kültür	50	3,5600	1,05289	50	3,6800	1,03884	,242	,091	-,659	49	,513
Millî tarih	50	3,5200	1,07362	50	3,6400	,98478	,219	,126	-,659	49	,513
Atatürkçü Düşünce	50	3,6800	,91339	50	3,7800	,93219	,083	,565	-,566	49	,574
Türk dili	50	3,4400	,95105	50	3,8200	,91896	,233	,104	-2,319	49	,025
Milliyetçilik	50	3,5000	1,01519	50	3,8000	,90351	,178	,216	-1,720	49	,092
Laiklik	50	3,7400	,92162	50	3,9800	,95810	,294	,038	-1,520	49	,135
İnkılâpçılık	50	3,5600	,88433	50	3,8200	,94091	,222	,122	-1,613	49	,113
Devletçilik	50	3,7200	,94847	50	3,8200	,89648	,156	,281	-,590	49	,558
Halkçılık	50	3,5800	,94954	50	3,7400	,92162	,222	,120	-,970	49	,337
Cumhuriyetçilik	50	3,6400	,80204	50	3,7200	1,01096	,276	,052	-,513	49	,611

Tablo 4.24'de vatandaşlık değerlerinden, “aile birliği”, “çalışkanlık”, “duyarlılık” ve “hoşgörü” değerleriyle ilgili olarak 0,01 düzeyinde, “bilimsellik”, “dayanışma”, “dürüstlük”, “saygı”, “Türk Dili” değerleriyle ilgili olarak da 0,05 düzeyinde anlamlı bir fark saptanmıştır. Buna göre; öğretmenler, vatandaşlık değerlerinden “aile birliği”, “bilimsellik”, “çalışkanlık”, “dayanışma”, “duyarlılık”, “dürüstlük”, “hoşgörü”, “saygı” ve “Türk Dili” değerlerinin kazandırılmasında, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na oranla daha etkili olduğu görüşündedir. Aşağıdaki çizelgede her iki programda bu değerleri kazandırmaya yönelik özel amaçlar/kazanımlara verilen örnekler görülmektedir.

Çizelge 4.5: Değerler ve Değerlere İlişkin Hedefler/Kazanımlar

Değerler	1998 Programı’nda Yer Alan Özel Amaçlar	2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Yer Alan Kazanımlar
Aile birliği	Ailenin önemini kavrayabilme	Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.
Çalışkanlık	-	Üretime katkıda bulunma konusunda görüş oluşturur
Duyarlılık	Toplum hayatında bize düşen görevlerin farkında oluş	Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir.
Hoşgörü	Farklı düşüncelerde olan kişileri dinlemeye duyarlılık	Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.
Bilimsellik	-	Teknolojik ürünlerin hayatımızda ve çevremizde yaptığı değişiklikleri dikkate alarak geçmişle bugünü karşılaştırır.
Dayanışma	Dayanışmanın toplum hayatındaki önemini kavrayabilme	Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır.
Dürüstlük	-	Yaptığı çalışmalarda yararlandığı kaynakları gösterir.
Saygı	-	Ulusal egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir.
Türk Dili	-	Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir.

1998 Sosyal Bilgiler Programı’nda “çalışkanlık”, “bilimsellik”, “dayanışma”, “dürüstlük”, “saygı”, Türk Dili” değerleriyle ilgili özel amaç saptanmamıştır. “Türk Dili” değeri, “programın uygulanmasıyla ilgili açıklamalar” kısmında millî kültürle ilgili olarak vurgulanmıştır. Diğer değerler ise, Program’ın “genel amaçlar” bölümünde aşağıdaki genel amaçlarla belirtilmiştir:

- Çalışkanlık: Yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili bir vatandaş olarak yetişirler.
- Bilimsellik: Bu günü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların neden ve sonuçlarını günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirirler.
- Dürüstlük: Trafik kurallarına uymayı alışkanlık haline getirirler.

- Saygı: Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve ordusuna sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirir.

Tablo 4.24'e göre, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı lehine farklılık gösteren değerlerden "aile birliği" ve "Türk dili" dışında kalan yedi değer bireysel sorumlulukları ön plana çıkan değerler arasındadır. Bu değerlerin, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda hem ön plana çıktığı hem de 2004 Programı'nın bu değerleri kazandırmada daha etkili olduğu düşünülebilir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın her iki programı da uygulayan öğretmenler tarafından söz konusu değerlerin kazandırılması noktasında daha etkili görülmesinin nedeni, programdaki değerlerin uygulama alanında somutlaştırılabilmesi olabilir. Diğer bir neden ise, 1998 Sosyal Bilgiler Programı'nda davranışçı yaklaşımın ve dolayısıyla ezberciliğin ön plana çıkması, 2004 Programı'nda ise bireylerin vatandaşlık değerleri'ni sorgulayarak günlük yaşamlarında uygulama fırsatı bulabilmeleri, böylece vatandaşlık değerlerini içselleştirebilmeleri olarak gösterilebilir.

BÖLÜM V: SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu araştırmanın sonuçları dört ana başlık halinde sunulmuştur.

5.1.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Olması Gereken “Vatandaşlık Değerleri”yle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

a. Sosyal Bilgiler dersinde olması gereken “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

4 ve 5. sınıf öğretmenlerine göre, “vatan sevgisi”, “millet sevgisi” ve “millî kültür” değerleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alması gereken ilk üç değer arasında yer almaktadır. “Demokratik yaşama uyum”, “saygı”, “dürüstlük”, millî duyguların gelişmesi” ve “bayrağa saygı” değerleri ise diğer değerlere göre son sıralarda yer almaktadır.

b. Sosyal Bilgiler dersindeki vatansever bireyler yetiştirmede kazandırılması gereken “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlere göre vatansever bireyler yetiştirmek için, bireylerde kazandırılması gerekli olan değerlerden en çok ifade edilen “Atatürkçü Düşünce”dir. Vatansever bireyler yetiştirmek için, bireylere kazandırılması gereken “millî tarih”, “ortak değerlere sahip çıkma”, “aile birliği” ve millî kültür” değerleri diğer değerlere göre ilk sıralarda yer almaktadır.

5.1.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

a. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen bireylerdeki “vatandaşlık özellikleri”ne yönelik öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenler, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’yla yetişen bireylerdeki vatandaşlık özelliklerinden “aile birliği”, “Atatürk İlke ve İnkılâplarına sahip çıkan”, “ezberci” özelliklerini diğer değerlere göre daha fazla ifade etmişlerdir.

b. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öne çıkan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlere göre, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda, öğretmenler tarafından belirtilen yedi değer arasında öne çıkan ilk üç vatandaşlık değeri olarak, “Millî kültür”, “Atatürkçü düşünce” ve “millet sevgisi” değerleri yer almaktadır.

c. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda eksik kalan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlere göre, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda eksik kalan vatandaşlık değerleri arasında ilk beş değer “bilimsellik”, “farklılıklara saygı”, “araştırmacı”, “hoşgörü” ve “çalışkanlık” değerleridir.

d. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlere göre, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vatandaşlık değerlerini orta düzeyde ve orta düzeyin üstünde kazandırmaktadır. Bununla birlikte, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın kazandırmada etkili olduğu ilk beş değer “laiklik”, “devletçilik”, “Atatürkçü düşünce”, “Cumhuriyetçilik” iken diğer değerlere göre son sıralarda yer alan beş değer de, “duyarlılık”, “çalışkanlık”, “bağımsızlık”, “aile birliği” ve “saygı”dır.

e. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri cinsiyete göre, “çalışkanlık”, “vatanseverlik”, “yardımseverlik”, “demokrasi”, “kadın hakları”, “İnkılâpçılık” “bağımsızlık”, “dürüstlük”, “sevgi” ve “Millî kültür” değerlerinin kazandırılmadaki etkililiğiyle ilgili olarak kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir.

f. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri ile yaş arasında ilişki var mıdır?

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında yaşa göre anlamlı bir fark yoktur.

g. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri mesleki kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark saptanmamıştır.

h. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri branşa göre farklılaşmakta mıdır?

1998 Programı'nın “İnkılâpçılık” değerini kazandırmadaki etkililiği ile ilgili olarak sınıf öğretmenleri, branş öğretmenlerine göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir.

5.1.3. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Kazandırmayı Öngördüğü Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Öğretmen Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

a. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bireylerdeki “vatandaşlık özellikleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlerine göre, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bireyler, “araştıran”, “duyarlı”, “hoşgörülü”, “bilimsel”, “vatansever”, “sorumluluk alan” ve “çalışkan” vatandaşlar olarak yetişirler.

b. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenlere göre, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öne çıkan vatandaşlık değerlerinden “hoşgörü”, “millî kültür”, “bilimsellik”, ve “araştırmacı” değerleri diğer değerlere göre ön sıralarda yer almaktadır. Vatandaşlık değerlerinden “dayanışma”, “çevrecilik”, “vatansever” ve “akılcı düşünme” değerleri ise diğer değerlere göre alt sıralarda yer almaktadır.

c. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda eksik kalan “vatandaşlık değerleri” ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmenler 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda “millî kültür”, “millet sevgisi”, “tarih bilgisi”, “aile birliği”, “eşitlikçi”, “kadın hakları”, “vatandaşlık hakları”, “millele bağlılık”, “vatana bağlılık”, “çağdaş”, “sorumluluk”, “bağımsızlık”, “Türk dili” değerlerin eksik olduğunu ifade etmişlerdir. “Çağdaş”, “sorumluluk”, “bağımsızlık”, “Türk dili” değerleri diğer değerlere göre alttan üçüncü sırada yer alan değerlerdir.

d. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri nedir?

Öğretmen görüşlerine göre, 2004 Programı, genel anlamda vatandaşlık değerlerini orta düzeyin üzerinde kazandırmaktadır. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim

Programı'nın kazandırmadaki etkililiği açısından ilk beş değer "laiklik", "hoşgörü", "dayanışma", "çalışkanlık", "Türk Dili" değerleridir.

e. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark yoktur.

f. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri ile yaş arasında ilişki var mıdır?

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında yaşa göre anlamlı bir fark yoktur.

g. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri mesleki kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark yoktur.

h. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın "vatandaşlık değerleri"ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri branşa göre farklılaşmakta mıdır?

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri arasında branşa göre anlamlı bir fark yoktur.

5.1.4. 1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın Vatandaşlık Değerleri ve Bu Değerleri Kazandırmadaki Etkililiği İle İlgili Olarak Karşılaştırılmasına Yönelik Sonuçlar

a. 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın içerdiği “vatandaşlık değerleri” arasında fark var mıdır?

Her iki programda da yer alan vatandaşlık değerleri arasında bulunan farklar şöyledir:

- 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öne çıkan vatandaşlık değerlerinin bireyin devletine ve toplumuna karşı olan sorumluluğun ön planda tutulduğu, buna karşılık bireyin kendisine karşı olan sorumluluğunu ön planda tutan ve “iyi insan” olma yolunda önemli sayılabilecek vatandaşlık değerlerinin önemsenmediği ifade edilebilir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda ise 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda önemsenmeyen bu değerlerin ön plana çıktığı söylenebilir.
- Her iki programda benimsenen öğretim yaklaşımlarının, programlardaki vatandaşlık değerlerine yansıdığı düşünülebilir.
- 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın bilgi bakımından oldukça yoğun bir program olduğu, buna bağlı olarak bireylere kazandırılması ön görülen vatandaşlık değerlerinin ezber yoluyla kazandırıldığı ve bu değerlerin içselleştirilmediği, dolayısıyla demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmede yetersiz kaldığı söylenebilir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın ise bireylere uygulama fırsatı verdiği, bu yönüyle de aktif öğrenmeyi desteklediği, buna bağlı olarak vatandaşlık değerlerinin bireyler tarafından içselleştirildiği ve demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirme yolunda 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre daha başarılı olduğu söylenebilir.

b. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın “vatandaşlık değerleri”ni kazandırmadaki etkililiği ile ilgili öğretmen görüşleri arasında fark var mıdır?

Öğretmenler vatandaşlık değerlerinden “aile birliği”, “bilimsellik”, “çalışkanlık”, “dayanışma”, “duyarlılık”, “dürüstlük”, “hoşgörü”, “saygı” ve “Türk Dili” değerlerinin kazandırılmasında, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na oranla daha etkili olduğu görüşündedir.

5.2. TARTIŞMA

Demokratik anlayış, sürekli değişim olarak anlaşılmamıştır. Bu değişim, demokrasiyi sürekli değişim olarak kabul edenler için özgürlük, doğrular, düşünceler, ve betimlemeler adaletle ilgili kararlı bir boğuşmayı gerektirir (Waltzer ve Heilman, 2005). Bireylerin dünyayı ve yaşadığı toplumu eleştirel bakış açısıyla değerlendirebilmesi, demokrasilerin gelişmesi için sağladığı bir katkıdır. Bu anlamda demokratik yaşama uyumlu vatandaşlar yetiştirmenin ön koşulları; öğrencilerde eleştirel düşünebilme, problem çözebilme, aktif ve katılımcı olma, olayların sonuçlarını değerlendirebilme ve kendine özgü fikirler oluşturabilme yeteneklerini geliştirmektir. Vatandaş yetiştirme amacına hizmet eden Sosyal Bilgiler dersinin Türkiye Cumhuriyet’indeki öğretim programları incelendiğinde, bu dersin demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirme konusuna katkıda bulunuş durumu açıkça görülmektedir.

Karataş (2002)’ın, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları’nda Vatandaşlık Eğitimi” adlı araştırmasındaki sonuçlarından biri Cumhuriyet’in ilk yıllarında 1948 yılına kadar olan programlarda tüm derslerde olduğu gibi Vatandaşlık Eğitiminde de yeni devlet düzeninin halk tarafından daha rahat anlaşılması, sağladığı yararların fark edilmesi ve toplumca kabullenip yaşatılabilmesi için bu yönde çalışmalar yapılmış olması, eğitim programlarının bu yönde düzenlenmiş olması ve konu alanı merkezli olarak düzenlenen bu dönem programlarında, bir eğitim programından uygulanması istenen bazı kuralların ve öğretmenlerden yapmaları istenen bazı görevlerin listesi halinde olduğu”dur. Nitekim 1936 Programı tarih dersi hedefleri içinde yer alan, “Türk milletinin dünya tarihinde yaptığı büyük rolü belirtmek, onlara millî benliklerini hissettirmek, Türk çocuklarında Türk milletine karşı içten bir sevgi ve derin bir saygı yaşatmak, onları Türk milletinin ülkülerini tahakkuk ettirmek için her fedakârlığı göze alacak bir karakterde yetiştirmek (Millî Eğitim Bakanlığı, 1936, ss. 77-78).” hedefi, istenen vatandaşın özellikleriyle örtüşmektedir. Öğretim programlarının aynası olan ders kitaplarında da hedeflerle örtüşen uygulamaların bulunması beklenen bir sonuçtur. Üstel (2005)’in de belirttiği gibi, erken Cumhuriyet döneminden tek partili yaşamın sonuna kadar bu alandaki ders kitaplarının temel aktörü, “vazifelerle borçlu” yurttaştır. Bu dönemin, tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi derslerinin

öğretim programları incelendiğinde düşünmeyen ya da “belirli” şeyleri düşünen, sorgulamayan ya da “belirli” şeyler sorgulayan, demokrasiyi yaşama uyum sürecinde uygulayabilecek değil, yalnızca teoride içeriğini ve “en iyisi” olduğunu bilen vatandaşlar yetiştirme kaygısı hissedilir durumdadır. Bu gelenek dönemin iktidar partilerine göre daralarak ya da genişleyerek ama mutlaka devam ederek öğretim programlarına yansımıştır.

1968’den sonra vatandaşlık görevini üstlenmiş tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir. Bu birleşme sonucunda, Sosyal Bilgiler dersi, söz konusu derslerin vatandaş yetiştirme görevini ilköğretim düzeyinde gerçekleştirme sorumluluğunu üstlenir duruma gelmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında öğretim programlarına damgasını vurmuş “geleneksel vatandaş yetiştirme” anlayışı, şüphesiz Sosyal Bilgiler öğretim programlarında da devam etmiştir. Bu dersin öğretim programında zaman zaman insan hakları ya da evrensel vatandaşlık değerleri, öğretim programlarının kapsamı içinde yer alsa da “geleneksel vatandaş yetiştirme” anlayışından uzaklaşmamıştır. 1968 Programı devamı niteliği taşıyan 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamı içine problem çözme, eleştirel düşünme, empati kurma gibi kavramlar dahil edilse de, bunların nitelikli gerçekleştirilmesiyle ilgili sorunlar yaşanmıştır. Çünkü bu kavramlar, programın öngördüğü hedef ve davranışlarla çelişir duruma gelmiştir. Keskin (2002), “Türkiye’de II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması” adlı araştırmasının sonuçlarında, 1998 yılında yayınlanan İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın, Cumhuriyet döneminde ilköğretim bütünlüğüne yönelik hazırlanmış ilk Sosyal Bilgiler Öğretim Programı olduğunu, ancak içeriğinin yapılandırılma biçiminin daha önceki ortaokul ve ilkokul programlarından pek farklı olmadığını ifade etmektedir. Nitekim Çizelge 5.1’de 1968 ve 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın vatandaş yetiştirmeyle ilgili genel amaçlarından bir kısmı görülmektedir:

Çizelge 5.1: 1968 ve 1998 Sosyal Bilgiler Programları’ndaki Vatandaş Yetiştirmeye Yönelik Genel Amaçlar

1968 Programı	1998 Programı
Ailelerine, ulusa ve yurda, Türk devrimlerine ve ülkülerine bağlanır; çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir yurttaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler.	Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişirler.
Türkiye Cumhuriyet’inin, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu cumhuriyet rejiminin özelliğini ve önemi kavrarlar.	Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir. Cumhuriyet rejimin özelliklerini ve önemini kavrarlar.
Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, bayrağına, Türk askerine ve Türk Ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.	Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve ordusuna sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.
Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirirler.	Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlarlar; milletin geleceğine olan güvenlerini artırır ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar
Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler.	Türk inkılâbının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye’nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar; Türk inkılâbının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır fedakâr birer Türk evlâdı olarak yetişirler.
Tarihte milletimize ve Türk insanlığına hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır ve onlara karşı ilgi ve sevgi duyarlar.	Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu üstün özellikleri davranış haline getirirler.

1968’den 1998’e kadar 20 yıllık bir süre içinde, genel amaçlardaki vatandaşlık yeterlilikleri ile ilgili pek fazla değişikliğin meydana gelmediğini söylemek pek de yanlış sayılmaz. Bu sonuçtan hareketle Türkiye’de 30 yıl boyunca, dünyada pek çok değişimin gerçekleşmesine rağmen, vatandaştan beklenen özelliklerin değişmediği söylenebilir. Demokrasiler için “Vatandaşlık Aktarımı” anlayışıyla, ezberci vatandaş

yetiştiren ğretim programlarının tercih edilmesi, demokratik toplumlar için ciddi bir çelişkidir.

etin (2003), “İlköğretim 7 ve 8. Sınıflar Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kitaplarının Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçlarına Uygunluğunun ğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi” adlı araştırmasının sonuçlarında, insan hakları ile temel haklar ve özgürlüklerin ğretiminde ders kitaplarının yeterli olduğu ancak ders kitaplarının öğrencilere millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutabilecek ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmede her türlü fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazandırmadığını, öğrencilerin milletin geleceğine olan güvenlerini arttırmadığını ifade etmiştir. Ders kitaplarının, ğretim programlarının bir yansıması olduğu düşüncesinden hareketle, bu sonuçtan, 7 ve 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi ğretim Programı’nın insan hakları ile temel hak ve özgürlüklerin öğretimini ön planda tuttuğu ve millî değerleri kazandırmayı arka planda tuttuğu anlaşılabılır. Böyle bir ğretim programının amaçlarının 1998 Sosyal Bilgiler ğretim Programı ile örtüşmesi beklenemez. Nitekim günümüz demokrasi anlayışları düşünöldüğünde, ders kitaplarının öncelikli amacı da, öğrencilere millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutabilecek ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmede her türlü fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazandırmak yerine, öncelikle birey olarak sorumluluklarını bilen, hoşgörü, dayanışma ve duyarlılık gibi değerlere sahip öğrenciler yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Ancak böylece toplumsal değerlerin daha nitelikli bir şekilde anlam kazanması; demokrasinin içerik ve öneminin daha nitelikli bir şekilde anlaşılması beklenebilir.

Sosyal Bilgiler ğretim Programları’nda gelinen en son nokta 2004 Sosyal Bilgiler ğretim Programı’dır. “Gelişen dünyaya uyum” gerekçesiyle hazırlanmış bu programda, vatandaşlık değerleri açısından 1998 Sosyal Bilgiler Programı da düşünöldüğünde, “geleneksel vatandaş yetiştirme” yaklaşımından kopuş görölmektedir. Teoride, demokratik yaşama uyumlu ve beraberinde aktif vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen programın Yaşar (2005), Başar ve Aykaç (2005), Canerik (2005)’in de belirttiğı gibi deneme süresinin oldukça kısa olması bir dezavantajdır. Uygulamada alınacak sonuçlar için kesin bir yargıda bulunmak şu an için olanaklı değildir. Ancak,

programın teoride vatandaşlık değerlerini kazandırmada daha etkili olduğu söylenebilir. Bunun nedeni programda yer alan kazanımların, öğrencin vatandaşlık değerlerini içselleştirmesine olanak sağlaması olarak gösterilebilir.

Birçok Sosyal Bilgiler tanımının ortak noktası olarak “vatandaş yetiştirme” dikkat çekmektedir. Sosyal Bilgiler’in en önemli çıkması, yetiştirilecek vatandaşın özellikleri konusunda açık bir tanımın yapılmamış olmasından kaynaklanır. Demokratik yaşama uyumlu vatandaş ya da aktif vatandaş kavramları kullanılsa da, “Demokratik yaşama uyumlu vatandaş nasıl olmalıdır?” ya da “Aktif vatandaşın sahip olması gereken vatandaşlık özellikleri nelerdir?” soruları yanıtlanamamaktadır.

Kalıcı hiyerarşik bir düzen, başkalarının tercihlerini de adaletli bir bakışla ele alır ve değer verir. Bu, her bireyin sosyal olaylar karşısındaki yansıması ve girişimlerdeki doğrulukla da ilişkilidir. Demokratik toplumlar sosyal düzenlerini bu değerler doğrultusunda gerçekleştirir (White, 1996, s.13). Demokratik egemenlik anlayışının geçerli olduğu bir cumhuriyet rejiminde;

- Devlet-toplum ilişkisini çerçeveleyen bir hukuk düzeni ve hukuk devleti anlayışının geçerli olması; bireylerin, anayasal ve yasal planda tanınan temel hak ve özgürlüklerin, yine bu hukuk düzeni tarafından güvence altına alınması,
- Bireylerin, devletin temel kurumlarının oluşturulmasında, yasama, yürütme organlarının belirlenmesinde tek yetkili olmaları,
- Siyasal rejimi çerçeveleyen, düzenleyen, başta anayasa olmak üzere, tüm hukuk kurallarının yapılmasında tüm kural koyma yetkisinin kullanılmasında, halkın belirleyici olması esastır (Batum, 1998, s.103).

Sonuç olarak; demokratik egemenlik anlayışının geçerli olduğu bir cumhuriyet rejiminin olmazsa olmaz koşulları düşünüldüğünde, bunlara paralel olarak Sosyal Bilgiler dersinde demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmek için, öğrencilere şu vatandaşlık değerlerinin kazandırılması beklenebilir:

Haklarına bağlı	Mantıklı karar verme	Hoşgörü
Bağımsız düşünme	İnsan haklarına saygılı	Bağımsız karar verme
Eleştirel düşünme	Duyarlı	Dayanışmaya açık

Bu değerlerin kazandırılması, demokrasilerin devamının sağlanması ya da geliştirilmesi niyetiyle hazırlanan bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunması gereken vatandaşlık değerleri içinde sayılabilir.

Sonuç olarak; birey temelli değerler ön planda tutularak hazırlanmış bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmede ve millî ve insanî vatandaşlık değerlerini içselleştirmede daha etkili olduğu söylenebilir. Çünkü, birey “sorumluluk” gibi bir değer içselleştirmeden millî değerleri (vatana karşı sorumluluk, millete karşı olan sorumluluk, Atatürk İlke ve İnkılâplarına karşı olan sorumluluk gibi) de kazanamaz. Böylece, en milliyetçi söylemlerle bile hazırlanmış bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazandırmayı ön gördüğü vatandaşlık değerleri ile ilgili olarak yetersiz kalacaktır.

5.3. ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarından hareketle, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı hazırlanırken, Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın geçmiş uygulamaları ve sonuçlarının titizlikle değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeler sonucunda programların uygulamaya geçmesi önerilir. Ayrıca 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan vatandaşlık değerlerini kazandırıcı etkinliklere daha fazla yer verilebilir. Bu amaçla, öğretmenlere vatandaşlık ve demokrasi eğitimiyle ilgili ayrıca bir eğitimin verilmesi ve sınıf ortamlarının vatandaşlık ve demokrasi eğitimiyle ilgili yapılacak etkinliklerin uygulanabilmesi amacıyla iyileştirilmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın, “öğretmenler vatandaşlık değerlerinden “aile birliği”, “bilimsellik”, “çalışkanlık”, “dayanışma”, “duyarlılık”, “dürüstlük”, “hoşgörü”, “saygı” ve “Türk Dili” değerlerinin kazandırılmasında, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na oranla daha etkili olduğu görüşündedir” sonucundan hareketle, demokratik vatandaş yetiştirmeye uygun diğer vatandaşlık değerlerinin etkililiğinin artırılması için çalışmaların yapılması önerilir. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın bir yıl gibi çok kısa süreli bir deneme aşamasından geçtiği düşünülerek, bu eksikliği telafi etmek amacıyla sık sık araştırmalar

yapılmalı ve araştırma sonuçlarından hareketle iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu amaçla şu konularda araştırma yapılması önerilir:

- Öğretmenlerin öğrencilere demokratik değerleri kazandırmadaki yeterlilikleri,
- 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın demokratik değerleri kazandırmadaki yeterliliği,
- Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın demokratik değerlerle olan ilişkisi,
- İnsan hakları eğitimiyle demokratik değerler arasındaki ilişki.

Günümüz demokrasi anlayışları düşünüldüğünde, demokratik bireyler yetiştirmenin önemi şüphesiz büyüktür. Bu amaçla yalnızca Sosyal Bilgiler dersi için değil Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersleriyle ilgili çalışmalar yapılmalı, öğretmen ve velilerin vatandaşlık ve demokrasi eğitimiyle ilgili şu konularda bilinçlendirilmesi önerilir:

- Demokratik yaşama uyumlu bireylerin yetişmesinin önemi,
- Demokratik yaşama uyumlu bireyin özellikleri,
- Demokratik anlayışı destekleyen değerlerin kazandırılmasında kullanılabilecek yöntemler,
- Evrensel değerlerin önemi,
- Ailede demokratik yaşam,
- Demokratik değerler ve vatandaşlık eğitimi,
- Demokratik değerler ve insan hakları.

Araştırma sonuçlarından hareketle, Sosyal Bilgiler dersi gibi sosyal bilimler dersiyle ilintili diğer derslerin de demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmek adına, özellikle, farklılıklara saygı, hoşgörü, duyarlılık, dayanışma, bilimsellik ve akılcı düşünme değerleriyle ilgili olarak, söz konusu derslerin programlarının desteklenmesi önerilir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (1997). **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Altaş, N.(2003). **Çok Kültürlülük ve Din Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Altunya, N. (2003). **Vatandaşlık Bilgisi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arat, Y. (1998). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşlık” **75. Yılda Tebaadan Yurttaş Doğru**. (Ed: A. Ünsal). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 67–76.
- Arkan, F (2002). **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Eğitim Programı’nın Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi: Sakarya.
- Aybay, R. (1998). “Teba-i Osmani”den T.C. Yurttaşına Geçişin Nesrindeyiz?” **75. Yılda Tebaadan Yurttaş Doğru**. (Ed: A. Ünsal) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 37–43.
- Aybay, R. (2004). **Vatandaşlık Hukuku**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, İ. (2003). **Eğitim ve Öğretimde Etik**. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programı’nın Değerlendirilmesi” **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**. Ankara: Sim Matbaacılık.
- Barr, R. Barth, J.L. Shermis, S. (1978). **The Nature of The Social Studies**. California: Publication.
- Barth, J.L ve Demirtaş, A. (1997). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Ankara:YÖK Dünya Bankası.
- Başaran, İ.E., (1996). **Türkiye Eğitim Sistemi**. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Başgöz, İ. ve Wilson, H. E. (1968). **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**. Ankara: Dost Yayınları.
- Batum, S. (1998). “Devlet-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Anayasaları” **75. Yılda Tebaadan Yurttaş Doğru**. (Ed: A. Ünsal). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 101–115.
- Baysal, N. (2005). “Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programlarının Felsefi Temelleri” **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. (Ed. A.Tanrıöğen.), İstanbul: Lisans Yayıncılık. ss.57–77.

Binbaşıoğlu, C. (1995). **Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (2003). **Eğitim ve Öğretim Üzerine Yazılar**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Canerik, H. (2005). “Sosyal Bilgiler Programı ve Öğretimi” **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Ankara: Sim Matbaacılık.

Chapin, J.R ve Massic, R.G. (1999). **Elementary Social Studies**. New York: Longman.

Cicioğlu, H. (1982). **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Çam, E. (2002). **Çağdaş Devlet Sistemleri**. İstanbul: Der Yayınları.

Çeçen, A. (2000). **İnsan Hakları**. Ankara: Savaş Yayınları.

Çetin, A. (2003). **İlköğretim 7 ve 8. Sınıflar Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kitaplarının Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçlarına Uygunluğunun Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi: Niğde.

Çıplak, A. (2002). **İlköğretim 7 ve 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programlarının Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi: Ankara.

Davies, I. (1996). “Education for European Citizenship and the Teaching and Learning of History” **Teaching for Citizenship in Europe**. (Ed. A. Osler, F. Rathenow ve H. Starkey) London: Trentham Books. ss. 149–160.

Derek, H. (1990). **Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education**. London: Longman.

Dilek, D. (2002). **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Doğan, İ. (2001). **Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları**. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Doğan, V. (2005). **Türk Vatandaşlık Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayın ve Dağıtım.

Doğan, V. ve Odabaşı, H. (2004). **Vatandaşlık ve Yabancılar Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Doğanay A. (2002). “Sosyal Bilgiler Öğretimi”. **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. (Ed: C. Öztürk ve D. Dilek) Ankara: PegemA Yayıncılık. ss. 16–46

Edip, S. ve Tevfik, A. (1937). **İlkemektep Çocuklarına Yeni Tarih Dersleri**. İstanbul: Milliyet Matbaası.

Erden, M. **Sosyal Bilgiler Öğretimi**. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Gardner, W. Demirtaş, A. Doğanay, A. (1997). **Sosyal Bilimler Öğretimi**. Ankara: YÖK, Dünya Bankası.

Göze, A. (2000). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Grant, S.G. ve Vansledright, B.A. (1996). "The Dubious Connection: Citizenship Education and The Social Studies" **Social Studies**. Mar/April, Vol.87 Issue 2, ss.56-59

Gross, N. (1971). "Eğitim Sosyolojisi" **Eğitim Sosyolojisi**. (Ed. H. Topçuoğlu ve diğerleri.) Ankara: Sevinç Matbaası. ss. 69-92.

Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). **Yurttaşlık Bilinci**. Ankara: Anı Yayıncılık.

Güngördü, E. (2002). **Coğrafya'da Öğretim Yöntemleri**, İlkeler ve Uygulamalar. Ankara: Nobel Yayınevi.

Hynes, F. (2002). **Eğitimde Etik**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnal, K. (1996). **Eğitimde İdeolojik Boyut**. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Janzen, R. (1995). "The Social Studies Conceptual Dilemma: Six Contemporary Approaches" **Social Studies**. May/June, Vol. 86 Issue 3, ss.134-139

Jolly, A. (1996). "Tolerance: Implications for Educators" **Teaching for Citizenship in Europe**. (Ed.A.Osler, F. Rathenow ve H. Starkey), London: Trentham Books.

Kabapınar, Y. (2002 a). "İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları ve Öğretim Materyalleri Açısından Türkiye ve İngiltere Örnekleri" **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, Mayıs. ss.247-270

Kabapınar, Y. (2002 b). "Bir Öğretim Materyal Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları". **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. (Ed. C. Öztürk ve D.Dilek) Ankara: PegamA Yayıncılık. Sayı 1, Mayıs,ss. 317-342.

Kaplan, İ. (1999). **Türkiye'de Millî Eğitim İdeolojisi**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karakütük (2001). **Demokratik Laik Eğitim**. Ankara: Anı Yayıncılık.

Karataş, İ. (2002). **Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları'nda Vatandaşlık Eğitimi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Kaya, H. (2002). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Dersi Müfredatı" **Toplumsal Tarih**. ss. 44-47.

- Kaya, Y. K. (1977). **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**. Ankara: Nüve Matbaası.
- Keskin, Y. (2002) **Türkiye’de II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Kıncal, Y. R. (2004). **Vatandaşlık Bilgisi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçüktepe, C (2003). **Pedagojik Konstruktivist Yaklaşımına Göre Düzenlenmiş Etkinliklerin Öğrenci Başarısına Kalıcılığa ve Kritik Düşünme Becerisine Etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi: Bolu.
- Kültür Bakanlığı Dergisi, (1937), sayı: 20-1
- Lynch, J.(1989). **Multicultural Education in a Global Society**. Bristol, PA: Falmer Prest.
- Michealis, J.U. ve Garcia, J. (1996). **Social Studies For Children**. Allyn ve Bacon.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1936). **İlkokul Programı**. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1948). **İlkokul Programı**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1968). **İlkokul Programı**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2002). **İlköğretim Okulu Programı**. İstanbul: Kocaoluk Basım ve Yayınevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2004). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve. Sınıflar Öğretim Programı**. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2004). **Programların Geliştirilmesini Gerekli Kılan Nedenler**. http://programlar.meb.gov.tr/prog_giris/prog_giris_1.html. 15. 06. 2006.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2004). **MEB Müfredat Geliştirme Süreci**. http://programlar.meb.gov.tr/prog_giris/prog_giris_7.html. 18. 06. 2006.
- Morrish, I. (1969). **Disciplines of Education**. London: Gorge Allen ve Unwin Ltd.
- Mumcu, A. ve Küzeci, E. (2003). **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. Ankara: Savaş Yayınları.
- National Council For The Social Studies (2005). **Curriculum Standards for Social Studies: I. Introduction**. <http://socialstudies.org/standards/introduction>. 04.01.2006.
- Oktay, A. (2004). “21 Yüzyılda Yeni Eğilimler ve Eğitim”. **21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi**. (Ed. O. Oğuz, A. Oktay ve H. Ayhan). İstanbul: Dem Yayınları. ss. 13–30.

- Ottaway, A.K.C. (1971). “Eğitim ve Toplum Arasındaki İlişkiler” **Eğitim Sosyolojisi**. (Ed. H.Topçuoğlu ve diğerleri). Ankara: Sevinç Matbaası. ss. 37-68.
- Özbaran, S. (1998). **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**. İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.
- Özden, Y. (2005). **Öğrenme ve Öğretme**. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2005). “Çağdaş Eğitim ve Bilim”. **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarih**. (Ed. C. Öztürk), Ankara: PegemA Yayıncılık. ss.237–259.
- Öztürk, C. ve Dursun, D. (2002). “Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları.” **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. (Ed. C. Öztürk ve D. Dilek) Ankara: Pegama Yayıncılık. ss. 47–81.
- Parker, W.C. (1991). **Social Studies In Elementary Education**. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Ravazzolo, T. (1996). “Human Rights and Citizenship”. **Teaching for Citizenship in Europe**. (Ed.A. Osler, F. Rathenow ve H. Starkey), London: Trentham Books. ss. 15–22.
- Ross, E.W.ve Marker, P.M.. (2005). “Social Studies: Wrong, Right or Left? A Critical Response to the Fordham Institute’s Where Did Social Studies Go Wrong?” **Social Studies**; July/Augst, Vol. 96 Issue 4, ss.139-142.
- Saban, A. (2002). **Öğrenme Öğretme Süreci**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sağlam, F (1998). “Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları”. **75. Yılda Tebaadan Yurttaş Doğru**. (Ed: A. Ünsal). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 91–101.
- Sakağlı, N. (1992). **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saunders, M. (1982). **Multicultural Education**. Plymouth: McGraw- Hill Book Company.
- Selçuk, Z. (2004). **Yeni Programlarla İlgili Açıklamalar** <http://ttkb.meb.gov.tr>. 19.06.2006
- Sönmez, V. (1994). **Öğretmen El Kitabı**. Ankara: Özel Eğitim Hizmetleri.
- Sönmez, V. (1998). **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2002). **Eğitim Felsefesi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tazebay, A. Çelenk, S. Tertemiz, N. Kalaycı, N. (2000). **İlköğretim Programları ve Gelişmeler**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tezcan, M. (1971). “Eğitimin Toplumsal Fonksiyonları”. **Eğitim Sosyolojisi**. (Ed. H. Topçuoğlu ve diğerleri.) Ankara: Sevinç Matbaası. ss. 9–22.

- Türk, E. (1999). **Türk Eğitim Sistemi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ünsal, A. (1998). “Yurttaşlık Zor Zanaat”. **75. Yılda Tebaadan Yurttaş Doğru**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Üstel, F. (2004). **Makbul Vatandaşın Peşinde**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Waltzer, K. ve Heilman, E. (2005). “When Going Right Is Going Wrong: Education For Critical Democratic Patriotism”. **Social Studies**, July/Augst, Vol. 96 Issue 4, p156-162.
- White, P. (1996). **Civic Virtue and Public Schooling**. New York: Teachers College Pres.
- Yaşar, Ş. (2005). “Sosyal Bilgiler Programı ve Öğretimi” **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Ankara: Sim Matbaacılık.
- Yeşil, R. (2002). **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2000). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EKLER

EK 1: UYGULAMA İZİN YAZISI

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/ 1227
KONU : Anket (Elif SARICAN)

03/06/2005

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne)

- İl.Gİ: a) Valilik Makamının 03.06.2005 tarih ve 580/1217 sayılı onayı.
b) Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığının 18.08.2003 gün ve 2430 sayılı emri.
c) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünün 30.05.2005 tarih ve B.30.02.MAR.F8.00.00/1907 sayılı yazısı.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif SARICAN "1998-2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması" konulu anket uygulaması yapma isteği İl.Gİ (a) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin İl.Gİ (a) Valilik Oluru doğrultusunda, İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin bilgisinden sonra Okul Müdürlüklerine gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2(iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

M. Hayri BİLİCİ
Müdür a.
Şube Müdürü

EKLER :

- Ek-1. İl.Gİ (a) Valilik Oluru
Ek-2. Anket (5 sayfa)

Ek 2: ARAŞTIRMADA UYGULANAN ANKET

Değerli Öğretmenler;

Bu form “1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması” konulu bilimsel bir araştırmaya veri toplamak amacıyla düzenlenmiştir. Sizden istenen, 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda yer alan vatandaşlık değerlerine ilişkin görüşlerinizi belirtmenizdir. Elde edilecek veriler gruplara göre değerlendirileceğinden adınızı yazmanız istenmemektedir. Anketteki tüm sorulara içtenlikle yanıt vermeniz araştırmanın niteliği açısından önemlidir. İlgi ve katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Elif SARICAN
M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi

BÖLÜM I

Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyet: () Kadın () Erkek
Yaş:
Mesleki Kıdem:
Branş: a. Sınıf öğretmenliği b. Diğer

BÖLÜM II

1. Sizce, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı hangi vatandaşlık değerlerini içermelidir?

.....
.....
.....
.....
.....

2. Sizce, Sosyal Bilgiler dersinde “Vatansever” bireyler yetiştirmek için hangi değerlerin öğrenciye kazandırılması zorunludur?

.....
.....
.....
.....

3. Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bir bireyin hangi vatandaş özelliklerine sahip olması beklenebilir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla önce çıkan vatandaşlık değerleri hangileridir?

.....

.....

.....

.....

.....

5. Sizce, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda olması gereken diğer vatandaşlık değerleri hangileridir?

.....

.....

.....

.....

.....

6. Sizce, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla yetişen bir bireyin hangi vatandaş özelliklerine sahip olması beklenebilir?

.....

.....

.....

.....

7. Sizce 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'yla önce çıkan vatandaşlık değerleri hangileridir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Sizce, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda olması gereken diğer vatandaşlık değerleri hangileridir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. Aşağıdaki boşluğa 1998 ve/veya 2004 sosyal bilgiler öğretim programına ilişkin görüş ve önerilerinizi yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

BÖLÜM III

1998 ve 2004 sosyal bilgiler öğretim programlarını düşünerek bu programların, verilen vatandaşlık değerlerinin öğrencilere kazandırılmasında ne derecede etkili olduğuna ilişkin kanaat ve görüşlerinizi belirtiniz.

VATANDAŞLIK DEĞERLERİ	1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı						2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı			
	Çok etkili	Etkili	Biraz etkili	Çok az etkili	Hiç etkili değil	Çok etkili	Etkili	Biraz etkili	Çok az etkili	Hiç etkili değil
Aile birliği	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Bağımsızlık	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Bilimsellik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Çalışkanlık	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Dayanışma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Duyarlılık	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Dürüstlük	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Hoşgörü	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Saygı	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Sevgi	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Sorumluluk	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Vatanseverlik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Yardıms severlik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Demokrasi	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Kadın hakları	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Milli Kültür	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Milli tarih	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Atatürkçü Düşünce	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Türk dili	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Milliyetçilik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Laiklik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
İnkılâpçılık	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Devletçilik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Halkçılık	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
Cumhuriyetçilik	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1

**Ek 3: 1998 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN
İÇERDİĞİ VATANDAŞLIK DEĞERLERİNİN
KAZANDIRILMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK FREKANS VE
YÜZDE TABLOLARI**

Aile birliği	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	8	16
3	20	40
4	14	28
5	6	12
Toplam	50	100

Bağımsızlık	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	12	24
3	13	26
4	18	36
5	5	10
Toplam	50	100

Bilimsellik	Frekans	Yüzde
2	10	20
3	20	40
4	13	26
5	7	14
Toplam	50	100

Çalışkanlık	Frekans	Yüzde
2	10	20
3	22	44
4	14	28
5	4	8
Toplam	50	100

Dayanışma	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	10	20
3	17	34
4	13	26
5	9	18
Toplam	50	100

Duyarlılık	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	11	22
3	20	40
4	10	20
5	7	14
Toplam	50	100

Dürüstlük	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	2	4
3	27	54
4	16	32
5	4	8
Toplam	50	100

Hoşgörü	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	10	20
3	18	36
4	12	24
5	9	18
Toplam	50	100

Saygı	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	7	14
3	20	40
4	14	28
5	7	14
Toplam	50	100

Sevgi	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	6	12
3	17	34
4	17	34
5	9	18
Toplam	50	100

Sorumluluk	Frekans	Yüzde
2	8	16
3	20	40
4	13	26
5	9	18
Toplam	50	100

Vatanseverlik	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	7	14
3	16	32
4	17	34
5	8	16
Toplam	50	100

Yardımseverlik	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	5	10
3	18	36
4	15	30
5	10	20
Toplam	50	100

Demokrasi	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	4	8
3	20	40
4	19	38
5	6	12
Toplam	50	100

Kadın hakları	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	8	16
3	18	36
4	13	26
5	10	20
Toplam	50	100

Millî kültür	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	7	14
3	16	32
4	15	30
5	11	22
Toplam	50	100

Millî tarih	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	9	18
3	13	26
4	17	34
5	10	20
Toplam	50	100

Atatürkçü Düşünce	Frekans	Yüzde
2	5	10
3	16	32
4	19	38
5	10	20
Toplam	50	100

Türk dili	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	3	6
3	23	46
4	15	30
5	7	14
Toplam	50	100

Milliyetçilik	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	7	14
3	17	34
4	16	32
5	9	18
Toplam	50	100

Laiklik	Frekans	Yüzde
2	5	10
3	14	28
4	20	40
5	11	22
Toplam	50	100

İnkılâpçılık	Frekans	Yüzde
2	5	10
3	20	40
4	17	34
5	8	16
Toplam	50	100

Devletçilik	Frekans	Yüzde
2	5	10
3	16	32
4	17	34
5	12	24
Toplam	50	100

Halkçılık	Frekans	Yüzde
2	7	14
3	16	32
4	18	36
5	9	18
Toplam	50	100

Cumhuriyetçilik	Frekans	Yüzde
2	2	4
3	22	44
4	18	36
5	8	16
Toplam	50	100

**EK 4: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN
İÇERDİĞİ VATANDAŞLIK DEĞERLERİNİN
KAZANDIRILMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK FREKANS VE
YÜZDE TABLOLARI**

Aile birliği	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	20	40
4	12	24
5	14	28
Toplam	50	100

Bağımsızlık	Frekans	Yüzde
2	7	14
3	17	34
4	15	30
5	11	22
Toplam	50	100

Bilimsellik	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	16	32
4	16	32
5	14	28
Toplam	50	100

Çalışkanlık	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	14	28
4	17	34
5	15	30
Toplam	50	100

Dayanışma	Frekans	Yüzde
2	2	4
3	13	26
4	24	48
5	11	22
Toplam	50	100

Duyarlılık	Frekans	Yüzde
2	2	4
3	22	44
4	16	32
5	10	20
Toplam	50	100

Dürüstlük	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	3	6
3	14	28
4	21	42
5	11	22
Toplam	50	100

Hoşgörü	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	14	28
4	18	36
5	15	30
Toplam	50	100

Saygı	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	20	40
4	16	32
5	11	22
Toplam	50	100

Sevgi	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	4	8
3	16	32
4	17	34
5	12	24
Toplam	50	100

Sorumluluk	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	6	12
3	17	34
4	8	16
5	18	36
Toplam	50	100

Vatanseverlik	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	3	6
3	19	38
4	15	30
5	12	24
Toplam	50	100

Yardımseverlik	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	5	10
3	14	28
4	16	32
5	14	28
Toplam	50	100

Demokrasi	Frekans	Yüzde
1	2	4
2	3	6
3	17	34
4	12	24
5	16	32
Toplam	50	100

Kadın hakları	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	4	8
3	20	40
4	14	28
5	11	22
Toplam	50	100

Millî kültür	Frekans	Yüzde
2	7	14
3	16	32
4	13	26
5	14	28
Toplam	50	100

Millî tarih	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	5	10
3	15	30
4	19	38
5	10	20
Toplam	50	100

Atatürkçü düşünce	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	19	38
4	14	28
5	14	28
Toplam	50	100

Türk dili	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	14	28
4	19	38
5	13	26
Toplam	50	100

Milliyetçilik	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	17	34
4	17	34
5	13	26
Toplam	50	100

Laiklik	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	14	28
4	14	28
5	19	38
Toplam	50	100

İnkılâpçılık	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	15	30
4	17	34
5	14	28
Toplam	50	100

Devletçilik	Frekans	Yüzde
2	3	6
3	16	32
4	18	36
5	13	26
Toplam	50	100

Halkçılık	Frekans	Yüzde
2	4	8
3	17	34
4	17	34
5	12	24
Toplam	50	100

Cumhuriyetçilik	Frekans	Yüzde
1	1	2
2	5	10
3	13	26
4	19	38
5	12	24
Toplam	50	100

EK 5: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA BELİRTİLEN DÖRDÜNCÜ SINIF ATATÜRKÇÜLÜK TABLOLARI

ATATÜRKÇÜLÜKLE İLGİLİ KONULAR	ÖĞRENME ALANI / ÜNİTE	DERS KAZANIMLARI VE AÇIKLAMALAR
1. Dayanışmanın toplum hayatındaki önemini kavrayabilme AÇIKLAMA: Millî Mücadele’de yaşanan birlik ve beraberliğin temelinde dayanışmanın bulunduğu vurgulanacaktır. Atatürk’ün millî birlik ve beraberliğe verdiği önemle ilgili söz ve uygulamalarından örnekler verilecektir.	Kültür ve Miras/ Geçmişimi Öğreniyorum	5. Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler. 6. Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk’ün rolünü fark eder.
2. Aile bireyleri arasındaki dayanışmanın önemini kavrayabilme AÇIKLAMA : Atatürk’ün Türk toplumunda aileye ve aile bireyleri arasındaki dayanışmaya önem verdiği vurgulanacaktır.	Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler / Hep Birlikte	İnsanların belli bir amaç çerçevesinde oluşturdukları sosyal örgüt, resmî kurum ve grupları fark eder. Ön bilgi ve yaşantısını kullanarak çevresindeki belli başlı sosyal problemler ya da ihtiyaçlarla grup, kurum ve sosyal örgütleri ilişkilendirir. Kendisi ile çevresindeki gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler arasındaki etkileşime örnekler verir. Okulunda ve yakın çevresinde katılacağı sosyal ve eğitsel etkinliklere karar verir. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel-sosyal etkinlikler önerir.
3. Atatürk’ün millî kültüre önem verdiğini kavrayabilme AÇIKLAMA : Atatürk’ün Millî Kültürün korunup geliştirilmesindeki katkılarını gösteren görüş ve uygulamaları değerlendirilerek, Atatürk’ün bu görüş ve uygulamalarının millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmayı hedef gösterdiği vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Geçmişimi Öğreniyorum	Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur. Ailesinde ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder. Tarihte Türklerin yaygın olarak oynadığı oyunlardan günümüzde de devam edenlere örnek verir. Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir.
4. Atatürk’ün hayatıyla ilgili olaylar ve olguları kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürk’ün Trablusgarp Savaşı’nda kazandığı başarı, Çanakkale Zaferi’nin kazanılmasında oynadığı rol, Kurtuluş Savaşı’nda kazandığı başarılar ve onun Türk milletini nasıl aynı amaç etrafında birleştirdiği vurgulanarak TBMM’nin açılışının ve Cumhuriyetin ilân edilmesinin Atatürk’ün önderliğinde yapıldığı belirtilecektir.	Kültür ve Miras/ Geçmişimi Öğreniyorum	5. Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler. 6. Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk’ün rolünü fark eder.
5. Atatürk’ün kişiliğini ve özelliklerini tanıyıp kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürk’ün iyi bir yönetici ve çok yönlü bir önder oluşu, öğreticilik yönü, ileri görüşlülüğü, açık sözlülüğü, birleştirme ve bütünleştirme gücü, Türk milletinin temel özelliklerini yansıtan bir Türk büyüğü olması, vatan, millet ve insan sevgisi ile ilgili örnek olaylar kullanılacaktır.	Birey ve Toplum/ Kendimi Tanıyorum	Bireysel farklılıkları tanıy ve kabul eder. Duyguları ve düşünceleri arasındaki ilişkiyi fark eder. Farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade eder. Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar. Sahip olduğu resmi kimlik belgelerindeki bilgileri analiz ederek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.
6. Türk kadınının toplumdaki yerini kavrayabilme AÇIKLAMA : Türk kadınının Kurtuluş Savaşı’ndaki yeri örnekler verilerek açıklanacaktır.	Kültür ve Miras/ Geçmişimi Öğreniyorum	5. Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler.

EK 6: 2004 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA BELİRTİLEN BEŞİNCİ SINIF ATATÜRKÇÜLÜK TABLOLARI

ATATÜRKÇÜLÜKLE İLGİLİ KONULAR	ÖĞRENME ALANI / ÜNİTE	DERS KAZANIMLARI VE AÇIKLAMALAR
1. Türk kadınının toplumdaki yerini ve Atatürk'ün kadın haklarına önem verdiğini kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün kadınlara sağladığı sosyal ve siyasal haklar kanıt gösterilerek kadınların cumhuriyet yönetimi sayesinde elde ettikleri hakları vurgulanarak Türk kadının günümüz toplumundaki yeri ve önemi açıklanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5. Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
2. Atatürk'ün öğretmenlere önem verdiğini fark edebilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün öğretmenlere verdiği önemi belirten sözleri ve onun yeni Türk harflerinin öğretilmesinde öğretmenlik görevi üstlendiği belirtilerek Atatürk'e eğitim-öğretim alanındaki çalışmalarından dolayı baş öğretmen unvanı verildiği vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5. Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
3. Atatürk'ün hayatıyla ilgili olay ve olguları kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün söylediği özlü sözlerden Atatürk'ün fikir hayatına ilişkin çıkarımlarda bulunur. • Atatürk'ün fikir hayatını oluşturan temel İlkelerden olan akılcılık, bilimsellik, toplumsal dayanışma, insan sevgisi, barışçılık ve evrensellik İlkeleri nedenleri ile ilişkilendirilerek açıklanacaktır. • Atatürk'ün ilk cumhurbaşkanımız olarak devleti en iyi şekilde yönettiği belirtilerek, eserlerinin neler olduğu belirtilerek en büyük eserinin neden Türkiye Cumhuriyeti olduğu açıklanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5. Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
4. Atatürk'ün son günleriyle ilgili olaylar ve olgular bilgisi AÇIKLAMA: Atatürk'ün hastalığına rağmen son günlerinde ülkenin iç ve dış işleri ile ilgili yaptığı çalışmalar 6. kazanımdan sonra vurgulanacaktır (katıldığı yurt içi gezileri, Hatay'ın Türkiye'ye katılması için gösterdiği çaba ve vasiyeti ile servetinin büyük kısmını Türk milletine bırakması).	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
5. Atatürk'le ilgili anılardan zevk alışı AÇIKLAMA: Atatürk'ün siyasî hayatıyla ve son günleriyle ilgili anıları ve bu anılarda geçen olayların günümüz için önemi 6. kazanımdan sonra vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
6. Atatürk'ün düşünce sistemini oluştururken dünyadaki ve ülkedeki olaylardan etkilendiğini açıklayabilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün, dünyadaki siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmeleri izleyip bu gelişmelerin ışığında devletin ve ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarılması için çözüm yolları aradığı ve bu koşulların Atatürkçü düşünce sisteminin oluşmasında da etkisi olduğu 5. kazanımdan önce açıklanacaktır. • Atatürk'ün tarih boyunca bağımsız yaşamayı ilke edinmiş olan Türk milletinden aldığı güçle,	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5. Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.

fiilen yıkılmış olan Osmanlı Devleti'nin yerine millî egemenliği esas alan özgür ve bağımsız yeni bir devlet kurmanın gerekli olduğuna inandığı ve buna önem verdiği 5. kazanımdan önce açıklanacaktır.		
7. Atatürkçülüğü tanımlayabilme ve önemini kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürkçülüğün; Türk Milleti'nin bugün ve gelecekte tam bağımsız olmasını , Türk Milleti'nin huzur ve refah içinde yaşamasını amaçladığı 5. kazanımdan önce vurgulanacaktır. Atatürkçülüğün; devlet yönetiminde millet egemenliğini esas aldığı, aklın ve bilimin rehberliğinde Türk kültürünü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmayı amaçladığı ve Türk milletinin çağdaşlaşmasını hedeflediği; Atatürkçülüğün gerçekçi fikirlerle dayanarak esaslarının Atatürk tarafından ortaya konulduğu, İlke ve esaslarıyla olan bütünlüğü 6. kazanımdan sonra vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
8. Atatürkçülüğün bir bütün olduğunu fark edebilme AÇIKLAMA : Atatürkçülüğün Türk milletinin ihtiyaçlarından ve gerçeklerinden ortaya çıkan bir düşünce sistemi olduğu 5.kazanımdan önce; Atatürkçülüğü oluşturan İlke ve esasların birbirini tamamladığı ve bir bütün oluşturduğu ise 6. kazanımdan sonra işlenecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
9.Diğer dinlere hoşgörü olmanın gereği ve vicdan hürriyetinin önemini kavrayabilme AÇIKLAMA: Diğer dinî inançlara hoşgörü göstermenin gereği, din ve vicdan hürriyetinin önemi Atatürk'ün uygulama ve sözlerinden örnekler verilerek vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
10. Atatürk'ün barışçı bir devlet adamı olduğunu kavrayabilme AÇIKLAMA : Atatürk'ün yurttan ve dünyada barışa önem verdiği vurgulanarak, Atatürk'ün barışçı bir devlet adamı olduğunu belirtilecektir.	Küresel Bağlantılar/ Hepimizin Dünyası	Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder. Ülkeler arasında ekonomik alışveriş olduğunu fark eder. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir. Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir.
11. Atatürk'ün çağdaşlaşma anlayışında taklitçilikten kaçınmanın önemini kavrayabilme AÇIKLAMA : Atatürk'ün çağdaşlaşma anlayışı üzerinde durularak bu anlayışta taklitçiliğe yer olmadığı belirtilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
12. Atatürk'ün millî eğitim konusundaki düşüncelerini/ uygulamalarını fark edebilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün millî eğitim konusundaki düşünceleri ve uygulamalarından yola çıkılarak millî eğitim politikasını oluşturan temel düşünceleri belirtilecektir. - Atatürk'ün Türk eğitiminin neden millî, çağdaş ve laik olmasına önem verdiği açıklanacaktır. - Atatürk'ün öğretim birliğine ve karma eğitime neden önem verdiği açıklanarak, onun eğitimin ve millî kültürün yaygınlaştırılmasına önem verdiğini vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.

13. Atatürk'ün Türk Diline önem verdiğini fark edebilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün Türk Dili ile ilgili yaptığı çalışmalar açıklanarak dile ilgili özlü sözlerine yer verilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
14. Millî kültürün korunmasında dilin önemini kavrayabilme AÇIKLAMA: Millî kültürün korunup geliştirilmesinde Türk dilinin önemi açıklanarak Atatürk'ün millî kültür ve dil arasındaki ilişkiyi belirten sözleri ile ilişkilendirilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	5.Kanıt kullanarak Atatürk İnkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır. 6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir
15. Millî kültürün korunmasında dilin önemini kavrayabilme AÇIKLAMA: Atatürk'ün dile verdiği önem ile bağımsızlık arasındaki ilişki değerlendirilecektir.	Güç, Yönetim Ve Toplum/ Bir Ülke, Bir Bayrak	5. Ulusal Egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir.
16.Atatürk'ün millî tarihimize önem verdiğini fark edebilme AÇIKLAMA : Türk Milletinin dünya medeniyeti ve tüm insanlık üzerindeki etkileri vurgulanacaktır. ● Kanıtlara dayanarak Atatürk'ün millî tarihimize verdiği önem Atatürk'ün sözleri ve Türk Tarih Kurumu'nun açılışı ile ilişkilendirilerek Türk Tarih Kurumu'nun millî tarihimize ilgili bilimsel araştırmalar yaptığına yer verilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
17. Atatürk İlke ve İnkılaplarının dayandığı esasları kavrayabilme AÇIKLAMA : Millî tarih bilinci, vatan ve millet sevgisi, millî dil, bağımsızlık ve özgürlük, egemenliğin millete ait olması, millî kültürün geliştirilmesi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma gibi daha önce ele alınmış olan Atatürkçülüğün temel esasları hatırlatılarak Atatürk İlkeleri ile ilişkilendirilecektir. ● Millî birlik ve beraberlik ile ülke bütünlüğünün Atatürk İlke ve inkılaplarının dayandığı temel unsurlarından olduğu açıklanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
18. Cumhuriyetçilik İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : Bu İlke çerçevesinde; Bir kişinin veya bir zümrenin egemenliğine dayanan yönetimlerle cumhuriyet yönetimi Atatürk'ün cumhuriyetle ilgili sözleri de belirtilerek karşılaştırılacak ve demokrasinin esas alındığı cumhuriyet yönetimi, Türk milleti için en uygun yönetim şekli olduğu için cumhuriyetin kabul edildiği açıklanacaktır. ● Cumhuriyetin bir devlet ve yönetim şekli olarak anayasamızda yer aldığı ve anayasadaki bu maddenin değiştirilemeyeceği açıklanarak, anayasamızda Türkiye Cumhuriyetinin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünün yer aldığı vurgulanacaktır. ● Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nde Türk gençliğinden beklentileri analiz edilerek Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine emanet ettiği ve Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşatılmasını istediği açıklanacaktır. ● Cumhuriyetçilik İlkesini benimsemenin cumhuriyet yönetimine bağlılığı sağladığı, cumhuriyet yönetimini korumayı ve yüceltmeyi amaçladığı vurgulanarak, cumhuriyet yönetiminin Türk toplumuna sağladığı faydaların demokrasinin, katılım, hak ve hürriyet kavramları çerçevesinde değerlendirilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.

19. Milliyetçilik İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : Bu İlke çerçevesinde; Atatürk milliyetçiliğinin dayandığı esasları (inandığı ve güvendiği Türk milletini sevmeye ve yüceltmeye dayandığı, "Ben Türküm" diyen herkesin Türk olduğu, millî birlik ve beraberliğimizin temel taşı olduğu, milletin bağımsızlığını amaçladığı, insanlara ve insanlığa değer verildiği, Türk vatandaşları arasında hiçbir ayrım yapılamayacağı, yurttan ve dünyada barışa önem verdiği) Atatürk'ün milliyetçilik konusu ile ilgili sözleri ile ilişkilendirilerek, Atatürk milliyetçiliğinin Türk toplumuna sağladığı yararlar örneklerle açıklanacaktır. • Atatürk milliyetçiliği açıklanırken milliyetçilik duygusunun Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
20. Halkçılık İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : Bu İlke çerçevesinde; halk kelimesinin bir ülkede oturan ve o ülkeyi vatan bilen insanlar için kullanıldığı belirtilerek, herkesin devlet hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip olduğu, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerin çağdaş bir anlayışla düzenlendiği, halkın refah ve mutluluğunu sağlamayı amaçladığı açıklanacaktır. • Halkçılık İlkesinin millî egemenliğin dayanağı olduğu vurgulanarak Türk toplumuna sağladığı yararlar ve Atatürk'ün halkçılık konusuyla ilgili sözleri örneklerle açıklanacak, kanun önünde eşitlik, adalet, demokratik hak kavramları halkçılık İlkesi ile ilişkilendirilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
21. Devletçilik İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : Bu İlke çerçevesinde; Atatürk'ün ekonomi alanındaki görüşleri doğrultusunda devletçilik İlkesinin devlete ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yüklediği görevler açıklanacaktır. • Devletin çıkardığı kanunlarla özel teşebbüsü koruduğu vurgulanarak devletçilik İlkesiyle ekonomide özel teşebbüs ile kamu iktisadî teşekküllerinin birlikteliği vurgulanarak devletçilik İlkesinde devletin kişileri üretim ve ticaret gibi işlere özendirdiği açıklanacaktır. • Devletçilik İlkesinin Türk ekonomisini geliştirmek amacıyla ortaya atıldığı, ekonominin her alanındaki faaliyetleri başlattığı, Türk toplumuna sağladığı yararları örneklerle açıklanarak, devletçilik İlkesinin niteliği Atatürk'ün sözleri ile açıklanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
22. Laiklik İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : Bu İlke çerçevesinde; laikliğin, dinin devlet düzeni, eğitim ve hukuk sistemleri ile toplumsal yaşayış üzerindeki etki, baskı ve denetiminin kaldırılması şeklinde tanımlanabileceği belirtilerek, Cumhuriyetten önceki dönemde padişahların din ve devlet işlerini birlikte yürüttüğü belirtilecektir. • Ülkemizde laikliğin yerleşmesi amacıyla yapılan değişikliklerden yola çıkılarak laiklik İlkesinin temel esasları (devlet yönetiminde din kuralları yerine millet egemenliğinin esas alındığı, akla ve bilime önem verildiği, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının din ve vicdan hürriyetinin anayasa ile güvenceye alındığı, dinî inanç ve duyguların istismar edilmesine izin verilmediği, demokrasinin gereği olduğu) açıklanacaktır. • Laiklik İlkesinin millî birlik ve beraberliğimizin sağlanmasında çok önemli bir rol oynadığı	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6. Atatürk İnkılaplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.

açıklanarak, Türk milletine çağdaşlaşma yolunun açıldığı örneklerle vurgulanacaktır. ● Laiklik İlkesinin cumhuriyet yönetiminin güçlenmesi için gerekli olduğu ve ülkemizde demokrasinin yerleşmesine yardımcı olduğu belirtilecektir. ● Atatürk'ün İslâm dini, din ve vicdan hürriyeti ile dini istismar ve taassup konularındaki sözlerinden örnekler verilerek laiklik İlkesinin Türk toplumuna sağladığı yararlar örneklerle açıklanacaktır.		
23.İnkılâpçılık İlkesini kavrayabilme AÇIKLAMA : İnkılâpçılık İlkesi ile sürekli çağdaşlaşma kavramı ilişkilendirilerek; İnkılâpçılık İlkesinin yeniyi, iyiyi ve güzeli esas aldığı vurgulanarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın yeniliklere açık olmakla sağlanabileceği belirtilecektir. ● Atatürk'ün İnkılâpçılık konusu ile ilgili görüşleri örneklerle açıklanarak İnkılâpçılık İlkesinin Türk toplumuna sağladığı faydalar vurgulanacaktır.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılâplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
24.Atatürk İlkelerine sahip çıkmanın ve devamlılığını sağlamanın önemini kavrayabilme AÇIKLAMA : Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinin Atatürk İlkelerine dayandığı, anayasada belirtilen devletin tanımı ile ilişkilendirilerek açıklanacak, Atatürk İlkelerine sahip çıkmanın Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığı üzerindeki etkisi vurgulanacaktır. ● Atatürk İlkelerinin devamlılığını sağlama konusunda kişisel sorumluluk alınması gerektiği vurgulanarak bu İlkelerle niçin sahip çıkılması gerektiği ve İlkelerin devamlılığını sağlamak için neler yapılması gerektiği açıklanacaktır. ● Türkiye'de demokratik yönetimin Atatürk İlkelerinin uygulanmasıyla sürdürüleceği belirtilecektir.	Kültür ve Miras/ Adım Adım Türkiye	6.Atatürk İnkılâplarıyla İlkelerini ilişkilendirir.
25. Türkiye Cumhuriyeti anayasaları ile ilgili olaylar ve olgular bilgisi AÇIKLAMA : Yeni Türk Devleti'nin 1921 yılında hazırlanan ilk anayasasının esaslarının Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği sırada Atatürk tarafından belirlendiği, TBMM de kabul edilen bu anayasaya göre yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin TBMM'de toplandığı, bu anayasa ile ilk defa egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine verildiği ve bu durumun daha sonraki anayasalarda da bulunduğu belirtilecektir. ● 1923 yılında, 1921 Anayasası'na Türkiye Devleti'nin bir cumhuriyet olduğu hükmünün konulduğu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ihtiyaçlarına uygun olarak zaman içerisinde yeni anayasalar hazırlandığı vurgulanarak yürürlükte olan anayasanızın değiştirilemez maddeleri gerekçeleri ile işlenecektir.	Güç, Yönetim Ve Toplum/ Bir Ülke, Bir Bayrak	Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder.